



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Duygu DÜNDAR

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE GELİR VERGİSİNİN ARTAN ORANLILIĞININ HESAPLANMASI

Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Duygu DÜNDAR

TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI VE GELİR VERGİSİNİN ARTAN ORANLILIĞININ
HESAPLANMASI

Danışman

Prof. Dr. Zeliha GÖKER

Maliye Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Duygu DÜNDAR'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Servet AKYOL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Zeliha GÖKER (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZMEN (İmza)

Tez Başlığı: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Gelir Vergisinin Artan Oranlılığının Hesaplanması

Onay :Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 30/12/2019

Mezuniyet Tarihi :09/01/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Gelir Vergisinin Artan Oranlılığının Hesaplanması” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Duygu DÜNDAR





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Duygu DüNDAR
Öğrenci Numarası	20165234014
Enstitü Ana Bilim Dalı	Maliye
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zeliha GÖKER
Tez Başlığı	Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Gelir Vergisinin Artan Oranlılığının Hesaplanması
Turnitin Ödev Numarası	1238851232

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 94 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 31/12/2019 tarihinde tarafımdan Turnitinadlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 14

alıntılar dahil % 19’dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu’nun doğruluğunu onaylarım.
() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu’nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları’nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

.../.../2019

Prof. Dr. Zeliha GÖKER

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	v
GRAFİKLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR VE GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

1.1 Gelir ve Gelir Dağılımı Kavramlarının Tanımı	3
1.2 Gelir Dağılımı Türleri.....	6
1.2.1 Kişisel Gelir Dağılımı.....	6
1.2.2 Fonksiyonel Gelir Dağılımı	6
1.2.3 Sektörel Gelir Dağılımı	7
1.2.4 Bölgesel Gelir Dağılımı.....	7
1.3 Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler	7
1.3.1 Yapısal Faktörler	8
1.3.2 Küreselleşme	9
1.3.3 Teknolojik ve Organizasyonel Değişim	10
1.4 Gelir Eşitsizliği Kavramı	10
1.5 Gelir Eşitsizliği Ölçüm Yöntemleri.....	11
1.5.1 Pen'in Boy Sırası Diyagramı	11
1.5.2 Frekans (Sıklık) Dağılımı	12
1.5.3 Varyans.....	13
1.5.4 Değişim Katsayısı.....	13
1.5.5 Logaritmik Varyans.....	13
1.5.6 Dalton Eşitsizlik Ölçüsü	14
1.5.7 Atkinson İndeksi (I).....	15
1.5.8 Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı.....	15
1.5.9. Kuznets'in Ters U Hipotezi	16
1.5.10 Amartya Sen Eşitsizlik Ölçümü	17

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE DEVLET

2.1 Gelir Dağılımında Devletin Rolü	19
2.2 Devletin İkincil Gelir Dağılımındaki (Gelirin Yeniden Dağılımındaki) Rolü	20
2.2.1 Vergi Politikası ve Gelirin Yeniden Dağılımı	21
2.2.2 Kamu Harcamaları ve Gelirin Yeniden Dağılımı.....	26
2.3 Artan Oranlı Vergileme	28
2.3.1 Artan Oranlılığın Gelişmesine Katkıda Bulunan Kuramlar	29
2.3.2 Artan Oranlılığı Uygulama Yöntemleri.....	31
2.3.3 Vergi Artan Oranlılık İndeksleri	33
2.3.3.1 Yapısal Artan Oranlılık İndeksleri	34
2.3.3.1.1 Ortalama Oranın Artan Oranlılığı.....	34
2.3.3.1.2 Marjinal Oranın Artan Oranlılığı.....	34
2.3.3.1.3 Yükümlülüğün Artan Oranlılığı.....	35
2.3.3.1.4 Artık Gelirin (Vergi Sonrası Gelirin) Artan Oranlılığı.....	35
2.3.3.2 Bölüşümsel Artan Oranlılık İndeksleri.....	36
2.3.3.2.1 Yoğunlaşma İndeksini Temel Alan Artan Oranlılık İndeksleri.....	36
2.3.3.2.1.1 Efektif Artan Oranlılık (EP).....	36
2.3.3.2.1.2 Pechman-Okner İndeksi (PO)	36
2.3.3.2.1.3 Reynolds-Smolensky İndeksi (RS)	37
2.3.3.2.1.4 Khetan-Poddar İndeksi (KP)	37
2.3.3.2.1.5 Kakwani İndeksi (P).....	37
2.3.3.2.1.6 Ketan-Poddar-Suits İndeksi (KPS).....	37
2.3.3.3 Eşit Dağıtılmış Eş Gelir Düzeyi Kavramını Temel Alan Artan Oranlılık İndeksleri	38
2.3.3.3.1 Blackorby-Donaldson İndeksi (BD)	39
2.3.3.3.2 Kiefer'in Artan Oranlılık İndeksi (K)	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OECD ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

3.1 OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği	43
3.1.1 Küresel Düzeyde Gelir Eşitsizliği	43
3.1.2 OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği	44
3.1.3 OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği ile Mücadelede Vergi ve Transfer Harcaması Politikaları	50

3.2 Türkiye’de Gelir Eşitsizliği	58
3.2.1 Kişisel Gelir Eşitsizliği	58
3.2.2 Fonksiyonel Gelir Eşitsizliği	61
3.2.3 Sektörel Gelir Eşitsizliği.....	62
3.2.4 Bölgesel Gelir Eşitsizliği	64
3.2.5 Türkiye’de Vergi ve Transfer Harcamalarının Yeniden Dağıtım Etkisi	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE GELİR VERGİSİNİN ARTAN ORANLILIĞINI ÖLÇMEYE YÖNELİK UYGULAMALI BİR ANALİZ

4.1 Literatür	74
4.2 Yöntem	75
4.3 Veri Seti	79
4.4 Türk Vergi Sistemi ve Gelir Vergisi İçin Artan Oranlılık İndeksi Hesaplama Sonuçları	80
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	89
Ö Z G E Ç M İ Ş	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Pen'in Boy Sırası Diyagramı.....	12
Şekil 1.2 Frekans Yoğunluk Fonksiyonu (a) ve Birikimli Frekans Dağılımı (b).....	12
Şekil 1.3 Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı	16
Şekil 1.4 Kuznets'in Ters U Hipotezi.....	17
Şekil 1.5 Amartya Sen Eşitsizlik Ölçümü	17
Şekil 3.1 Ortalama Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Geliri, İBBS 2. Düzey, 2018	65



TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Zamana ve Ülkelere Göre Gini Katsayısı	47
Tablo 3.2 Hane halkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı %20'lik Gruplar	59
Tablo 3.3 Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayılar: 1994-2018.....	60
Tablo 3.4 Gelir Türlerine Göre Yıllık Fert Gelirinin Dağılımı (%): 2006-2018.....	62
Tablo 3.5 Hanehalkı Fertlerinin Esas İşteki İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri: 2006-2019 (TL)	64
Tablo 3.6 Vergi ve harcama sonrası Gini katsayısındaki % değişimin OECD ortalaması ve Türkiye karşılaştırması: 2003-2012.....	69
Tablo 3.7 Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişimler: 1950-2018.....	70
Tablo 4.1 Türk Vergi Sistemi ve Gelir Vergisinin Kakinaka-Pereira Artan Oranlilik İndeksi (γt): 1963-2017 Dönemi	81

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1 Küresel Gelir Eşitsizliğinin Görünümü: 1988-2013	43
Grafik 3.2 Bölgeler Arası ve Zamana Göre Gelir Eşitsizliği: 1985-2015	43
Grafik 3.3 Gelir Eşitsizliğinin OECD Ülkeleri ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Seyri	45
Grafik 3.4 Reel hanehalkı gelirlerinin alt, orta ve üstteki eğilimleri, OECD ortalaması, 1985 = 1	46
Grafik 3.5 OECD Ülkelerinde P80/P20 Oranı	49
Grafik 3.6 OECD Ülkelerinde Vergi ve Transfer Harcamalarının Yeniden Dağıtım Etkisi....	51
Grafik 3.7 OECD Ülkelerinde Hanehalkı Vergilerinin ve Kamu Nakit Transferlerinin Yeniden Dağıtım Etkilerinin Karşılaştırılması.....	52
Grafik 3.8 Gelişmiş Ekonomilerde Vergi ve Transfer Harcamalarının Yeniden Dağıtım Etkisi: 2015 ya da Mevcut Son Yıl	53
Grafik 3.9 OECD Ülkelerinde Kamu Nakit Transferleri: Seviye ve Bileşenleri	54
Grafik 3.10 OECD Ülkelerinde Medyan (Ortanca) Vergi Artan Oranlılığı.....	56
Grafik 3.11 Seçilen Gelişmiş Ekonomilerde En Yüksek Yasal Kişisel Gelir Vergisi Oranı: 1980-2015 (Yüzde).....	57
Grafik 3.12 OECD Ülkeleri Gini Katsayıları (2014)	61
Grafik 3.13 GSYH İçinde Sektör Payları	63
Grafik 3.14 Toplam Vergi Gelirlerinin Konularına Göre Dağılımı: 1950-2018 (%).....	66
Grafik 3.15 Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Payı (%)	66
Grafik 3.16 Toplam Transfer Harcamalarının Konsolide Bütçe ve GSYH İçindeki Paylarının Gelişimi ve Faiz Ödemelerinin Toplam Transferler İçindeki Payı: 1930-2018 (%).....	68

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
akt.	Aktaran
EHII	Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği Veri Seti
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
H-P	Hodrick-Prescott
IMF	Uluslararası Para Fonu
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
KDV	Katma Değer Vergisi
MB	Merkez Bankası
MVO	Marjinal Vergi Oranı
NUTS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OVO	Ortalama Vergi Oranı
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UTIP	Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

ÖZET

Bu tezde gelir dağılımı ve gelirin yeniden dağılımında vergilerin rolü araştırılmıştır. Bu amaçla esas olarak gelir vergisinin ve toplam vergi gelirlerinin artan oranlılığı Kakinaka-Pereira indeksi ile test edilmiştir. İndeks, vergi gelirlerinin göreceli oynaklığına dayanmaktadır. İndeks her bir vergi türü için hesaplanabileceği gibi vergi sisteminin bütünsel olarak artan oranlılığını da ölçmeyi mümkün kılmaktadır.

Türkiye için 1963-2017 yılları arasında, gelir vergisi tarifesindeki değişiklikler dikkate alınarak yedi dönem için artan oranlılık indeksi hesaplanmıştır. Türk vergi sisteminin ve gelir vergisinin incelenen dönemin büyük bir kısmında artan oranlı bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak gelir vergisi artan oranlı yapısını korumasına rağmen gelir dağılımında önemli bir iyileşmenin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Gelir Eşitsizliği, Artan Oranlılık, Artan Oranlılık İndeksi

SUMMARY

INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY AND CALCULATION OF THE PROGRESSIVITY OF INCOME TAX

This thesis aims to analyse the income distribution and the role of taxes in the redistribution of income. For this purpose, Kakinaka-Pereira index was used to test progressivity of income tax and total tax income. The index depends on the relative volatility of tax revenues. The index can be calculated for each type of tax and also provides to evaluate the overall progressivity of the tax system.

Progressivity indexes were calculated according to changes in income tax tariffs from 1963 to 2017 by separating seven years periods. It was determined that the Turkish tax system and income tax had progressivity for the majority of the period examined. Also, it was concluded that there was no significant improvement in income distribution although income tax maintained its progressive structure.

Keywords: Income Distribution, Income Inequality, Progressivity, Progressivity Index

GİRİŞ

Gelir, üretim faktörlerinin üretim süreci sonucunda elde ettikleri parasal değerler olarak tanımlanabilir. Gelir dağılımı ise elde edilen gelirin üretim faktörleri arasında nasıl paylaşıldığını ifade etmektedir. Gelir dağılımının bu türü fonksiyonel ya da faktörel gelir dağılımı olarak adlandırılırken; gelirin bireyler arasında paylaşımı, kişisel gelir dağılımı; sektörler arasında paylaşımı, sektörel gelir dağılımı; bölgeler arasında paylaşımı ise bölgesel gelir dağılımı olarak adlandırılmaktadır.

Gelir dağılımı ile gelir eşitsizliği kavramlarının bazen birbirinin yerine kullanıldığı görülse de iki kavram birbirinden farklıdır. Gelir dağılımı, üretim süreci sonunda elde edilen gelirin üretim faktörleri arasında paylaşımını ifade etmektedir. Gelir eşitsizliği ise bu paylaşımındaki değişkenliktir. Piyasa işleyişi sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımına birincil gelir dağılımı ya da piyasa dağılımı adı verilmektedir. Bireylerin yeteneklerinin ve üretim faktörleri mülkiyetinin eşit olmaması, birincil dağılımda gelir eşitsizliklerinin artmasına neden olmaktadır. Gelir eşitsizliklerinin azaltılması, refah devletinin temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Devletin vergi ve harcama politikalarıyla gelirin birincil dağılımına müdahalede bulunması, gelirin yeniden dağılımı ya da ikincil gelir dağılımı olarak adlandırılmaktadır.

Devlet, gelir eşitsizliklerini azaltacak şekilde gelirin yeniden dağılımını sağlamak için öncelikle adil bir vergileme politikası uygulamalıdır. Bir vergi politikasının adil olması için ödeme gücünü en iyi şekilde kavraması gerekmektedir. Ödeme gücünün tespitinde ise artan oranlılık, en az geçim indirimi, ayırma kuramı ve vergi harcamaları gibi araçlar kullanılmaktadır. Bu araçları bünyesinde barındıran ve ödeme gücüne göre vergilendirmeyi mümkün kılan artan oranlı gelir vergisi uygulamaları, devletin gelir dağılımına müdahalede uyguladığı vergi politikalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Ancak son otuz yılda OECD ülkelerinde ve Türkiye’de gelir eşitsizliklerinin azaltılmasında vergi politikalarının etkinliği azalmıştır. Tezde, vergi politikalarının etkinliğinin azalmasında, gelir vergisinin artan oranlılığının aşındırılmasının etkisi Türkiye açısından değerlendirilmek istenmiştir. Bu nedenle Türkiye’de uygulanan gelir vergisi tarifelerinde meydana gelen değişimlerin, gelir vergisi ve Türk Vergi Sistemi’nin artan oranlılığı üzerindeki etkilerinin incelenmesi tezin temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle tezin ilk bölümünde gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği kavramları açıklanıp, gelir eşitsizliği ölçüm yöntemleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, devletin gelir dağılımına ilişkin rolü ve artan

oranlı vergilemenin önemi açıklanmıştır. Literatürde yer alan çeşitli artan oranlılık indeksleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde gelir eşitsizliğinin OECD ülkeleri ve Türkiye’deki durumu incelenmiştir. Dördüncü bölümde, gelir vergisi ve Türk Vergi Sistemi’nin Kakinaka-Pereira artan oranlılık indeksi hesaplanmıştır. Kakinaka-Pereira artan oranlılık indeksinin seçilmesinin nedeni, ikinci bölümde açıklanan diğer artan oranlılık indekslerinden farklı olarak makro verilerle hesaplanabilmesidir. Ayrıca her bir vergi türü için hesaplanabilmesinin yanı sıra vergi sisteminin bütünü için de hesaplanabiliyor olması, gelir vergisi ve Türk Vergi Sistemi için hesaplanan artan oranlılık indekslerinin karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Gelir vergisi tarifesinde meydana gelen değişmelere göre 1963-2017 yılları yedi döneme ayrılıp her dönem için artan oranlılık indeksi hesaplanmıştır. Her dönemde tarifede yapılan değişikliklerin, artan oranlılık indeksini ne yönde etkilediği değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR VE GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

1.1 Gelir ve Gelir Dağılımı Kavramlarının Tanımı

Üretim faktörlerinin üretim sürecine girmesi sonucu elde edilen değerler toplamına, gelir adı verilmektedir. İktisadi anlamda gelir, bir kişinin belirli bir zaman dilimi başında ve sonunda toplam servetinde bir değişme olmaksızın tüketebileceği mal ve hizmetlerin toplamıdır (Tosuner ve Arıkan, 2014: 10). 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nda ise “Gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safı¹ tutarıdır.” şeklinde bir gelir tanımına yer verilmiştir (GVK, Madde 1). Vergileme açısından gelir tanımı, iktisadi açıdan gelirin tanımından farklı olarak geçmiş yıl zararlarını dikkate almaktadır (Tosuner ve Arıkan, 2014: 11).

Literatürde vergileme açısından gelir kavramını açıklayan iki teori bulunmaktadır. Bunlar Kaynak Teorisi ve Net (Safi) Artış Teorisidir. Kaynak Teorisi geliri dar anlamda ele alırken, Net (Safi) Artış Teorisi geniş anlamda bir gelir tanımı yapmaktadır (Tosuner ve Arıkan, 2014: 11).

Alman İktisatçı Von Hermann tarafından ileri sürülen Kaynak Teorisi, Alman Vergi Hukukçusu Fuisting ve bir takım eleştiriler sunmakla beraber Adolph Wagner tarafından da desteklenmiştir (Ortaç, 1999: 107). Kaynak teorisine göre; ekonomik bir değerın gelir kabul edilebilmesi için, üretim faktörlerinden (emek, sermaye, doğa unsuru ve girişim) bir ya da birkaçının üretime katılması sonucu elde edilmesi ve sürekli olması gerekmektedir. Kaynak Teorisi, üretim faktörlerinde meydana gelen yıpranmayı da dikkate almaktadır ancak tüm üretim faktörleri için bu yıpranmayı ölçmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca kaynak teorisine göre öz tüketim (kişinin kendi evinde oturması, kendi yetiştirdiği ürünleri tüketmesi vb.) de gelir kavramına girmektedir (Tosuner ve Arıkan, 2014: 11).

Adolph Wagner, gelirin tanımında kullanılan kaynak kavramının sınırlı olması nedeniyle teoriyi eleştirmiştir. Fritz Neumark ise gelirin, kaynak teorisinin kabul ettiği gibi sadece sürekli gelirlerden oluşmayacağını, düzensiz olsa bile bir gelirin kaynağının belli olacağını ve o kaynağın karakteristik özelliklerini taşıyacağını öne sürerek Kaynak Teorisinin kapsamını genişletici bir yaklaşım sergilemiştir (Ortaç, 1999: 107).

Geliri, belirli bir dönemde kişinin servetinde meydana gelen artış olarak tanımlayan net (safi) artış teorisi ise ilk kez 1891 yılında George Von Schanz tarafından ortaya atılmıştır. Safi

¹ Gelir elde etmek için yapılan giderlerin, toplam gelirden çıkarılması ile gelirin safı tutarı bulunur (Tosuner ve Arıkan, 2014: 10).

artış teorisine göre, bir mükellefin vergilendirme dönemi başındaki servetinden, vergilendirme dönemi sonundaki servetinin çıkarılması sonucu elde edilen olumlu fark gelir olarak kabul edilmektedir. Vergilendirme döneminde yapılan harcamalar bu gelire eklenirken, servete yapılan ilaveler ise dönem sonundaki servetin değerinden düşülmektedir. Safi artış teorisine göre kaynağına bakılmaksızın elde edilen tüm iktisadi değerler, gelir kapsamına girmektedir. Schanz'ın bu yaklaşımına R. M. Haig ve H. Simons da katkıda bulunmuştur (Ortaç, 1999: 108).

R. M. Haig (1921: 7) geliri, zamanın iki noktası arasında bir kişinin ekonomik gücündeki net artışın parasal değeri olarak tanımlamıştır. Simons ise geliri (Simons'tan akt. Oxford University, 2017: 11) “kişisel gelir, dönem sonundaki servete dönem boyu tüketimin eklenip bundan dönem başı servetin çıkarılmasıyla elde edilen sonuçtur” şeklinde tanımlamıştır. Simons'un gelir tanımı da Haig'in tanımlamasına benzediği için gelirin bu şekilde tanımlanması, Haig-Simons gelir tanımı olarak da bilinmektedir.

Söz konusu yaklaşımlara göre şekillenen safi artış teorisine göre, vergilendirme dönemi içerisinde maddi olarak elde edilen değerler, dönem içinde yapılan tüketim harcamaları ve öz tüketimin gerçek piyasa değeri ve mevcut servetin değerinde meydana gelen artışlar gelirin unsurlarını oluşturmaktadır (Ortaç, 1999: 108).

Buraya kadar geliri, üretim faktörleri açısından ve bireysel anlamda ele alındı. Tek tek bireylerin ya da üretim faktörlerinin harcanabilir gelirleri toplamı ise bir ülkenin milli gelirini oluşturmaktadır. Bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen bütün nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) olarak tanımlanmaktadır. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) ise, bir ülke vatandaşlarının ürettiği bütün mal ve hizmetlerin toplamıdır. GSMH'den sermaye mallarının aşınma payı olan amortismanların ve dolaylı vergilerin çıkartılması ve buna sübvansiyonların ilave edilmesiyle “Milli Gelir” kavramına ulaşılmaktadır. Üretim faktörlerinin, üretim sürecinden elde ettikleri gelirler toplamı olarak da tanımlanabilen milli gelir, ücretler, faizler, karlar ve kiralar toplamından oluşmaktadır. Milli gelirden sigorta primleri, kurumlar vergisi ve dağıtılmayan karlar çıkarılıp, sonuca transferlerin eklenmesiyle “Kişisel Gelir” elde edilmektedir. Kişilerin ellerine geçen kişisel gelirden dolaysız vergiler düşüldüğünde ise kişinin “harcanabilir geliri” ortaya çıkmaktadır. Kişileri en çok ilgilendiren gelir tanımı, tüketim ve tasarruflarını etkileyen harcanabilir gelir tanımıdır (Yıldırım vd., 2016: 53-54).

Bu kavramların sayısal olarak hesaplanabilmesi, gelirin de bir refah ölçümü olmasına olanak tanımaktadır. Refahı ölçmek için gelir veya serveti kullanan refahçı (welfarist) yaklaşımların yanında, maddi olmayan unsurları da refah ölçümü için kullanan yaklaşımlar bulunmaktadır. Refah ölçütü olarak Amartya Sen (1973), tarafından ortaya atılan, sağlıklı olma,

iyi beslenme, eğitim imkanlarına sahip olma ve toplumdan dışlanmama gibi kavramlar, bugün Birleşmiş Milletler'in insani kalkınmışlık indekslerinin temelini oluşturmaktadır (Kirmanoğlu, 2017: 203).

Kişi başına GSYH ve kişi başına milli gelir, ekonomik refah ölçütü olarak en yaygın kullanılan göstergelerdir. Bu göstergeler ayrıca ülkeler arasında refah düzeyi karşılaştırmaları yaparken de kullanılmaktadır. Kişi başına gelir, ortalama bir değerdir ve bireylerin eline geçen geliri ifade etmez. Örneğin çok zengin küçük bir grubun geliri, ortalama olarak kişi başına geliri yükseltirken, toplumun büyük kısmının çok düşük gelire sahip olduğunun üzerini örtmektedir. Bu nedenle ekonomik refah açısından sadece kişi başına GSYH veya kişi başına milli gelire bakmak yeterli olmayıp, gelir dağılımına bakmak da gerekmektedir (Yıldırım vd., 2016: 55).

Ulusoy (2013: 305), gelir dağılımını “bir ülkede belirli bir süre içinde üretilen ulusal hasıla veya gelirin bireyler, gruplar veya üretim ögeleri arasında dağılımı” olarak tanımlamıştır. Kirmanoğlu (2017: 201) ise gelir dağılımını, “bir ekonomide yaratılan kaynakların, piyasa tarafından veya merkezi siyasi karar mekanizması yoluyla, bu kaynakları üreten faktörler arasında dağıtılmasıdır” şeklinde tanımlamıştır. Aslında bu iki tanım gelir dağılımı kavramının farklı iki noktasına vurgu yapmaktadır. Ulusoy (2013)'un tanımında “gelirin bireyler, gruplar veya üretim ögeleri arasında dağılımı” ifadesi, gelirin kimlere dağıtılacağına odaklanmaktadır ve kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı gibi kavramları doğurmaktadır. Kirmanoğlu (2017)'nin tanımında ise, “piyasa tarafından veya merkezi siyasi karar mekanizması yoluyla” ifadesi, gelirin kim tarafından dağıtılacağına vurgu yapmakta ve birincil gelir dağılımı, ikincil gelir dağılımı kavramlarını gündeme getirmektedir.

Bir toplumda üretilen toplam değer, o toplumu oluşturan bireyler ya da gruplar arasında dağıtılması ve bu dağıtımın kuralları, iktisatçılar için önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. İktisatçılar tarafından gelir dağılımı, iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Birincisi, gelirin üretim faktörleri arasında dağılımıyla ilgilenen “fonksiyonel gelir dağılımı”, ikincisi ise gelirin bireyler ya da hanehalkları arasındaki gelir dağılımıyla ilgilenen “kişisel gelir dağılımı” kavramından yola çıkmaktadır (Selim, 1998: 10). Gelir dağılımı konusunda bir başka ayırım da birincil ve ikincil gelir dağılımı şeklindeki yaklaşımdır. Birincil gelir dağılımı gelirin, hiçbir müdahale olmaksızın piyasada, üretim faktörleri arasında paylaşımını yani fonksiyonel gelir dağılımını ifade ederken; ikincil gelir dağılımı, gelirin doğuşu ve kullanılışı aşamasında farklı gruplar arasında devletin müdahalesiyle yeniden dağılımını ifade etmektedir. Bu nedenle ikincil gelir dağılımı, yeniden dağılım olarak da adlandırılmaktadır (Doğan, 2015: 3).

1.2 Gelir Dağılımı Türleri

Gelir dağılımı, kişisel gelir gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı olmak üzere farklı açılardan ele alınmaktadır. Burada gelir dağılımının bu dört türü açıklanacaktır.

1.2.1 Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, gelirin gelir veya servet gruplarına göre dağılımını ifade etmektedir ve gelirin nasıl elde edildiğini değil sadece bireylerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarını göz önüne almaktadır. Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu oluşturan bireyler ve aileler arasında nasıl dağıldığı incelemektedir (Uysal, 2007: 251). Kişisel gelir dağılımını ölçmek için, Pareto, Lorenz ve Gini'nin eşitsizlik ölçüleri gibi farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden en çok kullanılanı ise Lorenz'in gelir dağılımı ölçme yöntemidir. Nüfusu belirli gelir dilimlerine göre yüzdelere ayırarak, her yüzdenin milli gelirden aldığı payı karşısında gösteren Lorenz Eğrisi, dikey ekseninde milli gelir, yatay ekseninde de nüfus paylarının gösterildiği bir eğridir. Bu eğri, 45 derecelik bir doğru şeklinde çizildiğinde gelir, toplumu oluşturan bireyler arasında eşit dağılmış demektir. Ancak Lorenz Eğrisi, 45 derecelik doğrunun altında yer alıyorsa, gelirin eşit dağılmadığı anlamına gelmektedir ve 45 derecelik doğrudan uzaklaştıkça gelir eşitsizliğinin arttığına işaret etmektedir (Ulusoy, 2013: 309-310).

1.2.2 Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin üretim faktörleri (emek, sermaye, toprak, girişimci) arasında dağılımını ifade eder. Fonksiyonel gelir dağılımı, genellikle emek gelirleri (ücret, maaş, yevmiye) ile emek dışı gelirler (kar, faiz, kira gelirleri) arasındaki bölüşümü karşılaştırmaktadır. Milli gelir içerisinde faktör paylarına bakarak fonksiyonel gelir dağılımına ulaşmak mümkündür. Milli gelirin hesaplama yöntemlerinden biri olan gelirler yönteminde, üretim faktörlerinin (emeğin ücret geliri, sermayenin faiz geliri, toprağın rant geliri ve girişimcinin faiz geliri) elde ettikleri gelirler toplanarak milli gelire ulaşılmaktadır (Akın, 2015: 11).

Milli gelirin çeşitli sosyal sınıflar arasındaki dağılımını incelemek için en uygun gelir dağılımı türü, fonksiyonel gelir dağılımıdır. Ancak üretim faktörlerinin, emek, sermaye, toprak ve girişimci olarak dörtlü bir ayrıma tabi tutulması, milli gelirin çeşitli sosyal gruplar arasındaki dağılımının sadece ana hatları ile değerlendirilmesine neden olmaktadır. Gerçekte ise sosyal gruplar daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından değerlendirilmesi için ise, fonksiyonel gelir dağılımı oldukça önemli bir göstergedir (Ulusoy, 2013: 307).

1.2.3 Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, bir ekonomide bulunan tarım, sanayi, hizmet ve diğer sektörlerin milli gelirden aldıkları payı göstermektedir. Sektörel gelir dağılımının amacı genelde gelir dağılımı adaletsizliklerinin sektörel bazda ortaya çıkarılması değil, ülke içindeki sektörlerin hangisinin daha önde olduğunun belirlenmesidir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde izledikleri yol, sosyal hasılaya katkısı gibi ekonomik veriler devlete gösterge teşkil ederek hangi sektörlerin teşvik edileceğini, hangi sektörlerin milli gelir dağılımını ne şekilde etkilediğini, sektörler göre gelir dağılımının sonuçlarına bakarak karar verme imkânı sağlar. Sektörel gelir dağılımı verilerine bakarak bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında yorum yapılabilir. Örneğin, gelişmiş ekonomiler sanayileşme aşamasını tamamlayıp hizmet aşamasına geçtikleri için bu ülkelerde tarım sektörünün milli gelirdeki payı düşükken, az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün milli gelirdeki payı daha yüksektir (Doğan, 2015: 5).

Sektör kavramı, üretim araçlarının mülkiyeti açısından ele alındığında ise sektörel gelir dağılımı, milli gelirin kamu sektörü ve özel sektör arasında dağılımını ifade etmektedir. Sektörel gelir dağılımının bu açıdan değerlendirilmesi, devletin ekonomideki yeri ve ekonomik sistemin özellikleri hakkında da bilgi vermektedir (Ulusoy, 2013: 308).

1.2.4 Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, bir ekonomide elde edilen milli gelirin, coğrafi bölgelere göre dağılımıdır. Yani bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin milli gelirden ne oranda pay aldığını göstermektedir. Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergelerin her biri bölgesel gelir dağılımını etkilediği için bölgeler arası gelir farklılıkları, tek bir nedene dayandırılmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde bölgesel gelir farklılıkları daha azken gelişmekte olan ülkelerde daha fazladır (Barut, 2013: 85).

1.3 Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler

Gelir dağılımını belirleyen faktörler, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkenin nüfus yapısı, coğrafi koşulları, gelenek ve görenekleri, doğal zenginlikleri, siyasi yapısı gibi birçok faktör gelir dağılımının şekillenmesinde rol oynamaktadır.

Diğer yandan servet dağılımındaki farklılıklar, eğitim fırsatlarının eşitsizliği, düşük gelir gruplarının daha hızlı nüfus artış hızına sahip olması, enflasyon ve işsizlik gibi

makroekonomik faktörler ve sendikal hakların durumu gibi politik faktörler de gelir dağılımını etkilemektedir (Kirmanoğlu, 2017: 208-209).

1.3.1 Yapısal Faktörler

Gelir dağılımını belirleyen yapısal faktörler; emek piyasasında arz-talep dengesi, enflasyon ve ekonomik krizler, üretim faktörlerinin dağılımı ve eğitim düzeyi olarak sıralanabilir. Bu faktörler ekonomik yapıya göre şekillendiği için birincil gelir dağılımını belirlemektedir (Aktan ve Vural, 2002: 3).

Tam rekabet koşullarında, bir mal veya hizmetin piyasa dengesi, o mal veya hizmete olan arz ve talebin eşitlendiği noktada belirlenmektedir. Piyasa dengesine karşılık gelen fiyat denge fiyatı, miktar ise denge miktarı olarak adlandırılmaktadır (Hatırlı, 2015: 85). Ücret ve ücret farkları arz ve talebe bakılarak, ücret ve gelir eşitsizliğindeki değişimler ise arz ve talep eğrilerine bakılarak açıklanmaktadır. Belirli bir işgücü grubuna olan talep, işgücü arzını aşıyorsa o işgücü grubunun elde edeceği gelirler artmaktadır; tam tersi durumda ise o işgücünün elde edeceği gelirler azalmaktadır. Ücret ve gelir eşitsizliklerindeki değişimleri anlamak için, arz ve talep eğrilerinin yer değiştirmesine neden olan faktörler ve bireylerin sahip oldukları nitelikleri ve serveti neyin belirlediği bilinmelidir (Stiglitz, 2012: 108).

Alınan eğitim sonucu elde edilen bilgi ve becerilere, farklı iş tecrübelerine ve yapılan işle ilgili özel yeteneklere sahip olan işgücü, kalifiye işgücü (nitelikli); bu niteliklere sahip olamayan işgücü ise kalifiye olmayan (niteliksiz) işgücü olarak tanımlanmaktadır. İşgücü, kabaca nitelikli ve niteliksiz işgücü olarak iki gruba ayrılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 5). Eğitim fırsatlarının artması, nitelikli iş gücü arzının artmasına olanak sağlarken niteliksiz işgücü arzını düşürmektedir. Teknolojideki gelişmeler bazı sektörlerde belirli niteliklere sahip işgücü arzını azaltabilir ve başka birtakım niteliklere sahip işgücü talebini arttırabilir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, teknolojik gelişimin ve üretkenlikteki artışın talepteki artıştan daha hızlı olması, imalat sanayi sektöründe birçok iş pozisyonunun yok olmasına neden olmuştur. Yok olan iş pozisyonlarında nitelikli sayılan işçilerin, farklı sektörlerde niteliksiz işçi olarak iş araması, o sektörlerdeki ücretlerin de zarar görmesine neden olmuştur (Stiglitz, 2012: 108).

Günümüzde küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve sanayi sektörünün görece ağırlığının azalması, nitelikli işgücü talebinin artmasına neden olmaktadır. Nitelikli işgücü talebindeki artış, bu işgücü grubunun elde ettiği gelirlerin artmasına ve gelir dağılımının zamanla nitelikli işgücü lehine değişmesine yol açmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 10).

Ekonomik istikrarsızlık halleri olan enflasyon ve iktisadi krizler de gelir dağılımını belirleyen yapısal faktörlerdendir. Yüksek enflasyon, gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli yükselişler olarak tanımlanan enflasyon, bireylerin satın alma gücünü ya da belirli bir miktar para ile satın alabilecekleri mal miktarını azaltmaktadır (Ücret artışlarının, fiyat artışlarından daha az olduğu durumda). Zaten gelirlerinin neredeyse tamamını harcama eğiliminde olan düşük gelirli bireyler, enflasyon nedeniyle daha az mal ve hizmet satın alabilmektedir. Enflasyon dönemlerinde kamu gelirlerindeki artış görünüşte artış olduğundan kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmakta ve personel harcamaları için kaynak sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu nedenle işçi ve memur gibi sabit gelirli kesimin ücretlerindeki artış, fiyat artışlarının altında kalmaktadır. Ancak tüccar, üretici, imalatçı ve serbest meslek erbabının gelirleri, fiyat artışlarına daha yakın bir şekilde artmakta ve enflasyondan sabit gelirli kesime göre daha az zarar görmektedir. Yani enflasyon gelir dağılımını, düşük gelirli kesimin aleyhine değiştirmektedir (Ulusoy, 2013: 185).

Üretim faktörlerine ödenen gelirlerin toplamı milli geliri meydana getirmektedir. Üretim faktörlerinin dağılımı da gelir dağılımının şekillenmesinde belirleyicidir. Bir toplumda yaşayan bireylerin sahip olduğu emek, vasıf bakımından farklılıklar göstermektedir. Emeğin sahip olduğu farklı vasıflara göre elde ettiği gelir de farklılaşmaktadır. Emek arasındaki bu vasıf farklılıklarını en aza indirmek için, eğitim ve sağlık hizmetleri önem kazanmaktadır. (Doğan, 2015: 27). Ücret ve maaşlardaki farklılaşma, teknolojik gelişmeler (yeni teknolojilere hakim, daha nitelikli işgücü gerektirmektedir), sendikaların gücünü kaybetmesi, yönetici maaşlarındaki artışın kontrol altına alınmaması, küreselleşme ve finansın artan rolü gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Stiglitz, 2012: 108).

1.3.2 Küreselleşme

İktisadi anlamda küreselleşme, uluslararası ekonominin entegre olması ve özellikle de dış ticarete ve yatırıma açıklık olarak tanımlanmaktadır (Zengingönül, 2005; 89). Ticaretin ve sermaye piyasalarının küreselleşmesi, gelir dağılımı eşitsizliğini farklı yollardan etkilemektedir. Ticaretin küreselleşmesiyle ülkeler, niteliksiz emek gücü ithal etmek yerine, bu niteliksiz emek gücünün ürettiği ürünleri ithal etmeyi tercih etmektedir. Bu durum, ülke içinde bu ürünleri üreten niteliksiz emek gücünün ücretlerinin düşmesine neden olmaktadır. Sermaye piyasalarının küreselleşmesi ise sermayenin hareketliliğini arttırmış ve ülkeler sermayeyi ellerinde tutabilmek için, sermaye sahiplerine bir takım haklar sağlama konusunda yarışa girmişlerdir. Sermaye sahiplerinin, ülkeyi terk etme tehdidi altında, işçiler daha fazla hak ve ücret talep etme konusunda baskı altında kalmıştır (Stiglitz, 2012: 116-118).

Küreselleşmeyle birlikte üretim sürecinin, kitlesel üretim tarzından yalın üretim tarzına geçmesi, üretim sürecinde büyük bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. 1970'lere kadar kitlesel üretim (bant tipi üretim) tarzı yaygındı ve bu üretim tarzında nihai ürünün neredeyse tamamı aynı yerde üretildiği için vasıflı ve vasıfsız işgücü bir arada çalışmıştır. Ancak yalın üretim tarzında, üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla katma değeri yüksek temel üretim faaliyetleri dışında, nihai ürünün önemli bir kısmı farklı yerlerde taşeron firmalar tarafından üretilmektedir. Burada amaç, üretim maliyetlerini en aza indirmek olduğu için firma nihai ürünün üretilmesinde kullanılan ara mal ya da parçaları en ucuza ve en kaliteli üretecek firmadan sağlamaktadır. Bu da vasıfsız işgücü ücretlerinin düşmesine neden olurken vasıflı işgücü ücretlerinin artmasına neden olmuştur (Baş, 2009: 51-52).

1.3.3 Teknolojik ve Organizasyonel Değişim

Teknolojinin sürekli gelişme içinde olması, gelişen yeni teknolojiyi kullanabilecek yeterliliğe sahip nitelikli iş gücü ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Nitelikli işgücüne duyulan talebin artması da bu kesimin ücretlerinde, verimlilikleriyle doğru orantılı olarak artışa neden olmaktadır. Ancak nitelikli işgücünün çıkarına olan bu durum, niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına ya da daha düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle fiziki sermayede de (makine ve teçhizatlar) değişimler meydana gelmektedir. Daha kullanışlı, birden fazla fonksiyona sahip, bilgisayar teknolojisiyle desteklenmiş araç ve gereçler, firma ve organizasyonların da yapısını değiştirerek ihtiyaç duyduğu işgücünün sahip olması gereken becerileri yeniden tanımlamaktadır. Organizasyonel yapıdaki değişimlere ayak uydurabilen, her türlü teknolojik değişime hızla uyum sağlayabilen ve sorumluluk sahibi bir işgücünün yetişmesi, eğitim ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen değişimle mümkün olmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 12).

1.4 Gelir Eşitsizliği Kavramı

Coulter, gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği kavramlarını, “Dağılım, sosyal sistemin elemanları arasında birimlerin bölüşülmesi olarak tanımlanır. Eşitsizlik ise bu bölüşmedeki değişkenliktir.” şeklinde ifade etmiştir (Coulter'den akt. Kaya, 2008: 6).

Gelir eşitsizliği kavramı, bir ülkedeki toplam gelirin o ülkeyi oluşturan bireyler arasında adaletli bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığıyla ilgilenmektedir. Dworkin (1980: 186)'e göre eşitlik, kaynak eşitliği ve refah eşitliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Refah eşitliği, kişisel özellikleri göz önünde bulundurarak, avantaj ya da dezavantaja sahip bireylerin bu durumlarını dikkate alarak, bir gelir bölüşümü yapılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kaynak eşitliğinde ise bireylerin kişisel özellikleri dikkate alınmadan, gelirin eşit paylar halinde dağıtılması söz

konusudur. Sen (1997: 385-386) ise iktisadi eşitsizlik üzerinde durmuş ve eşitsizliğin öznelliğini ön plana çıkarmıştır. Sen, insanların birbirinden farklı koşullarda olduğunu göz önünde bulundurmak gerektiğini ve geliri, sadece tüketim için bir araç olarak görmenin ötesinde kişinin refahı ve özgürlüğü için istediklerine ulaşmasına yardımcı olan bir araç olarak kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir.

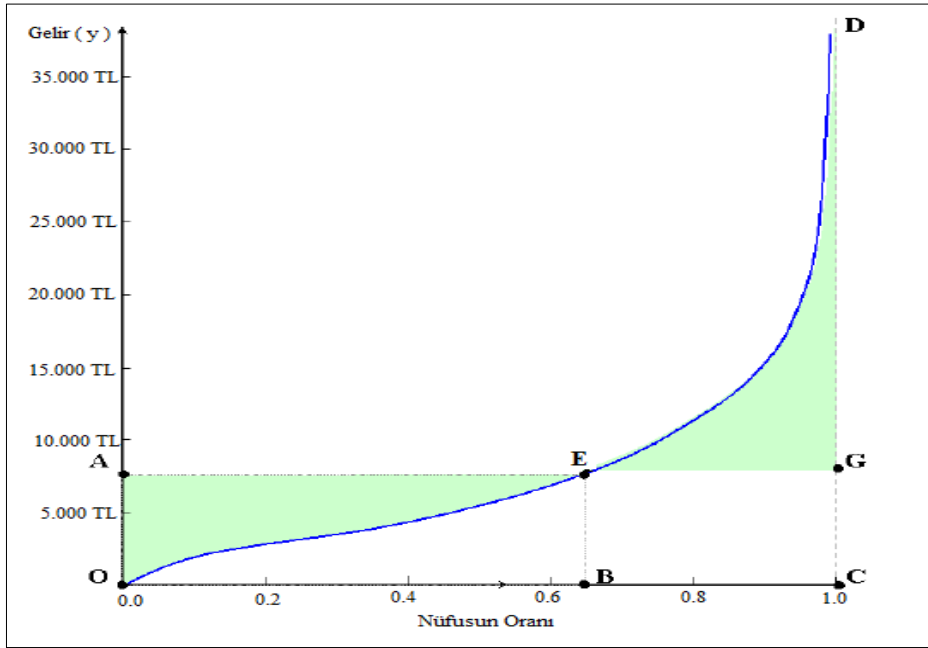
Eşitsizlik, gelir eşitsizliği, servet eşitsizliği ve fırsat eşitsizliği olmak üzere farklı açılardan ele alınmaktadır. Ancak belirli bir andaki gelirin dağılımını ölçen gelir eşitsizliği, standart bir ölçü haline gelmiştir. Gelir eşitsizliğinin ölçülmesinde, genellikle 0 ile 1 arasında değerler alan ve 0 değerini alması halinde mutlak eşitliği, 1 değerini alması halinde ise mutlak eşitsizliği yansıtan Gini Katsayısı ve nüfusun belirli kesimlerinin gelirden aldığı paylar kullanılmaktadır. Analizlerin çoğu, çok sayıda ülke ve nispeten uzun süreler için mevcut olan Gini katsayısıncı elde edilen gelir eşitsizliği kavramı üzerine odaklanmaktadır. Gini katsayısı ile ifade edilen gelir eşitsizliği, aksi belirtilmedikçe harcanabilir gelir veya tüketimi ele aldığından, vergi ve transferler yoluyla gelirin yeniden dağılımını yansıtmaktadır (IMF, 2017: 2).

1.5 Gelir Eşitsizliği Ölçüm Yöntemleri

Literatürde gelir eşitsizliğini gerek şekil ya da grafik yardımıyla görsel olarak; gerekse matematiksel hesaplamalar yoluyla bir değer ya da oran olarak ifade edebilmek için pek çok farklı yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerden; Pen'in resmi geçit grafiği, frekans (sıklık) dağılımı, varyans, değişim katsayısı, logaritmik varyans, Dalton eşitsizlik ölçüsü, Atkinson İndeksi, Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı, Kuznets'in Ters U Hipotezi ve Amartya Sen eşitsizlik ölçümü sırasıyla aşağıda açıklanacaktır.

1.5.1 Pen'in Boy Sırası Diyagramı

Pen (1971) insanların boyları ile doğru orantılı gelir elde etikleri, ortalama gelir elde edenlerin ortalama boya sahip olduğu bir analogi yapmıştır. İnsanların boy sırasına göre katıldıkları ve bir saat süren geçit töreni, gerçekleştirildiği düşünülmüştür. Törenin tamamı, Şekil 1.1'de gösterilen O-C noktaları arasında geçmektedir. Ancak B noktasına gelene kadar (törenin yarısını geçene kadar) ortalama gelire sahip bir bireyin geçtiği görülmemektedir. O-A yüksekliği ortalama geliri göstermektedir. Bir saatin sonuna doğru bireylerin boyları hızla uzamaya başlar ve son dakikalarda çok uzun boylu devler geçmeye başlar. Törenin başlarındaki cücelerin sayıca fazla olması ve son dakikalarda geçen devlerin sayısının çok az olması nedeniyle bu tören, “çok sayıda cücenin ve birkaç devin geçidi” olarak da bilinmektedir (Pen'den akt. Cowell, 2009: 18).

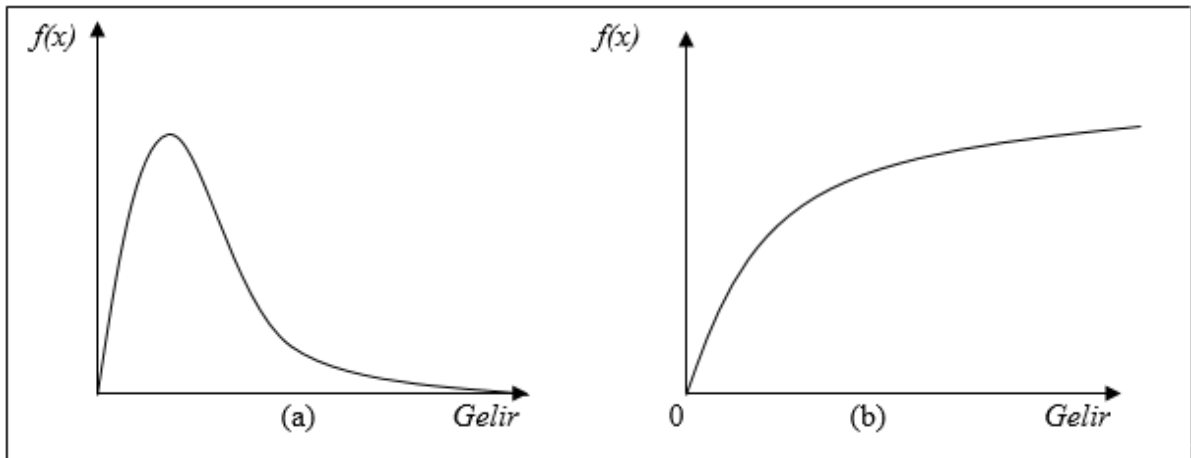


Şekil 1.1 Pen'in Boy Sırası Diyagramı

Kaynak: Cowell, 2009: 19.

1.5.2 Frekans (Sıklık) Dağılımı

Frekans dağılımı, gelir gibi birçok gözlemlenebilen değişkenin yığıldığı aralıklar ve bu aralıklardaki gözlem sayıları kullanılarak, grafiksel sunumunu mümkün kılmaktadır. Verilerin yığılma gösterdiği aralıklar sınıf, bu aralıklarda yer alan gözlem sayısı ise frekans (sıklık) olarak adlandırılmaktadır. Her sınıfın sıklığını, toplam gözlem sayısına böldüğümüzde ise göreceli sıklık elde edilmektedir. Yatay eksen sıralanmış gelir grupları, dikey eksen ise kişi ya da hanehalkı sayısı gösterilmektedir (Kaya, 2008: 8).



Şekil 1.2 Frekans Yoğunluk Fonksiyonu (a) ve Birikimli Frekans Dağılımı (b)

Kaynak: Kaya, 2008: 8.

Her gelir grubunda yer alan kişi sayısının (x), toplam nüfus içindeki (n) payı alınarak elde edilen $f(x)$ fonksiyonu, şekil (a)'da gösterilmektedir ve frekans yoğunluk fonksiyonu olarak adlandırılmaktadır. Şekil (b)'de ise, frekans yoğunluk fonksiyonunda yer alan yüzde paylar birikimli olarak toplanıp dikey ekseninde gösterilmektedir ve birikimli frekans dağılımı olarak adlandırılmaktadır (Selim, 1998: 15).

1.5.3 Varyans

Varyans, kişinin gelirinin ortalama gelirle arasındaki mesafenin hesaplanmasıyla bulunmaktadır. Toplam nüfusu n olmak üzere şu şekilde hesaplanır (Cowell, 2009: 27):

$$V = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2$$

Değişkenlerin ortalamadan uzaklıklarının karelerinin toplamının, değişken sayısına bölünerek bulunması varyansı, dağılımda meydana gelen gelir transferlerine karşı duyarlı hale getirmektedir. Ortalamanın altında gelir elde eden bir bireyden, ortalamanın üzerinde gelir elde eden bir bireye gelir aktarımı olduğunda, eşitsizlik artacak ve varyansın değeri de artacaktır. Ancak toplumun tamamının gelirinin belli bir yüzde olarak arttırıldığı durumda, varyans bu oranın karesi kadar artacağı için toplumdaki gelir dağılımının yapısı değişmese de varyans daha yüksek çıkacaktır (Kaya, 2008: 20).

1.5.4 Değişim Katsayısı

Toplumdaki herkesin gelirini iki katına çıkardığımızda ortalama gelir de iki katına çıkmakta ve aslında dağılımın şekli değişmemektedir. Ancak varyans dört katına çıkmakta ve böylece farklı iki seriyi karşılaştırmada güvenilir bir ölçü olma özelliğini kaybetmektedir. Bu nedenle varyansı standart hale getirmek için değişim katsayısı kullanılmaktadır. Değişim katsayısı şu şekilde formüle edilir (Cowell, 2009: 27):

$$c = \frac{\sqrt{V}}{\bar{y}}$$

Değişim katsayısı, standart sapmanın ortalama gelire bölünmesiyle bulunmakta ve ortalama gelirden bağımsız olmaktadır. Bu nedenle genellikle ülkeler arası gelir dağılımı karşılaştırmalarında kullanılmaktadır (DPT, 2001: 6).

1.5.5 Logaritmik Varyans

Varyansın güvenilirliğinin düşük olması nedeniyle kullanılabilecek bir diğer yöntem de logaritmik varyanstır. Gelirlerin logaritmasının alınmasıyla hesaplanan logaritmik varyansın iki önemli tanımı vardır. Bunlardan birincisi logaritmik varyans olarak adlandırılırken ikinci

tanımın, gelirlerin logaritmasının varyansı olarak adlandırılması daha uygun olacaktır (Cowell, 2009: 27).

$$v = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\log \left(\frac{y^i}{\bar{y}} \right) \right]^2$$

$$v_1 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\log \left(\frac{y^i}{y^*} \right) \right]^2$$

Burada unutulmaması gereken bir husus, “ v ” ortalama gelirin logaritmasına göre tanımlanırken, “ v_1 ” gelirin logaritmasının ortalamasına göre tanımlanmaktadır. Her iki tanım da bütün gelirlerde meydana gelen oransal artışlar karşısında değişmemektedir (Cowell, 2009: 27). Logaritmik varyans, düşük gelir gruplarındaki gelir değişimlerine karşı diğer ölçü birimlerinden daha duyarlıdır ve değişkenlerin ortalama ile arasındaki uzaklığı tam olarak yansıtabilmektedir (DPT, 2001: 6).

1.5.6 Dalton Eşitsizlik Ölçüsü

1920 yılında Dalton tarafından ortaya atılan bu ölçü gelir eşitsizliğini, toplumsal refahın bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır (Dalton’dan akt. Kaya, 2008: 26):

$$D = \frac{\sum_{i=1}^n U(y_i)}{nU(\mu)} = \frac{\text{Verili Durumda Toplam Refah}}{\text{Eşitlik Durumunda Toplam Refah}}$$

Burada Dalton, $U(y_i)'y_i$, i . kişinin faydasını ifade etmek için kullanmış ve fayda fonksiyonunun herkes için aynı olduğunu varsaymaktadır. Fayda fonksiyonu içbükey bir fonksiyondur ve gelirle birlikte artar. Ancak gelir artışı belirli bir noktaya ulaştıktan sonra fayda fonksiyonundaki artış gelirin ilk seviyelerindeki kadar hızlı olmamaktadır. Bu da fayda fonksiyonunun gelire göre, azalan marjinal getiriye sahip olduğunu göstermektedir (Kaya, 2008: 26).

Bir fonksiyonun içbükey olması için “ $U'(y) > 0$ ve $U''(y) < 0$ ” bu iki koşulu sağlaması gerekmektedir. Herkes için aynı olduğu varsayılan fayda fonksiyonlarının toplamı, toplumsal refah fonksiyonunu vermektedir. Gelirin marjinal faydasının, azalan olduğu kabulüyle toplam refahın eşitlik durumunda maksimum olacağını söyleyen Dalton’un eşitsizlik ölçüsü, mevcut durumdaki toplam refahın eşitlik durumundaki toplam refaha bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Kaya, 2008: 26).

1.5.7 Atkinson İndeksi (I)

Atkinson (1970) geliştirdiği bu indeksi, toplumsal refah fonksiyonunun başlangıç noktası olarak hesaplamıştır. Toplumsal refah fonksiyonunu oluştururken fayda teorisindeki varsayımlardan yararlanmıştır. Bir kişinin, x miktar gelirden sağladığı fayda $U(x)$ olarak alındığında toplumsal refah fonksiyonu şu şekilde yazılır (Atkinson’dan akt. Selim, 1998: 29):

$$W = \int U(x)f(x)dx$$

$f(x)$: Frekans Yoğunluk Fonksiyonu

Toplumsal refah fonksiyonu, toplumdaki bireylerin ayrı ayrı faydalarının toplanabildiği varsayımından hareketle bütün bireylerin faydalarının toplamını ifade etmektedir. Atkinson İndeksi’nde de Dalton ölçüsü gibi fayda fonksiyonu, gelire göre azalan marjinal faydaya sahiptir. Atkinson’un fayda fonksiyonu, toplumun eşitsizlikten kaçıma derecesine bağlıdır (Kaya, 2008: 27).

$$W = \int \frac{x^{1-\varepsilon}}{1-\varepsilon} f(x)dx$$

Burada " ε " toplumun eşitsizlikten kaçıma derecesini ifade etmektedir. Eğer $\varepsilon = 0$ ise toplum gelir eşitsizliğine karşı duyarsızdır. ε ’nin değer arttıkça toplum gelir eşitsizliğine karşı daha duyarlı hale gelmektedir. Atkinson, toplumsal refah fonksiyonundan türettiği gelir eşitsizlik ölçüsünde, toplumdaki mevcut gelir dağılımı ile aynı toplumsal refahı verecek kişi başı gelir seviyesi için, eşit dağıtılmışa eşdeğer gelir (y_{EDE}) kavramını kullanmaktadır. Eşit dağıtılmışa eşdeğer gelir, $0-\mu$ arasında değerir ve ortalama gelir seviyesiyle arasındaki mesafe, toplumsal refahta bir kayıp olmaksızın gelirin eşit paylaşılabilmesi için feragat edilmesi gereken gelir düzeyini göstermektedir (Kaya, 2008: 27).

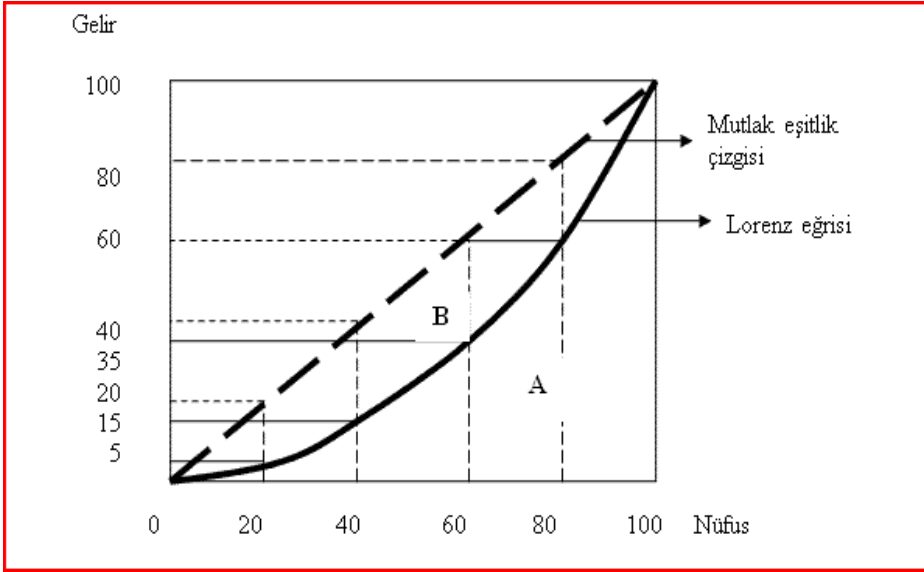
Toplumda tam eşitliğin sağlanması için vazgeçilen gelir miktarı (ya da toplam gelirdeki azalma), eşitsizliğin topluma maliyeti olarak tanımlanır ve nC ile hesaplanır: “ $C = \mu - y_{EDE} > 0$ ”. Atkinson İndeksi (I) de eşitsizliğin maliyetinin, toplam gelire bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Kaya, 2008: 27):

$$I = \frac{nC}{n\mu} = \frac{C}{\mu} = \frac{\mu - y_{EDE}}{\mu} = 1 - \frac{y_{EDE}}{\mu}$$

1.5.8 Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

Lorenz eğrisi, yatay eksen de nüfusun dikey eksen de ise gelirin gösterildiği ve gelir dağılımını ölçmede yaygın olarak kullanılan bir eğridir. Nüfus %20’lik gruplar halinde 5 dilime ayrılır ve her bir dilimin gelirden aldığı yüzde payı gösteren oranlar kümülatif (birikimli) olarak

işaretlenir. Bu noktaların birleştirilmesiyle oluşan eğriye, Lorenz Eğrisi adı verilmektedir (Kirmanoğlu, 2017: 204).



Şekil 1.3 Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı

Kaynak: Eğilmez, 2012.

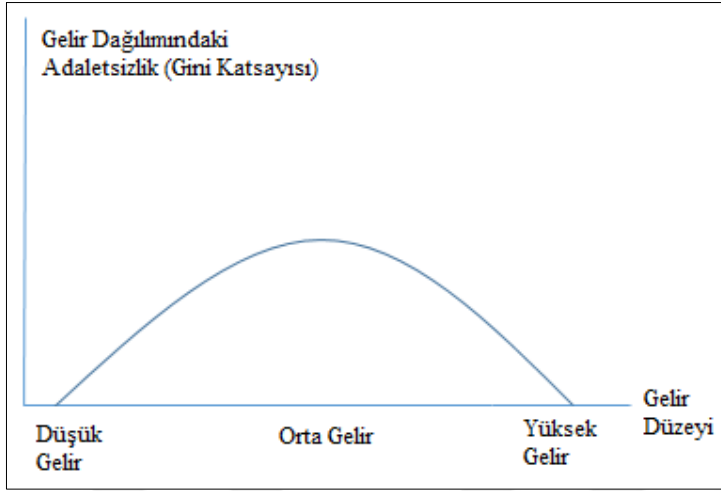
Bu şekilde, karenin bir köşegeni gibi çizilen mutlak eşitlik doğrusu, mümkün olabilecek en adil dağılımı göstermektedir. Örneğin nüfusun her yüzde yirmilik grubu, gelirden yüzde yirmi pay alırsa, yani her gruba düşen pay yüzdesi eşit olursa, Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuyla paralel olacak ve gelir, mümkün olabilecek en adil şekilde dağılmış olacaktır. Ancak gelirin bu şekilde dağıldığı bir toplum yoktur (Kirmanoğlu, 2017: 204).

Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça gelir dağılımı bozulmaktadır. Şekil 1. 3.'te Lorenz eğrisinin kapladığı alan (B alanı) mutlak eşitlik çizgisinin altında kalan alanın tamamına (A + B alanı) bölündüğünde bulunan oran, Gini Katsayısı olarak adlandırılmaktadır. Eğer gelir dağılımı tam anlamıyla eşitse, yani bütün değerler mutlak eşitlik çizgisi üzerindeyse o zaman Gini katsayısı sifıra eşit olacaktır. Sıfır ile bir arasında değerler alan Gini katsayısı, bire yaklaştıkça ise gelir dağılımı bozulmaktadır (Eğilmez, 2012).

1.5.9. Kuznets'in Ters U Hipotezi

Simon Kuznets (1955) iktisadi büyüme ve kalkınma ile gelir dağılımı arasındaki bağlantıyı ilk olarak teorileştiren iktisatçılardan biridir. Kuznets (1955), Ters U hipotezi olarak adlandırılan hipotezinde büyümenin ilk aşamalarında gelir dağılımının nispeten adil olduğunu ifade eder. Bu aşamada zaten dağıtılacak çok fazla gelir bulunmamaktadır. Ancak daha sonraki aşamalar olan sanayileşme ve kentleşme sürecinde gelir dağılımı bozulmaya başlamaktadır.

Sanayileşme belli bir aşamaya gelip toplum, kalkınmasını büyük ölçüde tamamladığında ise gelir dağılımı yeniden düzelmeye başlamaktadır (Kirmanoğlu, 2017: 208).

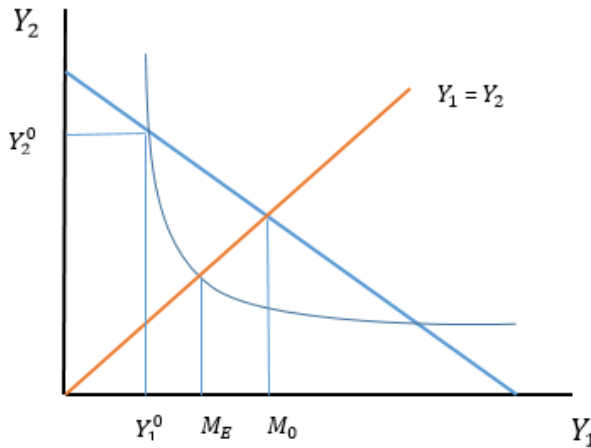


Şekil 1.4 Kuznets'in Ters U Hipotezi

Kaynak: Kirmanoğlu, 2017: 208.

1.5.10 Amartya Sen Eşitsizlik Ölçümü

Amartya Sen (1973)'in eşitsizlik ölçümü, toplumun kabul ettiği sosyal kayıtsızlık eğrilerine bağlı olarak değerler almaktadır. Aynı kayıtsızlık eğrisi üzerinde daha yüksek olan gelir düzeyinin, daha düşük olan gelir düzeyine tercih edilmesi durumunda ortalama gelir farkını göstermektedir. Başka bir ifadeyle toplumun, daha adil bir gelir dağılımı için aynı fayda düzeyini sağlayacak (çünkü aynı kayıtsızlık eğrisi üzerinde) daha düşük geliri, yüksek gelire (eşitsizliğin daha fazla olduğu durumdaki gelir) tercih etmesi halinde ortalama gelir farkını göstermektedir (Kirmanoğlu, 2017: 206).



Şekil 1.5 Amartya Sen Eşitsizlik Ölçümü

Kaynak: Kirmanoğlu, 2017: 206.

Şekil 1.5.'te Y_1^0 , Y_2^0 dağılımı ve bu dağılımda gelirlerin ortalaması M_0 ile gösterilmiştir. Aynı refah düzeyini sağlayacak ancak gelir ortalaması daha düşük olan M_E ile M_0 arasındaki fark eşitsizliğin ortalama sosyal maliyetini göstermektedir. Yani toplumun daha adil bir gelir dağılımı için vazgeçemeye razı olduğu ortalama gelir farkını gösterir. Bu fark arttıkça, daha adil bir gelir dağılımının maliyeti artmaktadır. Bu maliyetin düzeyi de sosyal kayıtsızlık eğrisinin konumuna bağlıdır (Kirmanoğlu, 2017: 206)



İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE DEVLET

2.1 Gelir Dağılımında Devletin Rolü

Klasik yaklaşımda, piyasa mekanizmasının görünmez bir el tarafından düzenlendiği ve dışardan bir müdahale olmaksızın, kusursuz bir şekilde işlediği kabul edilmektedir. Bu nedenle Klasik yaklaşım, ekonomide devletin rolünün oldukça sınırlı olması gerektiğini benimsemektedir. Ancak Neo-Klasik iktisadın literatüre kazandırdığı “Piyasa Başarısızlığı Teorisi” ile devletin, piyasa mekanizmasının aksadığı durumlarda tamamlayıcı ve düzenleyici bir rol üstlenmesi gerektiği kabul görmeye başlamıştır. Bu kabul, 1929’da meydana gelen Büyük Buhan’ın ardından yerini, Keynes tarafından teorik çerçevesi çizilen “devletin ekonomiye makroekonomik müdahalesinin kaçınılmaz olduğu” görüşüne bırakmıştır. Bağımsızlığını kazanan ülkelerin kalkınma sürecinde devlete biçtikleri rol, kentleşmenin hız kazanması ve refah devleti anlayışının gelişmesiyle birlikte, devletin ekonomik hayattaki rolü daha da önem kazanmıştır (Savaşan, 2017: 12-14).

Refah devleti, bireylere asgari bir gelir düzeyi sağlamayı hedefleyen, toplumsal barışı sağlamayı ve eğitim, sağlık, barınma gibi sosyal hizmetlerde belli bir standart oluşturarak bireylere fırsat eşitliği sunmayı amaç edinen devlet biçimidir. Piyasanın aksadığı durumlarda ortaya çıkan sorunları çözmeyi üstlenmesi, düşük ücretlerin bireyleri yoksulluğa sürüklememesi için asgari ücret düzeyi belirlemesi, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini üstlenmesi, vergi ve harcama politikalarıyla gelirin yeniden dağılımına müdahalede bulunması refah devletinin temel özelliklerini oluşturmaktadır (Durdu, 2009: 41-43).

Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu (piyasa aksaklıklarının olmadığı) varsayımı altında, üretim faktörlerinin üretim sürecine katkılarıyla orantılı bir gelir elde edeceği ve bu sayede piyasa mekanizmasının kendiliğinden gelirin adil dağılımını sağlayacağı bazı yazarlarca kabul edilmektedir. Ancak piyasa mekanizmasının adil gelir dağılımını bu şekilde sağlayabilmesi için, bireylerin sahip oldukları yeteneklerin ve üretim araçları mülkiyetinin eşit şekilde dağıtılmış olması gerekmektedir. Genel kabul ise piyasa mekanizmasının adil gelir dağılımını sağlayamadığı yönündedir. Toplumun büyük bir kısmı ancak yaşamını devam ettirebilecek kadar gelire sahipken, çok az sayıda insan yaşamını devam ettirebilmek için yeterli düzeyin çok üzerinde gelir ve servete sahiptir (Saygılı, 2004: 44).

Bir görüşe göre, tüm tüketicilerin marjinal gelirinin, marjinal faydalarına eşit olduğu durumda optimal gelir dağılımı sağlanmış olacaktır. Ancak marjinal faydanın ölçülebilmesi mümkün olmadığı için mevcut gelir dağılımının adil olup olmadığına karar verirken, toplumsal barışın sağlanması, toplumun refah seviyesinin artması, toplumu oluşturan bireyler arasındaki fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırıp herkese fırsat eşitliği sağlanması gibi kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu kriterlerde olumlu yönde gelişmeler varsa bir toplumda adil gelir dağılımından söz edilebilir. Yoksa gelir dağılımının adil olması demek, mutlak anlamda tüm bireylerin eşit gelire sahip olması anlamına gelmemektedir. Gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından kamu gelirleri ve harcamalarının önemi büyüktür (Saygılı, 2004: 45).

2.2 Devletin İkincil Gelir Dağılımındaki (Gelirin Yeniden Dağılımındaki) Rolü

Devlet herhangi bir müdahalede bulunmaksızın, piyasa işleyişi sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımına birincil gelir dağılımı ya da piyasa dağılımı adı verilmektedir. İktisat teorisine göre, tam rekabet koşullarının geçerliliği varsayımı altında, düzgün işleyen bir piyasada üretim faktörlerinin üretimden aldıkları pay, bu üretim faktörlerinin üretime katkılarını yansıtmaktadır. Ancak piyasalar her zaman bu ideal koşullara sahip olmadığı için piyasada oluşan dağılımın toplumca kabul edilebilir düzeyde adil olmama ihtimali yüksektir ve böylece devlet, bir takım düzenlemelerle birincil gelir dağılımına müdahale etmektedir. Devletin müdahalesi sonucu oluşan bu dağılıma ikincil gelir dağılımı adı verilmektedir (Savaşan, 2017: 375). İkincil gelir dağılımı, gelirin yeniden dağılımı olarak da adlandırılmaktadır. Üretim süreci sonunda, üretim faktörlerinin payına düşen faktör gelirleri, birincil dağılımın sonucudur. Devletin bu dağılıma sosyal ve ekonomik amaçlarla, vergi ve harcamalar yoluyla müdahalede bulunması, gelirin yeniden dağılımına sebep olmaktadır. Gelirin yeniden dağılımı, faktör gelirleri ile harcanabilir gelir arasında fark yaratmaktadır (Tiryaki, 2013: 86-87).

Devlet, birincil gelir dağılımına da müdahale edebilir ve bu genelde yasal düzenlemelerle olur. Ancak devletin gelir dağılımı fonksiyonu, asıl ikincil düzeyde ortaya çıkmaktadır. Yasal düzenlemeler yoluyla piyasaya müdahale etmesinin en tipik örneği asgari ücret yasalarıdır. Devletin, diğer faktör payları sabitken asgari ücret yasası ile emek faktörünün geliri olan ücretin, belli bir düzeyin altına inmesine izin vermemesi, ücret gelirinin milli gelir içindeki payını artırarak faktörel gelir dağılımını ücret lehine iyileştirmektedir. Ayrıca sermaye mülkiyetini düzenleyen ve toprak reformu gibi yasal düzenlemeler de birincil gelir dağılımına müdahale araçları olarak sayılabilir (Kirmanoğlu, 2017: 210-211).

Devlet, gelirin yeniden dağılımını sağlamak için para politikası, dış ticaret politikası, fiyat politikası ve maliye politikasından herhangi birini uygulayabilmektedir. Ancak gelirin

daha adil dağılmasında en etkili politika, maliye politikasıdır. Maliye politikası, vergi, harcama, borçlanma ve bütçe araçları ile gelirin toplanmasına ve yeniden dağıtılmasına imkan tanımaktadır (Saygılı, 2004: 48). İkincil gelir dağılımına vergiler aracılığıyla müdahale eden devlet, düşük ve yüksek gelirli kesimin gelirleri arasındaki farkı azaltmayı hedeflemektedir. Harcamalar yoluyla ikincil gelir dağılımına müdahalede bulunurken de devlet, sosyal transferler, temel eğitim ve sağlık harcamalarıyla düşük gelirli kesimin gelirini artırmak suretiyle yine aynı şeyi hedeflemektedir. Ancak iç borçlanma yoluyla harcamalarını artırdığında faiz ödemeleri nedeniyle yüksek gelir gruplarının gelirden aldıkları pay artmaktadır. Uyguladığı vergi ve harcama politikalarıyla devlet, gelir dağılımını iyileştirebileceği gibi daha da bozabilir (Savaşan, 2017: 375).

Devlet, geliri toplarken vergiler yoluyla gelir dağılımını etkileyip topladığı bu geliri kamu harcamaları ve transfer harcamalarıyla yeniden dağıtarak gelir dağılımını düşük gelirli lehine düzeltmektedir. Zenginlerin yoksullardan daha fazla vergi ödemesini sağlayarak devlet, vergi sonrası gelir dağılımını yoksullar lehine iyileştirebilir. Para ve ayni yardımlar şeklinde yapılan sosyal transferlerden daha çok yoksul kesimin yararlandığı varsayıldığından alt gelir grubu ile üst gelir grubu arasındaki fark, transferler sonrası azalmaktadır. Transfer harcamalarında olduğu gibi doğrudan para ve ayni yardımlar şeklinde olmasa da eğitim ve sağlık gibi kamu harcamaları (kamu hizmetleri) da bireylerin harcanabilir gelirini artırdığı için gelir dağılımını iyileştirici etkiye sahiptir (Göker, 2016: 1734).

2.2.1 Vergi Politikası ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Klasik maliyeciler, verginin sadece mali amacı üzerinde durmuş ve verginin tarafsız olması gerektiğini savunmuşlardır. Tarafsız vergiyi de ekonomik birimlerin kararları üzerinde etkili olmayan, davranışlarını şekillendirmeyen vergi olarak ifade etmişlerdir. Klasik maliyecilere göre vergi, minimum düzeydeki devlet faaliyetlerini finanse etmek için yalnızca mali amaçla toplanmalıdır. Modern maliyeciler ise devletin vergi yoluyla ekonomik hayata müdahale edebileceğini ve verginin mali amacının yanı sıra iktisadi ve sosyal amaçlarının da olması gerektiğini savunmuşlardır (Şen ve Sağbaş, 2016: 17). Adolph Wagner, serbest piyasa koşullarında kendiliğinden oluşan gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliklerin, belli bir dereceye kadar vergileme yoluyla azaltılabileceğini ifade etmiştir (Saygılı, 2004: 50).

Verbist (2004: 13), vergiler yoluyla gelir eşitsizliğinde değişiklik yapmayı “vergilerin yeniden dağıtım etkisi” olarak tanımlamaktadır. O’na göre, vergilerin yeniden dağıtım etkisi, artan oranlılığın (progressivity) derecesine ve ortalama vergi oranıyla ölçülen vergi yüküne bağlıdır. Ortalama vergi oranının (ödenen verginin gelire oranı) gelirle birlikte arttığı bir vergi

sistemi, artan oranlı olarak adlandırılmaktadır. Ortalama vergi oranı gelirden bağımsız, sabit bir oran ise oransal vergi sistemi, gelir arttıkça ortalama vergi oranı azalıyor ise azalan oranlı vergi sistemi olarak adlandırılmaktadır. Yani bireyin geliri arttıkça, gelirinin daha büyük bir oranını vergi olarak ödüyorsa artan oranlı, gelirinin sabit bir oranını vergiye ayırıyorsa nispi oranlı (oransal), geliri arttıkça azalan bir oranda vergi ödüyorsa (vergi yükü, düşük gelirli kişiler üzerinde yoğunlaşıyorsa) azalan oranlı bir vergi sistemi uygulanmaktadır. Artan oranlılık, vergilemenin eşitlik ve ödeme gücü gibi iki önemli ilkesi açısından önem arz etmektedir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 28-29).

Gelir eşitsizliklerini mümkün olan en düşük seviyeye indirebilmek için adil bir vergi sisteminin önemi büyüktür. Adam Smith, vergilemede adaletin sağlanabilmesi için ödeme gücüne odaklanmıştır. Devletin asli fonksiyonlarını yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu harcamaları, iktisadi eşitlik ilkesine uygun olarak toplanan vergilerle finanse etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Adam Smith'in burada kullandığı eşitlik, mutlak anlamda bir eşitlik (toplam vergi yükünün mükellef sayısına bölünerek tüm bireylerden aynı miktar verginin alınması) olmayıp, ödeme gücüne göre eşitliği (iktisadi eşitlik) ifade etmektedir (Şen ve Sağbaş, 2016: 230). 1982 Anayasası'nın "Vergi Ödevi" başlıklı 73. Maddesi'nde, "Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır..." hükmü ile vergilemede adalet üzerinde durulmuştur (Tosuner ve Arıkan, 2013: 16).

Ekonomik anlamda aynı durumda olanların aynı şekilde vergilendirilmesi, vergilemede yatay adalet olarak adlandırılırken; ekonomik durumları farklı olanların farklı şekilde vergilendirilmesi, dikey adalet olarak adlandırılmaktadır. Vergilemede adaletin sağlanabilmesi için hem yatay adaletin hem de dikey adaletin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ancak bunun için öncelikle bireyin ödeme gücünün tespit edilmesi gerekmektedir. Ödeme gücünün tespitinde ise artan oranlılık, en az geçim indirimi, ayırma kuramı ve vergi harcamaları (sosyal amaçlı vergi muafiyet ve istisnaları) gibi araçlar kullanılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 231-233).

Ödeme gücünün belirlenmesinde kullanılan bu araçlar, aslında Kubar'ın (2009: 56) çalışmasında kişisel gelir dağılımı üzerinde etkili olabilmesi için, bir vergi sisteminin sahip olması gereken özellikleri oluşturmaktadır. Bunlar:

- Bireyin ödediği verginin gelirene oranı, geliri arttıkça artmalıdır (Artan Oranlılık).
- Bireyin geliri arttıkça, vergi muafiyet ve istisna oranı mutlak olarak azalmalıdır (Sosyal Amaçlı Vergi Muafiyet ve İstisnaları).

- Bireyin geliri arttıkça, matrahta vergi borcunu azaltan düzenlemeler oransal olarak azalmalıdır (En Az Geçim İndirimi ve Muafiyet ve İstisnalar)
- Vergi tarifeleri, mümkün olduğu düzeyde artan oranlı olmalıdır.
- Vergi yansımalarının yönü, derecesi ve gerçek vergi yüklenicisi belli olmalıdır.

Ödeme gücünün tespitinde kullanılan araçlardan biri olan artan oranlılık bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada, ödeme gücüne ulaşmada kullanılan diğer üç araç üzerinde durulacaktır. Ancak artan oranlılık hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, vergilendirilebilir gelir olarak tanımlanan matrah arttıkça ortalama vergi oranının da artması, vergilemede artan oranlılık olarak tanımlanmaktadır. En başta kişisel gelir vergisi olmak üzere kurumlar vergisi ve servet vergisi gibi dolaysız vergiler, artan oranlı olarak uygulanan vergilerdir. Uygulamada kurumlar vergisi genellikle düz oranlı bir vergi olsa da ortaklara kar dağıtımını yapıldıktan sonraki kısım kişisel gelir vergisinin artan oranlı tarifelerine göre vergilendirilmektedir (TÜSİAD, 2012: 22).

Ödeme gücüne ulaşmada önemli bir yeri olan en az geçim indirimi, bireyin kendisinin ve ailesinin fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayıp, yaşamlarını minimum düzeyde sürdürebilmesi için gerekli gelirin vergi dışı bırakılmasını ifade eder. Ancak en az geçim indiriminin sınırının belirlenmesinde farklı görüşler mevcuttur. Bunlar; fizyolojik asgari görüş, uygarlık asgari görüş ve kültürel asgari görüştür. Fizyolojik asgari görüş, bireyin sadece fizyolojik ihtiyaçlarını (beslenme, barınma gibi) dikkate alarak bir sınır belirlemektedir. Uygulama da ise bireyin ihtiyaç duyduğu besinlerin kalori toplamaları hesaplanarak bu sınır belirlenmektedir. Uygarlık asgari görüşe göre, bireylerin fizyolojik ihtiyaçlarının dışında sinema, tiyatro, kitap gibi ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak en az geçim indirimi belirlenmelidir. Kültürel asgari görüş ise toplumun farklı sosyal tabakaları için farklı en az geçim indirimi uygulanmasını önermektedir. Ancak her sosyal tabaka için bu sınırların hesaplanmasının zorluğu, bu görüşün uygulamada yer bulamamasına neden olmaktadır (Erdem vd., 2017: 195-196).

Uygulamada en az geçim indirimi üç farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; matrahtan indirim sistemi, vergiden indirim (dekot) sistemi ve bölme (katsayı) sistemidir. Kişinin toplam gelirinden, en az geçim indirimi tutarının düşüldükten sonra kalan kısmının vergilendirilmesi, matrahtan indirim sisteminin uygulanma şeklidir. Vergiden indirim sisteminde ise mükellefin geliri üzerinden, uygulanmakta olan vergi tarifesine göre ödeyeceği toplam vergi hesaplandıktan sonra en az geçim indiriminin tarifeye göre hesaplanan vergi miktarı, bu toplam vergiden düşülür ve kalan miktar vergi olarak ödenir. Bölme (katsayı) sisteminde ise aile gelirinin, aileyi oluşturan birey sayısına bölünmesi sonucu elde edilen tutarın denk geldiği tarifeye göre hesaplanan vergisi, bölüm sayısı ile çarpılarak hesaplanmaktadır.

Uzunluk ve yükseklik farkının fazla olduğu ve çok dilimli bir artan oranlı vergi tarifesinde mükellef açısından en avantajlı durum, matrahtan indirim sistemidir (Akdoğan, 2005: 216-219).

Ayrırma kuramı, ödeme gücünün saptanmasında bireylerin gelir düzeylerinin bireysel ve ailevi durumlarının etkisi olduğu kadar, gelirin niteliğinin ve kaynağının da etkisi olacağı fikrinden hareketle ortaya çıkmaktadır. Gelirin elde edildiği kaynağa ve niteliğine göre farklı şekillerde vergilendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Uygulamada daha çok emek gelirleri ile sermaye gelirlerinin farklı şekillerde vergilendirilmesi karşımıza çıkmaktadır. Emek gelirlerinin, sermaye veya servet gelirlerine göre daha güçsüz olduğu ve sermaye gelirlerinin sürekliliğinin daha garanti olduğu düşüncesinden hareketle, ayırma kuramı emek gelirlerini korumaya yönelik bir vergilemeyi işaret etmektedir (Akdoğan, 2005: 233).

Vergiye tabi mükelleflerin bir kısmının söz konusu vergi dışında bırakılması, muafiyet olarak tanımlanırken; vergi konusu olabilecek bir takım unsurların, verginin konusu dışında bırakılması ise istisna olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli iktisadi ve sosyal amaçlarla zaman zaman verginin konusunun ve kapsadığı mükellef sayısının daraltılması veya genişletilmesi, ödeme gücüne ulaşmada artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma kuramını destekleyici nitelikte uygulamalardır. Tek başına muafiyet ve istisna uygulamaları, ödeme gücünü kavramada yetersiz kalmaktadır. Dikkatli uygulandığı takdirde ödeme gücüne ulaşmada diğer araçlara yardımcı bir nitelik kazanan muafiyet ve istisnalar, dikkatsiz bir şekilde uygulandığında kaynak israfına ve vergilemede adaletin bozulmasına neden olabilmektedir (Arslan, 2011: 51).

Artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma kuramı gibi ödeme gücünü kavramaya yardımcı araçlar daha çok dolaysız vergilerde uygulanmaktadır. Bir vergi sistemini oluşturan vergiler, kolay yansıtılıp yansıtılamadığına, ödeme gücünü dikkate alıp almadığına ve mükellefinin önceden belli olup olmadığına göre dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere ikili bir ayırma tabi tutulmaktadır. Aslında gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler olarak sınıflandırılırken, harcamalar üzerinden alınan vergiler dolaylı vergiler olarak sınıflandırılmaktadır. Gelirinin büyük kısmını tüketime ayıran bireylerin marjinal tüketim eğilimi (gelirde meydana gelen bir birimlik artışın tüketimde yarattığı artış), yüksektir ve tüketim harcamaları üzerinden alınan dolaylı vergiler, bu bireylerin vergi yükünü, yüksek gelirli bireylere göre daha fazla hissetmesine neden olmaktadır. Bu nedenle dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir vergi sistemi, gelir dağılımını marjinal tüketim eğilimi yüksek olan alçak gelirli kesimin aleyhine bozmaktadır. Ancak başta kişisel gelir vergisi olmak üzere dolaysız vergiler, artan oranlı bir tarifeye göre uygulandığı ve bireysel özellikleri dikkate aldığı için gelir

dağılımında adaleti sağlamak açısından dolaylı vergilere göre daha başarılı olmaktadır (TÜSİAD, 2012: 20-22).

Vergi politikasının, gelirin yeniden dağılımındaki rolünü etkileyen bir diğer faktör de vergilerin yansıma derecesidir. Verginin yansımaları, verginin asıl mükellefi (kanuni mükellef) tarafından, bazı iktisadi ve mali olanaklardan yararlanarak bir kısmının ya da tamamının geçici süreliğine ya da sürekli olarak başkalarına devredilmesi durumudur. Verginin mükellefi olmayan bireylere yansıtılması, vergi yükünün mükellefler arasında adil olmayan bir şekilde dağılmasına neden olmaktadır. Adil olmayan vergi yükü dağılımı da gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bir vergi konulduğunda kanuni mükellefi dışında potansiyel fiili mükellefi de düşünerek hareket etmek gerekir, aksi halde gelir dağılımında hedeflenen amaca ulaşmak zorlaşmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 307).

Verginin kanuni mükellefi, vergi yükünü fiili olarak kendi taşıyor ve başkalarına yansıtmıyor ise o vergi dolaysız bir vergidir. Ancak ödediği vergiyi piyasa mekanizmaları aracılığıyla başkalarına yansıtabiliyorsa, o vergi dolaylı bir vergidir. Bu açıdan bakıldığında dolaysız vergilerden olan gelir ve kurumlar vergilerinin yansıtılması çok zor iken; katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi gibi vergiler kolay yansıtılabilen vergiler olup gelir dağılımında adaleti zedeleyen bir yapıya sahiptirler. Mutlak ve diferansiyel yansıma gelir dağılımında istenen etkinin yaratılması açısından önemlidir. Bir ülkede uygulanan vergilerden birinin oranının artırıldığı durumda artan vergi yükünü hafifletme amacıyla verginin başkalarına aktarılması, mutlak yansıma olarak tanımlanmaktadır. Burada vergi oranlarının artırılmasının büyük oranda mutlak yansıma sebepleri halinde istenen amaca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Diferansiyel yansıma ise bir verginin kaldırılıp yerine yeni bir vergi getirildiği durumda meydana gelmektedir. Kaldırılan vergi yerine getirilen vergi, öncekine göre yansıtılması daha güç bir vergi ise gelir dağılımını düzenleme amacına hizmet edebilir, burada önemli olan hangi verginin daha az yansıtılabildiği ve gelir dağılımı açısından hangisinin daha uygun bir vergi olduğudur (Pişkin, 2008: 141-142).

Ayrıca uygulanan vergi politikası ile kamu harcamaları politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkileri, bütçe yansıması (mali yansıma) olarak adlandırılmaktadır. Vergi yansıması nedeniyle bir vergi her zaman kanuni mükellefi tarafından ödenmemektedir. Kamu harcamaları açısından bakıldığında ise özellikle düşük gelir grupları hedeflendiği halde, sunulan hizmetlerden çok farklı gelir gruplarının yararlanabilmesi ya da hedeflenen gelir grubundaki insanların bu hizmete ulaşmada yaşadığı zorluklar, yapılan kamu harcamasının amacına ulaşmasına engel olabilmektedir. Bütçe yansımasında (mali yansıma) önemli olan nokta, net mali yansımadır. Her bir gelir grubunun katlandığı vergi yükü ve toplanan vergilerle finanse

edilen kamu harcamalarından yararlanma miktarı, net mali yansıma ile ölçülmektedir. Yani bir kişinin katlandığı vergi yüküne karşılık kamu hizmetlerinden ne kadar yararlandığına, net mali yansıma denilmektedir. Net mali yansıma, devletin gelir dağılımını düzenlemek için uyguladığı vergi ve harcama politikalarının etkisini anlamaya yardımcı olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 311).

2.2.2 Kamu Harcamaları ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Devletin gelirin yeniden dağılımındaki rolü, uygulanan vergi politikasıyla vergi yükünü ağırlıklı olarak yüksek gelir grubuna yüklemesi ve buradan elde edilen geliri, kamu harcamaları ve hizmetleri yoluyla daha çok düşük gelir grubuna fayda sağlayacak şekilde dağıtması olarak ifade edilebilir. Ancak ne tür kamu harcamalarının gelir dağılımında adaleti sağlamaya daha uygun olduğunun değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bir bireyin sahip olduğu gelir düzeyinde, yeniden dağılım politikalarının ne derece etkili olduğunu anlayabilmek için, kişinin katlandığı vergi yükünün ve kamu hizmetlerinden sağladığı faydanın bilinmesi gerekmektedir. Eğer kişinin katlandığı vergi yükü ile kamu hizmetlerinden sağladığı fayda birbirine eşitse kamu harcamaları kişinin gelirinde bir iyileşmeye neden olmazken; kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın katlanılan vergi yükünden fazla olması halinde kamu harcamaları, kişinin gelirinde iyileşmeye yol açmaktadır. Ancak vergilerde yansımanın varlığı ve kamu hizmetlerinden sağlanan net faydanın ölçülmesinin mümkün olmaması, gelirin yeniden dağılımı hakkında yorum yapabilmek için kişinin kamu hizmetlerinden sağladığı fayda ile katlandığı vergi yükünün karşılaştırılmasını önemsizleştirmektedir (Ulusoy, 2013: 318-319).

Kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın ölçülememesi ve bu hizmetlerden bedava faydalanmanın mümkün olması, gelirin yeniden dağılımında kamu hizmetlerinin rolünün ihmal edilmesine neden olmaktadır. Ancak özellikle vergi yükünün dengeli ve adaletli dağıtılması sonucu elde edilen gelirin, gelir eşitsizliklerini azaltacak şekilde yeniden dağıtılmasında kamu harcamaları büyük öneme sahiptir. Kamu harcamalarının yeniden dağılımda yarattığı iki önemli etkiden birincisi, devletin bedava ya da maliyetinin çok altında sunduğu kamu hizmetlerinden yararlananların gelirine, sanal bir gelir ilave etmek suretiyle gelirlerinin artması; ikincisi, yapılan kamu harcamalarının özellikle düşük gelir grupları için istihdam olanakları yaratarak gelirlerini artırma fırsatı sunmasıdır (Göker, 2016: 1736-1737).

Kamu harcamaları çeşitli açılardan sınıflandırılmaktadır. Ekonomik etkileri açısından reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak sınıflandırılması aynı zamanda kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi açısından da kullanılmaktadır (Ulusoy, 2013: 319).

Reel harcamalar, devletin üstlendiği kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için yapması gereken yatırım ve tüketim harcamalarından oluşmaktadır. Mal ve hizmet alımına yönelik harcamalar olarak da ifade edilmektedir. Cari harcamalar genellikle faydası bir yılla sınırlı olan, tüketime yönelik harcamalar iken; yatırım harcamaları faydası gelecek yıllara sarkan, üretkenliği arttıran ve sermaye malları oluşumuna katkı sağlayan harcamalardır. Transfer harcamaları ise reel harcamaların aksine genellikle karşılığında mal ve hizmet edinilmeyen, karşılıksız harcamalardır. Kişilerin, ailelerin ve belli grupların satın alma gücünü arttırmaya yönelik, kazanç amacı gütmeyen bu harcamalar aslında sadece toplumdaki bireyler arasında satın alma gücünün yer değiştirmesinden ibarettir (Erdem vd., 2017: 74-77).

Doğrudan mal ve hizmet alımına yönelen cari harcamalar, milli geliri ve istihdamı arttırmak suretiyle toplam talebi dolaysız yoldan etkilemektedir. İktisadi durgunluk dönemlerini atlatmakta faydası olan ve belirli grupların gelirinde artış yaratan bu harcamalar, gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir (Pişkin, 2008: 89). Cari harcamaların, faydası bölünemeyen ve fiyatlandırılması söz konusu olmayan mal ve hizmetlere yönelen kısmı, tam kamusal mal ve hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Tam kamusal mal ve hizmetlerin sahip olduğu bu özellikler nedeniyle, tüm bireyler eşit şekilde kullanabilme imkanına sahiptir. Dolayısıyla bu hizmetlere yönelik yapılan cari harcamalar, gelir dağılımında herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır (Ulusoy, 2013: 319).

Eğitim ve sağlık gibi faydası ölçülebilen ve bölünebilen, mal ve hizmetler ise yarı kamusal mallar olarak tanımlanmaktadır. Normalde piyasa koşullarında üretimi mümkün olduğu halde sahip oldukları önemli dışsallıklar nedeniyle, devlet tarafından da üretilen yarı kamusal mal ve hizmetlerden daha çok düşük gelir grubundaki bireyler faydalanmaktadır. Bu tür malların finansmanına, artan oranlı vergiler yoluyla daha çok yüksek gelir grubu katkıda bulunur ve bu mallardan daha çok düşük gelir grubu faydalanırsa, o zaman yüksek gelirli kişilerden düşük gelirli kişilere doğru bir gelir transferi söz konusu olmakta ve bu durum gelir eşitsizliklerini azaltıcı etki yaratmaktadır (Ulusoy, 2013: 320). Faydası bölünebilen ve ölçülebilen bu mal ve hizmetler, devlet tarafından genelde maliyetsiz ya da maliyetinin çok altında sunulmaktadır. Bu hizmetlerden faydalanan kesimin geliri, faydalandığı hizmetin karşılıksız kısmı kadar artmaktadır (Pişkin, 2008: 89).

Transfer harcamaları, ekonomik, sosyal ve mali nedenlerle bireylere, ailelere ve firmalara yapılan fon aktarımıdır. Bu harcamalar, ödemenin yapıldığı kişilerin satın alma gücünü arttırarak toplam talebi doğrudan etkilemektedir. Çeşitli firma ve kuruluşlara, fiyatların düzenlenmesi amacıyla yapılan transferler ise sübvansiyon olarak adlandırılmaktadır.

Genellikle karşılıksız ödemeler olarak bilinse de karşılığında bir mal ya da hizmet alımı da söz konusu olabilmektedir (Akdoğan, 2005: 84).

Özellikle sosyal amaçlı transferler, gelir dağılımı açısından büyük öneme sahiptir. Ancak transferlerin, toplumun hangi kesimine yapıldığı ve bu transferlerin finansmanının toplumun hangi kesiminden sağlandığı da önemlidir (Erdem vd., 2017: 85). Ancak ekonomik amaçlı transferlerden olan borç faizi ödemelerinin, gelir dağılımını olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Bu olumsuz etki borçlanma faiz oranına göre değişiklik göstermektedir. Devletin, fiyatlar genel düzeyinin olağan seyrettiği bir dönemde yüksek faiz oranları üzerinden borç vermesi, gelir dağılımını borç verenlerin lehine bozmaktadır. Bunun nedeni devlete borç veren kesim, genellikle yüksek gelir grubu olurken faiz ödemelerinin finansmanına düşük gelir grubunun da katkı da bulunmasıdır. Ancak her ne kadar bunun tespiti imkansız da olsa; borç faizi geri ödemelerinin yapıldığı kişiler ile bu ödemelerin finansmanına katılan kişiler aynı ise, faiz ödemelerinin gelir dağılımını üzerinde pek bir etkisinin olmadığı düşünülebilir (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 378-379).

2.3 Artan Oranlı Vergileme

Vergide artan oranlılığın tarihi, M.Ö. 596 yılına kadar uzanmaktadır. M.Ö. 596 yılında Solon, Atina'da tarımla uğraşan bireylerin sahip oldukları toprağın alanını ölçü alarak artan oranlı bir vergi uygulamıştır. 15. yüzyılın sonlarına doğru modern gelir vergisi, İngiltere'de ortaya çıkmış ve artan oranlılığın bilimsel olarak incelenmeye başlaması, 19. yüzyılda meydana gelmiştir. Vergi oranı, mükellefin vergi borcunun hesaplanması için matraha (vergilendirilecek gelir tutarına) uygulanan sayısal değer olarak tanımlanabilir. Vergi tarifesinin temel unsurunu, vergi oranı oluşturmaktadır. Tarife yapıları, vergi oranının matrahla ilişkisine göre; düz (oransal) oranlı, artan oranlı ve azalan oranlı olarak sınıflandırılmaktadır (Erkin, 2012: 238-239).

Gelir düzeyi yükseldikçe ortalama vergi oranı (vergi borcunun gelire oranı) artıyorsa, artan oranlı; gelir düzeyi yükseldikçe ortalama vergi oranı sabit kalıyorsa, oransal (düz oranlı); gelir düzeyi yükseldikçe ortalama vergi oranı azalıyorsa, azalan oranlı bir vergi yapısı mevcuttur. Bir başka ifadeyle, marjinal vergi oranı (vergi borcundaki artışın, gelirdeki artışa oranı), ortalama vergi oranından büyükse, vergi artan oranlı; ortalama vergi oranına eşitse, oransal (düz oranlı); ortalama vergi oranının altında kalıyorsa azalan oranlı olarak tanımlanmaktadır (Musgrave ve Thin, 1948: 498).

Artan oranlı tarifelerin sahip olduğu bir takım teknik özellikler vardır. Bu teknik özellikler sayesinde farklı artan oranlı tarifeler arsında karşılaştırma yapmak mümkün olmaktadır. Bu özellikler şunlardan oluşmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 142-145):

- Yükseklik Farkı: Artan oranlı bir tarifede, en düşük vergi oranı ile en yüksek vergi oranı arasındaki farkı ifade etmektedir.
- Uzunluk Farkı: Artan oranlı bir tarifede, en yüksek vergi oranına karşılık gelen matrah ile en düşük vergi oranına karşılık gelen matrah arasındaki farkı ifade etmektedir.
- Tarife Basamakları: Her bir oranın uygulanacağı, matrah dilimlerine tarifenin basamakları denir. Diğer tüm koşullar sabitken (Ceteris Paribus), basamak sayısı arttığında vergi tarifesini zayıfken; basamak sayısının artması, vergi tarifesinin güçlü olduğuna işaret etmektedir.
- Tarife Genişliği: Tarifenin basamakları arasındaki farkı ifade etmektedir.
- Artma Oranı: Tarife basamaklarına uygulanan ve birbirini izleyen vergi oranları arasındaki farkı ifade etmektedir.
- Ortalama Vergi Oranı (OVO): Bireyin ödediği verginin, bu verginin üzerinden hesaplandığı matraha oranlanması (ödenen vergi (T) ve gelir (Y) ise $OVO = T/Y$ ile bulunmaktadır.
- Marjinal Vergi Oranı (MVO): Vergi tarifesindeki dilimlere göre, matrah arttıkça ödenecek vergi miktarında meydana gelen artışın, matrahtaki artışa oranı olarak hesaplanmaktadır. Yani ödenecek vergide meydana gelen değişimin, matrahtaki değişime oranlanmasıdır. $(T_2 - T_1 / Y_2 - Y_1)$.

Artan oranlı vergilerde marjinal vergi oranı, her zaman ortalama vergi oranından daha yüksektir. Yani bir vergi sistemin artan oranlı olarak nitelendirilebilmesi için marjinal vergi oranlarının, ortalama vergi oranlarından daha yüksek olması gerekmektedir.

Artan oranlı bir vergi tarifesinde uzunluk farkı sabitken, yükseklik farkı arttıkça vergi tarifesinin artan oranlı yapısı daha güçlü hale gelmektedir. Yani mükellefler artan gelirinin daha büyük bir kısmını vergi olarak ödemektedirler. Ancak yükseklik farkı sabitken, uzunluk farkının artması vergi tarifesinin artan oranlılığının zayıf bir hal almasına neden olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 143-144).

2.3.1 Artan Oranlılığın Gelişmesine Katkıda Bulunan Kuramlar

Artan oranlılığın ortaya çıkması ve gelişmesinde farklı kuram ve düşüncelerin etkisi olmuştur. Bunlar (Erkin, 2012: 239-243):

Fayda Kuramı: Bazı yazarların, devletin sözleşme kuramı ve doğal hukuka dayanarak vergiyi, kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın karşılığı olarak tanımlamalarından ortaya çıkmıştır. Yani fayda kuramına göre, kamu hizmetlerinden sağlanan faydaya göre vergilendirme yapılmalıdır.

Fedakarlık Kuramı: Bireylerin, ödedikleri vergi ile katlandıkları fedakarlık arasında ilişki kurmaktadır. Bireylerin geliri arttıkça, gelirin son biriminden elde edilen fayda azalmaktadır. Yani gelir arttıkça azalan marjinal fayda ilkesi geçerli olmaktadır. Bu nedenle yüksek gelirlilerden daha yüksek oranda vergi alınması ve düşük gelirlilerden daha düşük vergi alınması ile katlandıkları fedakarlık eşitlenmeye çalışılmaktadır.

Ödeme Gücü Kuramı: Bireylerin, ekonomik ve mali gücüne göre vergilendirilmesini esas almaktadır. “Bireylerin gelir ve servetlerinde meydana gelen artış, kendisinden daha yüksek bir üretim ve tüketim kapasitesi yaratmaktadır” düşüncesinden yola çıkarak gelir düzeyi yükseldikçe artan oranda bir vergi alınmasını öngörmektedir.

Artık Gelir Kuramı: J. A. Hobson’un savunduğu bu kuram, verginin konusunu, gelirin fazla (artık) kısmının oluşturduğu ve gelir arttıkça fazla olan kısmının, maliyet unsuruna olan oranının da arttığı varsayımlarına dayanmaktadır.

Sosyal Önem Kuramı: Ahlaki değerlerden yola çıkarak, vergilemede eşitlikten söz etmektedir. Ancak sosyal önemin ve ahlaki değerlerin ölçülememesi, gelir seviyesiyle ilişki kurma olasılığını yok etmektedir.

Sosyo-Politik Kuram: Wagner, maliye tarihini vergilemenin amacı bakımından iki döneme ayırmıştır. İlk dönem vergilemenin, sadece mali amaçla kullanıldığı; ikinci dönemse vergilemeye, sosyo-politik bir amacın da yüklendiği dönemdir. Yani vergileme mali amacının yanı sıra sosyal gruplar arasındaki dengesizliklerin azaltılması amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır. Vergilerin de artan oranlı olması, bu amaca hizmet etmektedir.

Giderme Kuramı: Ekonomik giderme kuramı ve vergiler arası giderme kuramını kapsamaktadır. Ekonomik giderme kuramına göre, artan oranlı vergilendirme farklı gelir grupları arasındaki eşitsizlikleri azaltacağı için faydalı bir uygulamadır. Ancak belli bir sınıra kadar faydalı, o sınırdan sonra sakıncalı olmaktadır. Vergiler arası giderme kuramı ise, dolaylı vergilerin doğası gereği tersine artan oranlı etkisini, dolaysız vergilerde uygulanan artan oranlı tarifelerle telafi etmeyi amaçlamaktadır.

Türk (2010: 189) ise vergilemede artan oranlılığın, “nihai fayda teorisi (fayda kuramı)”, “dolaylı vergilerdeki tersine artan oranlılığın giderilmesi (giderme kuramı-vergiler arası giderme kuramı)” ve “kişisel gelir dağılımını eşit hale getirme” olmak üzere üç temel dayanağı olduğunu ifade etmiştir.

2.3.2 Artan Oranlılığı Uygulama Yöntemleri

Artan oranlılık, “sınıf usulü artan oranlılık (basit, global ve adi artan oranlılık (Şen ve Sağbaş, 2016: 239) ya da toplu artan oranlılık (Türk, 2010: 189) olarak da bilinir)” ve “dilim usulü artan oranlılık (dilimli artan oranlılık (Şen ve Sağbaş, 2016: 240))” olmak üzere iki farklı yöntemi içermektedir. Ancak uygulamada “gizli artan oranlılık” ve “tersine artan oranlılık” ile de karşılaşilmektedir.

Sınıf Usulü Artan Oranlılık: Bu usulde, vergi matrahı belirli tutarlara göre sınıflara ayrılmakta ve bir üst sınıfa çıktıkça, o sınıftaki tutara denk gelen vergi oranı artmaktadır. Ancak bir önceki sınıfa çok yakın matraha sahip bir mükellef çok az bir matrah farkı ile üst sınıfa geçmiş olsa bile, vergi oranı birden artacağı için ödenecek tutar matrahtaki artışa göre fazla olmaktadır. Bu da sınıf usulü artan oranlılığın, adaletsiz bir uygulama olmasına ve bu nedenle uygulamada çok tercih edilmemesine neden olmaktadır. Daha anlaşılır olması için bir örnekle açıklamak gerekirse (Bilici ve Bilici, 2018: 243) :

- Matrah 15.000 TL'ye kadar ise oran %10,
- Matrah 15.000 TL'nin üzerinde, ancak 40.000 TL'yi geçmiyorsa %15
- Matrah 40.000 TL'nin üzerinde, ancak 80.000 TL'yi geçmiyorsa %25
- Matrah 80.000 TL'nin üzerindeyse %35 uygulanır.

Şeklinde, sınıf usulü artan oranlı bir tarifenin uygulandığı durumda, bir kişinin gelirinin vergilendirilebilecek kısmı olan matrahın da 40.000 TL'den 40.100 TL'ye yükseldiğini varsayalım. Bu durumda kişinin matrahı 40.000 TL olduğu durumda, ödeyeceği vergi ($40.000 * \%15$) 6.000 TL iken; 40.100 TL için ödeyeceği vergi ($40.100 * \%25$) 10.025 TL'ye yükselmektedir. Matrahta sadece 100 TL'lik bir artış olmasına rağmen ödenecek vergide 4.025 TL'lik bir artış meydana gelecektir.

Dilim Usulü Artan Oranlılık: Sınıf usulünün olumsuz etkisini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü sınıf usulündeki gibi, matraha tek bir oran uygulanmamaktadır. Matrah tarifenin dilimlerine göre dilimlere ayrılıp, her dilime denk gelen tutar o dilimin vergi oranından vergilendirilmektedir (Türk, 2010: 190). Bunu da bir örnekle açıklamak gerekirse:

- 15.000 TL'ye kadar olan gelirden %10,
- Matrahın daha sonra gelen 25.000 TL'sinden %15
- Daha sonra gelen 40.000 TL'sinden %25
- Matrahın 80.000 TL'yi geçen kısmı üzerinden %35 vergi alınır.

Şeklinde bir tarife uygulanmada iken yukarıdaki örnek üzerinden devam edersek; 40.000 TL matrahı olan mükellefin ödeyeceği vergi (ilk dilime giren 15.000 TL'si için, $15.000 * \%10 = 1.500$ TL + sonraki dilime giren 25.000 TL'si için, $25.000 * \%15 = 3.750$ TL), 5.250

TL'dir. Matrah 40.100 TL olduğunda ise ödeyeceği vergi (40.000 TL için yukarıda hesapladığımız 5.250 + bir sonraki dilime giren 100 TL için, $100 * \%25 = 25$ TL), 5.275 TL'dir.

Dilim usulü artan oranlılık Türkiye'de, gelir vergisi ve veraset intikal vergisinde uygulanmaktadır (Bilici ve Bilici, 2018: 244).

Gizli Artan Oranlılık: Normalde sabit oranlı uygulanan bir vergide (KDV gibi), eşit tutarda bir indirim yapıldığında, gizli artan oranlı bir tarifeye dönüşmektedir (Sağbaş, 2013: 74). Ya da düz oranlı uygulanan bir gelir vergisinde, belirli bir gelir düzeyinin vergiden istisna tutulması gizli artan oranlılığın oluşmasına sebebiyet verebilir (Karayılmazlar ve Güran, 2005: 153).

Gizli artan oranlılığın ortaya çıkabileceği bir başka durum, tüm mükelleflere eşit şekilde uygulanan vergi tarifesinde belli bir gruba matrahtan indirim yapılması halinde, bu indirimden yararlanmayan mükellefler açısından tarife, gizli artan oranlı bir hal almaktadır. Örneğin, ülkemizde ücretlilere yönelik uygulanan asgari geçim indirimi, diğer gelir sahiplerine (örneğin, serbest meslek kazancı sahiplerine) uygulanmamaktadır (Bilici ve Bilici, 2018: 245).

Tersine Artan Oranlılık (Ric'i Vergiler): Matrahla bir bağı olmayan, önceden belirlenmiş (maktu) bir miktarda alınan vergi, matrah büyüdükçe hep aynı miktar ödeneceği için ortalama vergi oranı, matrah arttıkça azalmaktadır. Bu tür vergiler, tersine artan oranlı bir özellik göstermektedir. Artan oranlı gelir vergisinin uygulandığı bir ülkede, yüksek enflasyon olduğu dönemlerde nominal gelirlerinde bir artış meydana gelen bireyler, tarifiede üst dilimlere çıkmakta ve daha yüksek bir vergi oranından vergilendirilmektedir. Literatürde bu duruma, soğuk artan oranlılık adı verilmektedir (Sağbaş, 2013: 74).

Harcama Vergilerinde Artan Oranlılık: Türk (2010: 191), artan oranlılığın sadece gelir ve servet vergilerine uygulanabileceği, ilkel görüşünün artık terkedilmeye başladığını ve artan oranlılığın harcama vergilerinde de uygulama alanları bulduğunu belirtmiştir. Buna örnek olarak da İngiltere'de uygulanan, Purchase Tax'i göstermiştir. Bu vergi uygulamasına göre, harcamalar üzerinden alınan vergiler dört gruba ayrılmış ve zorunlu ihtiyaç mallarından lüks tüketim mallarına doğru bir gruplandırma yapılmıştır. Birinci gruptaki mallar üzerinden %5, ikinci gruptaki mallar üzerinden %15, üçüncü gruptaki mallar üzerinden %30, dördüncü grup mallar üzerinden %60 oranında vergi alınmıştır. Bu sayede harcamalar üzerinden alınan vergilerin artan oranlılığı sağlanmıştır. Sadece lüks malları vergilendiren bir özel tüketim vergisinin getirilmesi de artan oranlılığı sağlarken, sadece zorunlu tüketim mallarını vergilendiren özel tüketim vergisi, tersine artan oranlılık özelliği göstermektedir. Harcama vergilerindeki bu artan oranlılık tabi ki gelir vergisindeki kadar mükemmel işleyen bir

uygulama değildir. Gelir vergisinde bile, vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma, vergi yansımaları vb. kısıtlar nedeniyle artan oranlılığın yapısı zarar görmekte ve aşınmaktadır.

Gelir dağılımı açısından sadece gelir vergisinin artan oranlılığı değil, vergi sisteminin bütününe artan oranlılığı önem arz etmektedir. Çünkü gelir ve servet vergileri gibi dolaysız vergilerde uygulanan artan oranlılığın gelir dağılımını iyileştirici etkisi, dolaylı vergilerdeki (harcama ve tüketim üzerinden alınan, KDV ve ÖTV gibi vergiler) tersine artan oranlık yüzünden azalmaktadır.

2.3.3 Vergi Artan Oranlılık İndeksleri

Literatürde kullanılan artan oranlılık indekslerinin politika etkilerini ve özelliklerini inceleyen Kiefer (1984), kullanılan çeşitli artan oranlılık indekslerini, “yapısal indeksler (structural indexes)” ve “bölüşümsel indeksler (distributional indexes)”² olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Yapısal indeksler, gelir miktarı ve bu gelire uygulanan vergi miktarı (vergi yapısı) arasındaki ilişkinin bir fonksiyonudur. Bölüşümsel indeksler ise vergi yapısının yanı sıra gelir dağılımının da bir fonksiyonudur (Kiefer, 1984: 497).

y = gelir, T = vergi iken $T = t(y)$ vergi fonksiyonu ve $f(y)$, gelir dağılımının olasılık yoğunluk fonksiyonudur. Bu durumda, gelir (y) ve bu gelire denk gelen vergi (T) arasındaki ilişkinin bir fonksiyonu olan, yapısal vergi artan oranlılık indeksi (P_s) şu şekilde gösterilmektedir:

$$P_s = p_s(t(y))$$

Vergi yapısının ve aynı zamanda gelir dağılımının bir fonksiyonu olan, bölüşümsel artan oranlılık indeksi (P_d) ise şu şekilde gösterilmektedir:

$$P_d = p_d(t(y), f(y))$$

Kiefer (1984), çalışmasında yapısal artan oranlılık indekslerinin sadece tanımına yer verirken bölüşümsel artan oranlılık indeksleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmada bölüşümsel artan oranlılık indeksleri üzerinde durmasının nedenini, yapısal artan oranlılık indekslerinin Musgrave ve Thin’in 1948’de yayımlanan klasik makalesinden beri literatürde bir hayli üzerinde durulmuş olması olarak ifade etmiştir (Kiefer, 1984: 497).

Buradan hareketle, tezde artan oranlılık indeksleri “yapısal” ve “bölüşümsel” artan oranlılık indeksleri olmak üzere iki alt başlıkta incelenecektir.

² Yeniden dağılım yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır (Aytaç, 2015: 137).

2.3.3.1 Yapısal Artan Oranlılık İndeksleri

Musgrave ve Thin (1948: 510), “Gelir Vergisi Artan Oranlılığı, 1929-48” isimli çalışmalarında, ikisi Pigou tarafından önerilen dört artan oranlılık ölçüsü üzerinde durmuştur. Bunlar; ortalama oranın artan oranlılığı, marjinal oranın artan oranlılığı, yükümlülüğün artan oranlılığı ve artık gelirin (vergi sonrası gelirin)³ artan oranlılığıdır. Bu artan oranlılık indeksleri sadece gelir ve bu gelire uygulanan vergi arasındaki matematiksel ilişkinin farklı ifadeleri olup dördü de vergi yapısı (oran yapısı) ile ilişkili indekslerdir.

2.3.3.1.1 Ortalama Oranın Artan Oranlılığı

Bir vergi yapısının artan oranlı olarak tanımlanabilmesi için, gelirle birlikte ortalama vergi oranının da artması gerekmektedir. Ortalama oranın artan oranlılığı, ortalama vergi oranındaki değişim oranından yola çıkarak şu şekilde hesaplamaktadır (Musgrave ve Thin, 1948: 499):

$$\frac{\frac{T_1}{Y_1} - \frac{T_0}{Y_0}}{Y_1 - Y_0}$$

$Y_1 > Y_0$, olmak üzere T_1 , Y_1 gelir düzeyindeki vergi yükümlülüğünü; T_0 ise Y_0 gelir düzeyindeki vergi yükümlülüğünü göstermektedir. Daha önce Pigou tarafından önerilen bu artan oranlılık ölçüsü, A_0 , Y_0 gelir düzeyi için ortalama vergi oranı; M_{1-0} ise marjinal gelire ($Y_1 - Y_0$) uygulanan vergi oranı olmak üzere, şu şekilde de yazılabilir (Musgrave ve Thin, 1948: 499):

$$\frac{1}{Y_1} (M_{1-0} - A_0)$$

Eğer ortalama oranın artan oranlılığı, sifıra eşitse vergi oransal, pozitif bir değer alıyor ise vergi artan oranlı, negatif bir değer alıyor ise vergi azalan oranlıdır (Musgrave ve Thin, 1948: 499).

2.3.3.1.2 Marjinal Oranın Artan Oranlılığı

Pigou tarafından önerilen ikinci bir artan oranlılık ölçüsü olan marjinal oranın artan oranlılığı, marjinal vergi oranındaki değişim oranını göstermekte ve şu şekilde formüle edilmektedir (Musgrave ve Thin, 1948: 503):

$$\frac{\frac{T_2}{Y_2} - \frac{T_1}{Y_1}}{Y_2 - Y_1} - \frac{\frac{T_1}{Y_1} - \frac{T_0}{Y_0}}{Y_1 - Y_0}$$

³ Bakiye gelirin artan oranlılığı (Aytaç, 2015: 138).

Y_2 , Y_1 'den Y_1 de Y_0 'dan çok az yüksek bir gelir düzeyini gösterirken, eşitlik şu şekilde yazılabilir (Musgrave ve Thin, 1948: 503):

$$\frac{M_{2-1} - M_{1-0}}{Y_2 - Y_1}$$

Yukarıdaki eşitlik, sıfıra eşit olursa vergi yapısı oransal, pozitif olursa artan oranlı ve negatif olursa azalan oranlı olarak tanımlanmaktadır (Musgrave ve Thin, 1948: 503).

2.3.3.1.3 Yükümlülüğün Artan Oranlılığı

Vergi yükümlülüğünün (vergi borcunun) miktarındaki değişime odaklanan bu ölçü, vergi yükümlülüğünde meydana gelen yüzde değişimin, gelirden meydana gelen yüzde değişime oranlanmasıyla hesaplanmaktadır (Musgrave ve Thin, 1948: 504):

$$\frac{T_1 - T_0}{T_0} * \frac{Y_0}{Y_1 - Y_0}$$

Bu eşitlik aynı zamanda, M_{1-0}/A_0 'a eşittir ve bu katsayı, vergi yapısı oransal olduğunda 1'e eşit, artan oranlı olduğunda 1'den büyük ve azalan oranlı olduğunda 1'den küçük olmaktadır (Musgrave ve Thin, 1948: 504).

2.3.3.1.4 Artık Gelirin (Vergi Sonrası Gelirin) Artan Oranlılığı

Artık gelirin⁴ artan oranlılığı, vergi sonrası gelirdeki yüzde değişimin vergi öncesi gelirdeki yüzde değişime oranlanması ile hesaplanmaktadır (Musgrave ve Thin, 1948: 507):

$$\frac{(Y_1 - T_1) - (Y_0 - T_0)}{Y_0 - T_0} * \frac{Y_0}{Y_1 - Y_0}$$

Ayrıca, $(1 - M_{1-0}) / (1 - A_0)$ olarak da yazılabilen bu katsayı, 1'e eşitse oransal, 1'den büyükse azalan oranlı ve 1'den küçükse artan oranlı bir vergi sistemini işaret etmektedir (Musgrave ve Thin, 1948: 507).

Musgrave ve Thin (1948), gelir ve bu gelire tahakkuk eden vergi arasında ilişki kuran yapısal artan oranlılık indekslerinin aynı gruba ait olup sadece farklı matematiksel gösterimleri olduğunu ileri sürerek yeni bir artan oranlılık ölçüsü önermiştir. Yapısal artan oranlılık indekslerinde olduğu gibi sadece oran yapısına değil aynı zamanda gelir dağılımına bağlı olan bu indekse “Efektif Artan Oranlılık (Effective Progression)” adını vermiştir (Musgrave ve Thin, 1948: 510).

Efektif artan oranlılık, bölüşümsel (yeniden dağılım yaklaşımı) artan oranlılık indekslerinden olduğu için bir sonraki alt başlıkta detaylandırılacaktır.

⁴ Bakiye gelir (Aytaç, 2015: 138).

2.3.3.2 Bölüşümsel Artan Oranlılık İndeksleri

Kiefer (1984: 498), bölüşümsel artan oranlılık indekslerini incelerken “yoğunlaşma indeksini” ve “eşit dağıtılmış eş gelir düzeyi kavramını” temel alan iki gruba ayırmıştır. Bölüşümsel artan oranlılık indeksleri, Kiefer (1984)’in bu sınıflandırması esas alınarak incelenecektir.

2.3.3.2.1 Yoğunlaşma İndeksini Temel Alan Artan Oranlılık İndeksleri

Yoğunlaşma indeksini veya yoğunlaşma eğrisini temel alan ölçülerin en iyi bilinen araçları, Gini İndeksi (Gini Katsayısı) ve Lorenz Eğrisi’dir. Bu bölümde Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı esas alınarak hesaplanan, altı artan oranlılık indeksi üzerinde durulacaktır.

2.3.3.2.1.1 Efektif Artan Oranlılık (EP)

Musgrave ve Thin (1948), yapısal artan oranlılık indekslerini incelediği çalışmasında, bu indeksler gibi sadece vergi oranlarının yapısını değil aynı zamanda gelir dağılımını da dikkate alarak artan oranlılığın derecesini hesaplamak için “Efektif Artan Oranlılık (Effective Progression)” kavramını ortaya koymuştur. Efektif Artan Oranlılık, belirli bir vergi yapısının hangi dereceye kadar gelir dağılımında eşitliğe doğru bir kayma ile sonuçlandığını ölçmektedir (Musgrave ve Thin, 1948: 510).

Gini katsayısına dayanan artan oranlılık ölçüsü, vergi sonrası Gini katsayısının (G_a), vergi öncesi Gini katsayısına (G_b), oranlanması ile hesaplanmaktadır. Yani efektif artan oranlılık ölçüsü:

$$EP = \frac{1 - G_a}{1 - G_b}$$

şeklinde formüle edilir. $EP = 1$ ise vergi yapısı oransal, $EP > 1$ ise artan oranlı, $EP < 1$ ise azalan oranlı olarak nitelendirilmektedir (Kiefer, 1984: 498).

2.3.3.2.1.2 Pechman-Okner İndeksi (PO)

Pechman ve Okner vergi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ölçmek için, Gini katsayısının vergi öncesi değerine göre vergi sonrası değerindeki meydana gelen yüzde değişimi kullanmaktadır. Şu şekilde gösterilebilir (Kiefer, 1984: 498):

$$PO = \frac{G_a - G_b}{G_b}$$

Buna göre, $PO = 0$ ise vergi sistemi oransal, $PO < 0$ ise artan oranlı ve $PO > 0$ ise azalan oranlıdır.

2.3.3.2.1.3 Reynolds-Smolensky İndeksi (RS)

Reynold ve Smolensky kamu harcamaları ve vergi sisteminin gelir dağılımı üzerine etkilerini ayırtmak ve ölçmek için, Gini katsayısındaki mutlak düşüşü kullanmıştır ve şu şekilde gösterilebilir (Kiefer, 1984: 498):

$$RS = G_a - G_b$$

Eğer $RS < 0$ ise vergi sistemi artan oranlı, $RS = 0$ ise oransal ve $RS > 0$ ise azalan oranlıdır.

2.3.3.2.1.4 Khetan-Poddar İndeksi (KP)

Khetan ve Poddar'ın hesapladığı indeks yukarıdaki üç indeksten farklı olarak, vergi öncesi ve vergi sonrası gelirlerin yoğunlaşmalarını karşılaştırmak yerine vergi yükümlülüğü ile vergi öncesi gelirin yoğunlaşmasını karşılaştırmaktadır. Aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Kiefer, 1984: 498-499):

$$KP = \frac{1 - G_b}{1 - C_t}$$

Burada C_t , vergi yoğunlaşma indeksini ifade etmektedir. Buna göre, vergi yoğunlaşma eğrisi Lorenz eğrisinden daha konkav (içbükey) ise artan oranlı bir vergi söz konusudur. Bundan dolayı $KP > 1$ ise vergi artan oranlı, $KP = 1$ ise vergi oransal ve $KP < 1$ ise vergi azalan oranlıdır (Kiefer, 1984: 499).

2.3.3.2.1.5 Kakwani İndeksi (P)

Kakwani, artan oranlılığın vergi esnekliği kavramı ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kakwani de Khetan ve Poddar indeksinde olduğu gibi vergi yükümlülüğü (vergi yoğunlaşma indeksi- C_t) ile vergi öncesi gelirin Gini indeksini (yoğunlaşmasını) karşılaştırmaktadır ve şu şekilde hesaplanmaktadır (Kakwani, 1977: 72-73):

$$P = C_t - G_b$$

Aynı Khetan ve Poddar indeksindeki gibi, vergi yoğunlaşma eğrisi Lorenz eğrisinden daha içbükey (konkav) ise artan oranlı bir vergi söz konusudur. Bunun sonucunda, $P > 0$ ise vergi artan oranlı, $P = 0$ ise vergi oransal ve $P < 0$ ise vergi azalan oranlıdır (Kakwani, 1977: 73).

2.3.3.2.1.6 Ketan-Poddar-Suits İndeksi (KPS)

Suits, Khetan ve Poddar'ın 1976'daki çalışmasına ek olarak yeni bir artan oranlılık ölçüsü önermiştir. Yine Lorenz eğrisini temel alan bu ölçü, artan oranlılığı ölçmek için vergi yükünün yoğunlaşma eğrisi ile gelirin yoğunlaşma eğrisini kullanmaktadır (Suits, 1977: 748).

Ancak önceki iki indeksten farklı olarak, vergi öncesi gelir ile vergi yükünün dağılımını temel alan tek bir yoğunlaşma indeksi hesaplamaktadır. *KPS* indeksi de Gini katsayısı gibi hesaplanmaktadır. Dikey eksen de vergi yükünün kümülatif dağılımı yatay eksen de ise gelirin kümülatif dağılımı yer almaktadır. Buna göre vergi yükünün yoğunlaşma eğrisinin, gelirin yoğunlaşma eğrisine göre daha içbükey olması artan oranlılığa işaret eder. Böylece, $KPS > 0$ ise vergi artan oranlı, $KPS = 0$ ise vergi oransal ve $KPS < 0$ ise vergi azalan oranlıdır (Kiefer, 1984: 499).

Diğer bölüşümsel artan oranlılık indekslerinden farklı olarak Khetan-Podar-Suits İndeksi ve Kakwani İndeksi için bir grup verginin artan oranlılığı, ağırlıkların efektif vergi oranları olduğu bireysel vergilerin artan oranlılığına eşittir. Bu özellik diğer bölüşümsel artan oranlılık indeksleri için geçerli değildir. Yukarıdaki tanıma göre *KPS* indeksinin Khetan-Poddar versiyonu ise $1 / (1 - KPS)$ 'e eşittir (Kiefer, 1984: 499).

2.3.3.3 Eşit Dağıtılmış Eş Gelir Düzeyi Kavramını Temel Alan Artan Oranlılık İndeksleri

Bir önceki bölümde ele alınan artan oranlılık indekslerinin tamamı Gini indeksini temel alıp yoğunlaşma indeksi ile ilgiliydi. Ancak sosyal refah açısından Gini indeksinin birtakım eksiklikleri söz konusudur. Gini indeksinin sosyal refah etkilerinin incelenmesi, Atkinson'un 1970'deki bir çalışmasıyla başlamıştır. Birden fazla yazar, Gini katsayısıyla ilişkilendirdikleri sosyal refah fonksiyonunu başlıca iki gerekçeyle eleştirmiştir (Kiefer, 1984: 499).

Atkinson, Dasgupta, Sen ve Starrett Gini katsayısını, gelir dağılımı boyunca farklı noktalardaki gelir transferlerine bağlı göreceli ağırlıklar temelinde eleştirmiştir. Daha zengin bireylerden daha fakir bireylere bir dizi gelir transferiyle daha eşit bir gelir dağılımına ulaşılabileceğini ifade etmişlerdir. Gini katsayısı, ağırlığı eşit bir şekilde dağıtmak ya da dağıtımın uç noktalarına yapılan aktarmalardan daha fazla etkilenmek yerine dağılımın ortasında meydana gelen refah değişimlerinden daha fazla etkilenmektedir. Ayrıca Gini katsayısı, birinden diğerine gelir transferi yapılan iki kişi arasındaki gelir farkının değil, gelir dağılımındaki göreceli sıralamalarının bir fonksiyonudur (Kiefer, 1984: 499-500).

Gini indeksine ikinci bir eleştiri, Blackorby ve Donaldson tarafından yapılmıştır. Gini indeksinin, gelir dağılımının eşit dağılıp dağılmadığına bakmaksızın simetrik bir ağırlıklandırma sürecine sahip olduğunu ve Gini indeksinin etik açıdan sapkın olduğunu ileri sürmüşlerdir (Kiefer, 1984: 500).

Gini indeksine yöneltilen bu eleştiriler, sosyal refah teorisi ile daha sıkı ilişki kuran artan oranlılık indekslerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Blackorby ve

Donaldson, Kolm, Atkinson ve Sen tarafında geliştirilen eşit dağıtılmış eş gelir düzeyi kavramından yola çıkarak bir eşitsizlik indeksi önermişlerdir. Bireysel gelirin artan fonksiyonu olan bir sosyal refah fonksiyonunun ve eşit dağıtılmış eş gelir düzeyinin varlığı kabul edildiğinde, Kolm, Atkinson ve Sen (KAS) tarafından önerilen eşitsizlik indeksi aşağıdaki gibidir (Kiefer, 1984: 500):

$$I = 1 - \frac{Y_{ede}}{u}$$

Burada I , KAS eşitsizlik indeksini Y_{ede} , eşit dağıtılmış geliri u ise ortalama geliri ifade etmektedir. Bu indeksin uygulamalı olarak kullanımı, sosyal refah fonksiyonunun tanımlanmasını gerektirmektedir. Atkinson sosyal refah fonksiyonunu, ayrılabilir, simetrik, artan ve içbükey olarak tanımlamıştır. Ayrıca eşitsizlik indeksinin sürekli eşitsizlikten kaçınması gerektiğini ifade ederek aşağıdaki gibi kesikli dağılıma sahip olduğunu göstermiştir (Kiefer, 1984: 500):

$$I_{\epsilon} = 1 - \left[\sum_i \left(\frac{X_i}{u} \right)^{1-\epsilon} f(X_i) \right]^{1/(1-\epsilon)}$$

Burada I_{ϵ} , eşitsizlik indeksini, ϵ eşitsizlikten kaçınma parametresini, X_i i . gelir düzeyini ve $f(X_i)$, X_i düzeyindeki gelir dağılımının olasılık yoğunluk fonksiyonunu göstermektedir. Kiefer, eşitsizlik indeksinin bu gösterimini temel alarak aşağıdaki iki artan oranlılık indeksini tanımlamıştır (Kiefer, 1984: 500).

2.3.3.3.1 Blackorby-Donaldson İndeksi (BD)

Blackorby ve Donaldson, KAS eşitsizlik indeksini temel alan ve Musgrave ve Thin'in efektif artan oranlılık indeksini örnek alarak, bir vergi artan oranlılık indeksi önermiştir. Bu indeks şu şekilde gösterilmektedir (Kiefer, 1984: 500):

$$BD = \frac{1 - I_a}{1 - I_b} - 1$$

Bu eşitlikteki BD , Blackorby-Donaldson artan oranlılık indeksini; I_a , vergi sonrası KAS eşitsizlik indeksini; I_b ise vergi öncesi KAS eşitsizlik indeksini göstermektedir. Buna göre, $BD > 0$ ise vergi artan oranlı, $BD = 0$ ise oransal, $BD < 0$ ise azalan oranlıdır (Kiefer, 1984: 500).

2.3.3.3.2 Kiefer'in Artan Oranlılık İndeksi (K)

Kiefer (1984), literatürdeki artan oranlılık indekslerini inceledikten sonra, eş dağıtılmış eş gelir düzeyini temel alan KAS eşitsizlik indeksini kullanmanın alternatif bir yolunu önermiştir. Vergi sisteminden elde edilen Y_{ede}/u oranındaki yüzde değişimi almak yerine mutlak değişimi almayı önermiştir. Yani (Kiefer, 1987: 500-501):

$$K = \left(\frac{Y_{ede}}{u} \right)_a - \left(\frac{Y_{ede}}{u} \right)_b = I_b - I_a$$

Burada K , Kiefer'in artan oranlılık indeksini, a alt indisi vergi sonrasını ve b alt indisi vergi öncesini göstermektedir. Buna göre, eğer $K > 0$ ise vergi sistemi artan oranlı, $K = 0$ ise oransal, $K < 0$ ise azalan oranlıdır (Kiefer, 1987: 501).

Literatürde yer alan artan oranlılık indekslerine, Kiefer'in yaptığı bu kapsamlı sınıflandırma dışında katkıda bulunan yazarlar da yer almaktadır. Bazıları bu sınıflandırmada değinilen indeksleri, farklı ülkeler için hesaplamış bazıları birden fazla indeksin karşılaştırmasını yapmıştır. Bu indekslerden yola çıkarak kendi artan oranlılık indeksini hesaplayanlar da olmuştur. Bunlardan bazıları:

Slitor (1948: 309), efektif vergi oranı eğrisinin eğimi olarak tanımlanan, belirli bir gelir düzeyindeki artan oranlılık derecesinin kamu maliyesi teorisi açısından önemli bir kavram olmasına rağmen, literatürde bu dereceyi ölçmeye yönelik uygun ve etkili bir yöntem olmadığını ifade edip, gelir vergisinin artan oranlılığını ölçmeye yönelik bir indeks önermiştir. Bu indeksin diğer vergi bileşenlerine de uygulanabileceğini ifade etmiştir. İndeksi hesaplamada gelir vergisinin marjinal ve efektif oranları arasındaki farkı, vergi öncesi gelire oranlamıştır. Bu indeks Amerika Birleşik Devletleri'nde Federal Gelir Vergisi'nin artan oranlılığını hesaplamak için kullanmıştır.

Guthrie (1979: 93), Suits indeksinin sadece bir verginin artan oranlılığını ölçtüğünü, o verginin vergi sistemi içinde göreceli önemini göstermediğinden yola çıkarak, Suits indeksini artan oranlılıkla birlikte verginin göreceli önemini ölçen bir indeks olarak yeniden hesaplamıştır.

Formby vd. (1981: 1015), Amerika Birleşik Devletleri'nin vergi sisteminin artan oranlılığını, 1962-1976 dönemi için Kakwani ve Suits artan oranlılık indekslerini kullanarak hesaplamıştır.

Alchin (1985: 85), Avustralya gelir vergisi sisteminde Kakwani ve Suits artan oranlılık indekslerini karşılaştırarak hesaplamıştır.

Slesnick (1986: 224), emtia (mal) vergilerinin (harcama vergilerinin) artan oranlılığın ölçmek için yeni bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemin özelliği, dolaylı vergilerin yeniden dağıtım etkisinin değerlendirilmesinde bireysel refah ölçümüne bağlı fiyatların kullanılmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970-1982 döneminde üç alternatif vergi rejimi için emtia vergilerinin artan oranlılığı ölçülmüştür.

Silber (1994: 86), yaygın olarak kullanılan artan oranlılık indekslerinin (Dalton/Musgrave-Thin ve Kakwani/Suits), uluslararası ya da zamanlar arası karşılaştırmalarda yetersiz olduğunu ifade ederek bu indekslerin yeni bir formülasyonunu önermiştir. Bu

yaklaşım, farklı iki ülke arasında (ya da farklı zamanlarda) vergilerin artan oranlılığını karşılaştırırken, indeksler arasındaki boşluğun nereden kaynaklandığını kesin olarak tespit etme imkanı vermektedir. ABD ve Kanada için 1985 verileriyle bu yaklaşımını örneklendirmiştir.

Hayes vd. (1995: 461), vergilerin hem parasal gelirin hem de diğer sosyoekonomik niteliklerin bir fonksiyonu olduğunda ve verilerin gelir dışı bilgilerin göz ardı edilmiş formunu kullanarak, etkin gelir vergisinin artan oranlılığını hesaplamak için bir algoritma geliştirmiştir. Etkin artan oranlılığı, para ya da eşdeğer gelir dağılımındaki yüzde oranlarla ifade etmektedir. Bu yöntemle, 1950-1987 yılları için ABD bireysel gelir vergisi yıllık verileriyle artan oranlılığın gelir dağılımı boyunca ve zaman içinde ne kadar etkili bir şekilde değiştiğini, kontur grafikleri⁵ ile göstermiştir.

Duclos ve Tabi (1996: 165-166), vergi artan oranlılığını ölçmek için biri Kakwani-Suits diğeri de Musgrave-Thin artan oranlılık indeksi olmak üzere iki baskın yöntemin olduğunu vurgulamıştır. Ancak, bir takım nedenlerden dolayı artan oranlılığın ölçülmesinde yeni bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Bu nedenlerden birincisi, vergi ve faydasının artan oranlılığının en önemli gerekçesini genel ve tarihsel olarak eşitsizliğin azaltılmasının oluşturması. İkincisi, yeniden dağıtma yaklaşımının iyi geliştirilmiş eşitsizlik teorisi ve sosyal refah ölçümü ile hassas bir bağının olması. Üçüncüsü, Atkinson'un da belirttiği gibi, herhangi bir eşitsizlik ölçüsünün sosyal refah hakkındaki yargıları içerdiğini açıkça belirttiği halde aynı şekilde bu yargıların, artan oranlılığın ölçütleri için de doğru olması gerektiğinin kabul edilmemesidir. Artan oranlılık ölçüsünün, eşitsizlikteki değişimlerle bağını kurarak aralarındaki etik bağı ortaya koymayı amaçlamışlardır.

Sarte (1997: 145), artan oranlı vergilemenin rekabetçi bir ekonomi üzerindeki etkisini ortaya koymak için Suits artan oranlılık indeksini, farklı parametre değerleri kümesi için hesaplamıştır. Artan oranlı vergileme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi, dinamik stokastik genel denge modeli ile açıklamıştır.

Stroup (2005: 205-206), vergi politikasının artan oranlılığının kapsamlı bir göstergesi için, vergi yükü dağılımını gelirin tüm seviyeleri boyunca gerçekleşen gelir dağılımı ile ilişkilendirmektedir. Lorenz eğrisi ile vergi yükü dağılımını gösteren eğriyi karşılaştırarak artan oranlılığı hesaplamayı amaçladığı bu indeksle, ABD gelir vergisi yapısının 1980-2000 yılları arasındaki artan oranlılığını yıllık olarak hesaplamıştır.

Kakinaka ve Pereira (2006: 3), mikro veriler yerine milli gelir ve toplam vergi geliri gibi makro verileri kullanarak yeni bir artan oranlılık indeksi önermiştir. Bu yaklaşımın avantajının

⁵ Kontur grafikleri, üç boyutlu koordinat sistemi yardımıyla çizilen, yukarıdan bakılan yüzey grafikleridir. 2B topografya haritalarına benzer.

ise gelir ve vergi yükü hakkında herhangi bir özel bilgi olmadan uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek ve artan oranlılığın derecesini ölçmenin mümkün olması olarak ifade etmiştir. Çalışmamızın yöntemini oluşturan bu yaklaşım bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

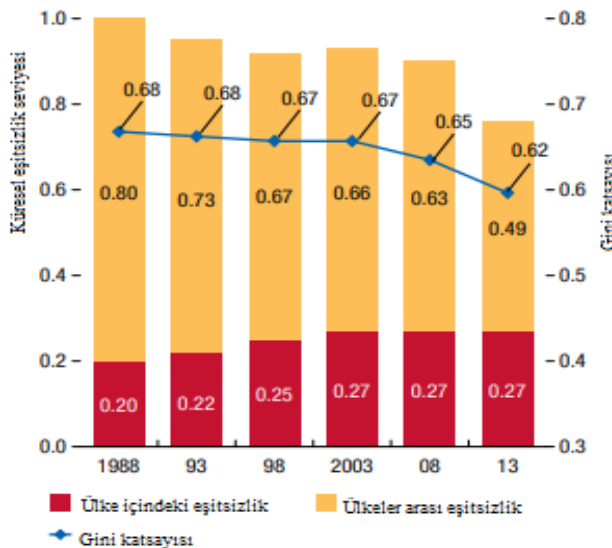
OECD ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

3.1 OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği

Hem ülkeler düzeyinde hem de küresel boyutta gelir dağılımında meydana gelen değişim, gelir eşitsizliklerinin artması şeklinde olmuştur. Bu nedenle bu bölümde gelir dağılımı kavramı yerine, gelirin adaletli bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığı ile ilgili olan gelir eşitsizliği kavramı kullanılacaktır. OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğini ele almadan önce Dünya genelinde gelir eşitsizliğinin ne yönde evrildiğine kısaca değinmekte fayda vardır.

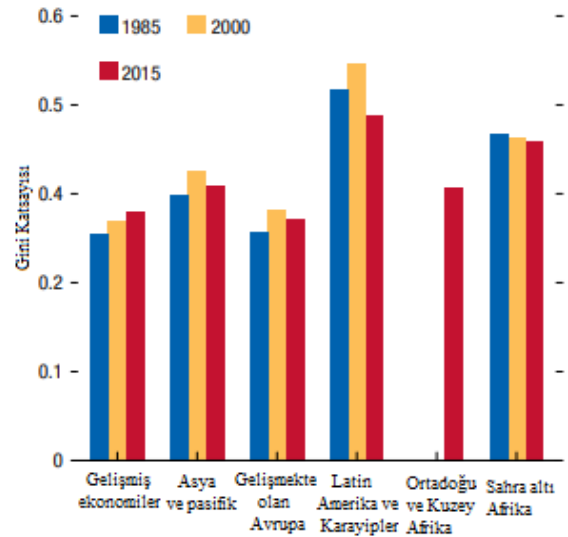
3.1.1 Küresel Düzeyde Gelir Eşitsizliği

On dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılın çoğunda, küresel eşitsizlik (Milanovic (2018: 3)'e göre “dünya yurttaşları arasındaki gelir eşitsizliği” olarak da ifade edilebilir) önemli ölçüde atmıştır. Gelişmiş ekonomiler Dünya'nın geri kalanıyla karşılaştırıldığında keskin bir şekilde yükselirken ülkelerin kişi başına düşen gelirleri arasındaki fark giderek artmıştır. Ancak küresel eşitsizlik son otuz yılda düşme eğilimindedir. Bunun nedeni, en kalabalık iki ülke olan Çin ve Hindistan da dahil olmak üzere gelişmekte olan bazı piyasa ekonomilerinin küresel gelir dağılımından aldığı payın giderek artmasıdır (IMF, 2017: 2-3).



Grafik 3.1 Küresel Gelir Eşitsizliğinin Görünümü: 1988-2013

Kaynak: IMF, 2017: 3-4.



Grafik 3.2 Bölgeler Arası ve Zamana Göre Gelir Eşitsizliği: 1985-2015

Kaynak: IMF, 2017: 3-4.

Dünya nüfusu arasındaki gelir eşitsizliğini yansıtan küresel eşitsizlik, her ülkenin kendi içindeki gelir farklılıkları ve ülkeler arasındaki ortalama gelir farklılıklarının birleşmesiyle şekillenmektedir (Milanovic, 2018: 3). Grafik 3.1’de 1988’den 2013’e ülkelerin kendi içlerindeki gelir eşitsizlikleri artarken ülkeler arası gelir farklılıklarının azaldığı görülmektedir. 2013 yılında küresel gelir eşitsizliğinin yaklaşık %65’ini ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılıkları oluşturmaktadır (IMF, 2018: 2).

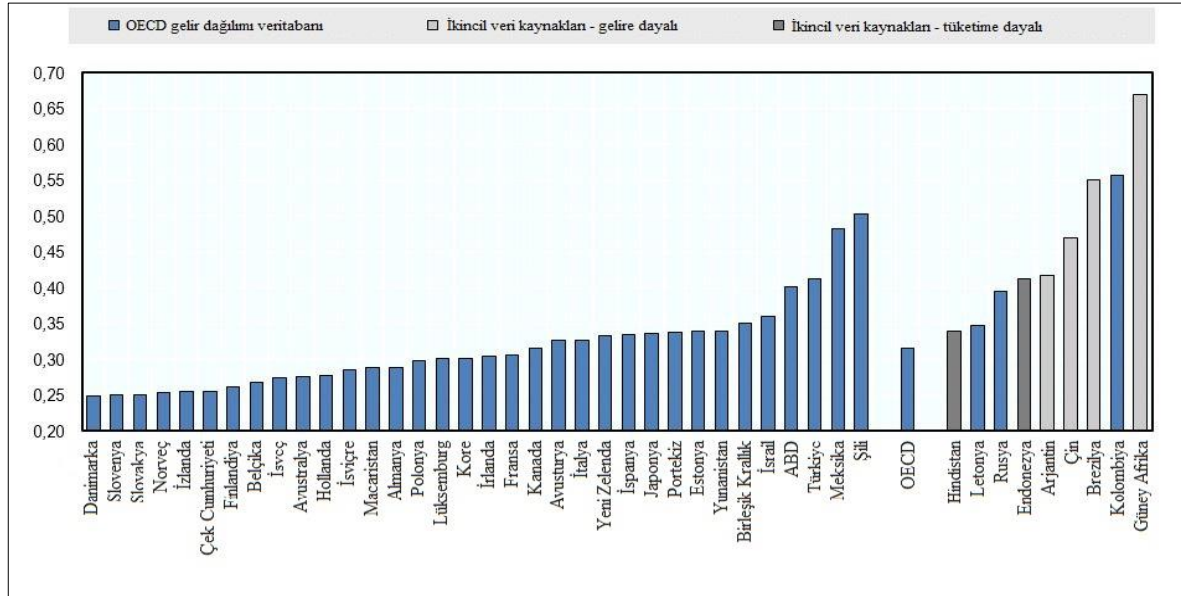
Grafik 3.2 küresel eşitsizliğin bölgeler arası dağılımının resmini çizmektedir. Son otuz yılda ülkelerin %53’ünde gelir eşitsizliği artmış ve bazı ülkelerde Gini katsayısında, iki puanın üzerinde bir artış meydana gelmiştir. Gelişmiş ekonomilerin çoğunda gelirden en yüksek payı alan %1’in gelirinde meydana gelen artış, bu ülkelerde gelir eşitsizliğinin artırmasına neden olmuştur. Doğu Avrupa ve Orta Asya’da komünizm sonrası geçiş yılları boyunca eşitsizlikte bir artış meydana gelmiş ve ardından bir düşüş yaşanmıştır. Benzer şekilde, Latin Amerika’daki ortalama eşitsizlik, 1980’ler ve 1990’lar boyunca artarken ekonomik ilerleme ve istikrarlı bir makroekonomik ortamın sonucu olarak keskin bir şekilde düşmeye başlamıştır. Son dönemdeki düşüşe rağmen, Latin Amerika’daki ülkeler dünyadaki en eşitsiz ülkeler arasında kalmaya devam etmektedir. Eşitsizliğin evrimi daha çeşitli olmasına rağmen, Sahra altı Afrika dahil diğer bölgelerdeki eşitsizlik de ortalama olarak düşmüştür (IMF, 2017: 3).

1988’de Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla dönemin komünist ekonomilerinin dünya ekonomisine entegre olması, bundan birkaç yıl önce Çin’in aynı şekilde dünya ekonomisi ile bütünleşmesi ve Hindistan’ın 1990’lı yıllardaki reformlarıyla dünya ekonomisine daha yoğun bir şekilde entegre olması, küreselleşmenin hızlanmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin bu denli hızlanması emek ve sermayenin mobilitesini de artırmış ve sermaye ucuz emek gücünün olduğu ülkelere doğru akmaya başlamıştır. Gelir dağılımı açısından küreselleşme, en çok Asya’nın orta ve yoksul kesiminin lehine, zengin dünyanın alt orta sınıfının ise aleyhine olmuştur. Ayrıca küreselleşmenin zengin ülkelerdeki yüksek gelirli kesim ile düşük gelirli kesimin gelir farkının, yüksek gelirli lehine arttığını ve zaten iyi durumda olanların gelirden daha yüksek paylar almasına neden olduğu sonucuna varmıştır (Milanovic, 2018: 11-12).

3.1.2 OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği

Geçtiğimiz otuz yıl boyunca OECD ülkelerinin çoğunda gelir eşitsizliği artmıştır. 0 ile 1 arasında değerler alan ve 0’a yaklaştıkça mutlak eşitliği, 1’e yaklaştıkça da artan gelir eşitsizliğini yansıtan Gini katsayısı, bugün OECD ülkelerinde ortalama 0,316 değerini alırken ABD, Türkiye ve Şili’de 0,4’ü, Meksika’da 0,5’i aşarak OECD ortalamasının bir hayli üzerinde seyretmektedir. Grafik 3.3.’te OECD bölgesinde başlıca gelişmekte olan ülkelerdeki gelir

eşitsizliğinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca en solda Danimarka'dan başlayarak Polonya'ya (dahil) kadar olan ülkelerde ise Gini katsayısı 0,3'ün altında değerler alarak OECD ülkeleri arasında gelir eşitsizliğinin en az düzeyde seyrettiği ülkelerdir.



Grafik 3.3 Gelir Eşitsizliğinin OECD Ülkeleri ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Seyri⁶

Kaynak: OECD, 2015.

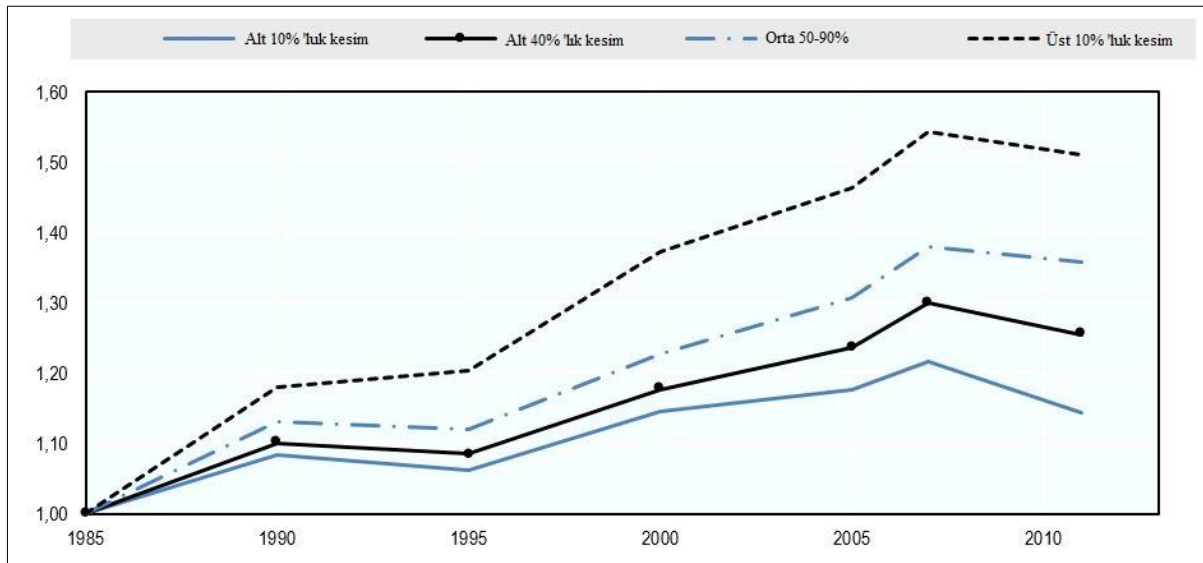
Amerika Birleşik Devletleri ve diğer gelişmiş ekonomilerde, eşitsizlik konusundaki son tartışmaların çoğu son yıllarda gelir artışının aslan payını alan en zengin % 1 ve % 0,1 gelir grubuna odaklanmaktadır. ABD’de vergi öncesi ortalama gelir 1970’lerin ortası ile Büyük Durgunluğa (2008) kadar yılda % 1 oranında artmıştır. Ancak, en yüksek geliri elde eden % 1’in gelirindeki büyüme hariç tutulduğunda, kalan % 99’un gelirindeki yıllık büyüme oranı, Fransa’da da olduğu gibi yaklaşık % 0,6 olmuştur (OECD, 2015: 20-21).

ABD’de en yüksek gelirli %1’lik grup, ekonominin 1979-2007 arasındaki büyüme döneminden yaklaşık % 60 kazanç elde etmiştir. Bu % 1’lik grubun vergi sonrası reel hane halkı geliri, söz konusu dönemde % 275 artarken, toplumun en düşük gelirli % 20’lik kesiminin vergi sonrası reel hane halkı geliri yalnızca % 18 artmıştır. 1980-2010 yılları arasında kişi başı GSYH dörtte üç oranında artmış ancak tam zamanlı çalışan erkek işçilerin büyük bir kısmının gelirleri bu dönemde azalmıştır. Kişi başına düşen GSYH’deki bu büyümenin büyük kısmı,

⁶ Not: Gelir eşitsizliği düzeyi (Gini katsayısı), 2013 veya mevcut en son yıla aittir. Veriler, Çin için 2014, Finlandiya, Macaristan, Hollanda, ABD ve Hindistan için 2013, Kanada, Şili, İsrail, Türkiye ve Brezilya için 2011, Endonezya için 2010, Japonya için 2009 ve diğer ülkeler için 2012 yılına aittir. İkincil veri kaynaklarından gelen veriler kesinlikle karşılaştırılmamalıdır ve dikkatli bir şekilde yorumlanmalıdır. Gini katsayıları, OECD ülkeleri, Kolombiya, Letonya ve Rusya Federasyonu için eşdeğer gelirlere; diğer ülkeler için kişi başına düşen gelire ve Hindistan ve Endonezya için kişi başına tüketime dayanmaktadır.

gelir dağılımının en tepesinde yer alan % 1’lik kesimin eline geçmiş, alt ve orta gelirli kesimin gelirleri daha da azalmış ve gelir eşitsizliği artmıştır. Hatta servet dağılımındaki eşitsizlikler, gelir eşitsizliklerinden de büyüktür (Stiglitz, 2012: 74-75).

Ancak %1’lik dilimde yer alanların gelirlerindeki artışa odaklanıp da düşük gelirli hanehalkının gelirlerinde meydana gelen azalmayı göz ardı etmek gelir eşitsizliğinin tehlikeli sonuçlarını ihmal etmeye neden olabilir. Son yıllarda hiç de azımsanamayacak kadar büyük bir grup (gelir diliminin en altında yer alan %40), ekonomik büyümeden çok az bir fayda sağlamaktadır (OECD, 2015: 21).



Grafik 3.4 Reel hanehalkı gelirlerinin alt, orta ve üstteki eğilimleri, OECD ortalaması, 1985 = 1⁷

Kaynak: OECD, 2015.

Grafik 3.4’te reel hane halkı gelirleri OECD ortalamasının alt, orta ve üst seviyedeki seyri 1985 yılı 1 kabul edilerek gösterilmiştir. Buna göre gelir dağılımının en altında yer alan %10’luk dilimin (Bottom 10%) gelirinde 1985’ten 2011’e kadar 0,14’lük bir artış gerçekleşirken, en üstte yer alan %10’luk dilimin (Top 10%) gelirinde 0,51 değerinde bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca gelir dağılımının en altındaki ikinci %40’lık dilimde (Bottom 40%) yer alan hanehalkının gelirinde 0,25’lik, sonraki %40’lık dilimde (Middle 50-90%) yer alan hanehalkının gelirinde ise 0,36’lık bir artış gözlenmiştir.

Grafik 3.3’te de yer verilmesine rağmen Gini katsayısı hakkında daha kapsamlı ve güncel verilerin yer aldığı Tablo 3.1 Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi (UTIP), kapsamında hazırlanan Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği Veri Seti (EHII)’nden OECD ülkeleri seçilerek

⁷ Not: Gelir, hanehalkı büyüklüğü için düzeltilmiş harcanabilir hanehalkı gelirini ifade eder. OECD 17 ülkenin ağırlıksız ortalamasıdır (Kanada, Almanya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Norveç, Yeni Zelanda, İsveç ve ABD).

hazırlanmıştır. OECD ülkeleri için oluşturulan bu tabloda 1980’den 2015’e kadar her beş yıl için Gini katsayıları gösterilmektedir. (Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır ancak bu veri setine göre Gini katsayısı 100’e yaklaştıkça eşitsizlik artarken 0’a yaklaştıkça eşitsizlik azalmaktadır).

Tablo 3.1 Zamana ve Ükelere Göre Gini Katsayısı

ÜLKE ADI	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
A.B.D.	37,6	38,6	38,8	39,3	40,6	40,7	42,2	42,0
Almanya	-	-	-	34,3	36,5	37,8	38,5	38,2
Avustralya	32,6	34,6	-	-	36,8	-	40,8	42,1
Avusturya	34,0	35,0	35,9	35,1	36,2	36,0	36,4	36,5
Belçika	37,4	38,5		38,1	38,5	40,5	41,3	42,6
Çek Cumhuriyeti	21,1	20,6	24,9	29,4	31,1	30,6	31,9	30,9
Danimarka	32,1	31,3	31,5	30,8	31,8	32,9	37,1	34,2
Estonya	-	-	-	42,6	37,0	36,9	37,2	36,3
Finlandiya	30,8	31,8	32,8	33,2	32,9	33,8	36,0	36,0
Fransa	33,3	34,7	35,8	37,9	36,9	37,2	38,1	37,9
İzlanda	-	-	-	37,3	-	-	-	-
İrlanda	36,7	38,3	38,4	37,6	34,5	36,5	39,5	-
İsrail	41,6	41,7	41,7	42,0	43,3	44,3	44,4	43,4
İtalya	35,4	36,8	37,1	37,4	37,0	37,0	37,1	37,2
Japonya	37,0	37,0	37,6	41,5	42,6	44,4	43,9	-
Güney Kore	40,9	40,0	38,8	37,7	39,2	40,0	38,9	-
Letonya	-	-	-	41,8	39,1	37,9	42,5	40,7
Litvanya	-	-	-	39,9	43,7	42,2	44,3	40,7
Lüksemburg	32,0	32,7	34,1	35,5	36,3	36,5	39,7	-
İspanya	38,6	40,2	41,2	41,4	40,7	39,7	40,9	42,2
İsveç	27,8	29,2	29,3	29,8	31,1	33,3	33,8	-
İsviçre	-	-	-	-	32,4	36,5	34,7	-
Birleşik Krallık	31,0	34,2	35,5	35,9	37,0	36,9	38,4	39,9
Macaristan	27,3	28,9	33,1	39,6	39,4	41,7	41,5	39,9
Meksika	42,2	43,5	45,3	46,4	47,2	-	48,0	-
Norveç	32,3	33,5	34,1	34,6	-	36,6	36,8	37,2
Polonya	31,4	31,1	34,9	38,6	41,5	41,7	40,3	39,4
Portekiz	34,1	36,3	-	-	41,1	41,7	43,1	42,4
Slovakya	-	-	-	35,9	36,9	38,4	36,9	36,4
Slovenya	-	-	28,7	32,6	33,0	34,5	34,7	-
Şili	45,7	49,6	47,1	46,6	47,7	50,3	-	-
Türkiye	46,5	44,5	47,9	50,1	50,4	47,9	47,2	44,7

Yeni Zelenda	32,9	33,0	-	38,0	38,0	36,8	39,5	39,8
Yunanistan	43,8	43,1	44,2	44,3	43,9	45,2	41,2	45,4
A.B.D.	37,6	38,6	38,8	39,3	40,6	40,7	42,2	42,0
Almanya	-	-	-	34,3	36,5	37,8	38,5	38,2

Kaynak: University Of Texas Inequality Project (UTIP), Estimated Household Income Inequality Data Set (EHII).

Tablo 3.1’de yer alan OECD ülkelerinden Estonya, Güney Kore, Letonya ve Türkiye dışındaki tüm ülkelerde Gini katsayısı 1980’deki değerine göre 2015’te artmıştır. Estonya’da 1995’teki değerine göre 2015’te 6,3 puan bir azalma meydana gelmiştir. Güney Kore’de sürekli bir azalma görülürken, Letonya’da 1995 yılında 41,8 değerini alan Gini katsayısı 2010 yılına kadar azalmış 2010 yılında tekrar yükselirken 2015 yılında 1995’teki değerin altına düşmüştür. Türkiye’de ise özellikle 1995 ve 2000 yıllarında sırasıyla 50,1 ve 50,4 seviyelerine yükselen Gini katsayısı, 2015 yılında 1980’deki değerin altına düşerek 44,7 değerini almıştır.

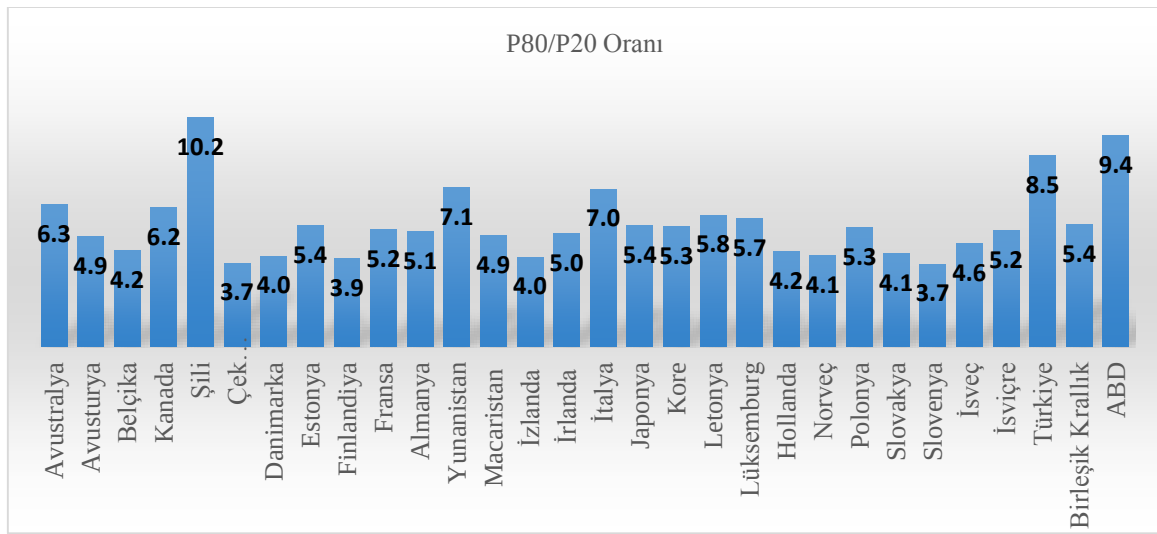
Tabloda 3.1’de yer alana OECD ülkeleri genelinde Gini katsayısında ortalama 4 puan bir artış gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde (1980’den 2015’e ya da her ülke için tabloda yer alan ilk Gini değerinden son Gini değerine) Gini katsayısında 4 puanın üzerinde artış görülen ülkeler ise ABD, Avustralya, Belçika, Çek Cumhuriyeti (hala eşitsizliğin en az olduğu ülkelerden biri olsa da), Finlandiya, Fransa, Japonya, Lüksemburg, İsveç, Birleşik Krallık, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, Şili ve Yeni Zelenda’dır. Gini katsayısının 1980 yılında 30’un altında bir değer aldığı üç ülke olan Çek Cumhuriyeti, İsveç ve Macaristan sırasıyla 21,1, 27,8 ve 27,3 değerlerinden 2015 yılında sırasıyla 30,9, 33,8(2010 yılı değeri) ve 39,9 değerlerine yükselmiştir. Tabloda mevcut olan bilgilere göre ise 1980-2015 dönemi içinde 50’nin üzerinde bir Gini değeri alan iki ülke Şili (2005) ve Türkiye (1995 ve 2000)’dir.

Kişisel gelir dağılımını ölçmek için kullanılan yöntemlerden biri olan yüzde paylar analizine göre toplam gelirden aldıkları paylara göre nüfus, %20’lik gruplar halinde sıralanmaktadır. Gelirden en yüksek payı alan %20’lik grubun (son ya da 5. %20’lik grup) gelirinin, en az payı alan %20’lik grubun (ilk ya da 1. %20’lik grup) gelirine oranı şeklinde hesaplanan P80/P20 oranı, gelir dağılımı açısından önemli bir ölçüttür. P80/P20 oranı, en yüksek gelir grubunun en düşük gelir grubuna göre toplam gelirden kaç kat daha fazla pay aldığı hakkında bilgi vermektedir (TÜİK, 2019: 8).

Grafik 3.5.’te OECD ülkelerinde P80/P20 oranı gösterilmektedir. Bu oran ne kadar yüksekse en tepede yere alan gelir grubu (son %20’lik grup) ile en altta yer alan gelir grubu (ilk %20’lik grup) arasındaki gelir farkı da o kadar yüksektir. OECD ülkeleri içinde bu oranın en yüksek olduğu ilk beş ülke sırasıyla, Şili, ABD, Türkiye, Yunanistan ve İtalya’dır. Çek

Cumhuriyeti ve Slovenya ise P80/P20 oranının 3,7 ile en düşük olduğu iki ülkedir. Bu sonuçlar, Gini katsayılarının yer aldığı Tablo 1 ile de örtüşmektedir.

Şili’de 1987’de 18,6 olan P80/P20 oranı, 2017’de 10,2’ye düşse de hala OECD ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bu oran, ABD’de 6,4 (1979)’ten 9,4 (2016)’e, Yunanistan’da 5,5 (2003)’ten 7,1 (2015)’e, Macaristan’da 2,8 (1987)’den 4,9 (2015)’a, Letonya’da 3,8 (1993)’den 5,8 (2015)’e, Polonya’da 3,5 (1985)’ten 5,3 (2015)’e yükselmiş ve Estonya’da 7,2 (1993)’den 5,4 (2015)’e düşmüştür. Diğer ülkelerde ise kayda değer bir artış ya da azalış görülmemiştir (The World Bank⁸).



Grafik 3.5 OECD Ülkelerinde P80/P20 Oranı⁹

Kaynak: The World Bank, Databank, Poverty and Equity Database.

IMF (2012: 4)’de 1980’lerden bu yana birçok gelişmiş ekonomide gelir eşitsizliğinin artmasına neden olan faktörler şu şekilde sıralanmıştır:

- Bölgeler arası eşitsizliklerin artması,
- Küreselleşmenin, düşük vasıflı işçilerin ücretlerinde aşağı doğru baskıya neden olması,
- Teknolojik değişimin yüksek vasıflı işçileri avantajlı hale getirmesi,
- Ürün ve faktör piyasalarında rekabeti arttıran ve emeğin pazarlık gücünü azaltan kurumsal ve düzenleyici reformlar,
- Düşük ücretli işçilerin işgücüne katılımının artması,
- Yüksek gelirli çiftlerin ve tek ebeveynli hanelerin öneminin artması,

⁸ World Bank. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=poverty-and-equity-database> (Erişim tarihi: 18.11.2019).

⁹ NOT: Grafikteki veriler, Japonya için 2008, Kore için 2012, Kanada için 2013, Avustralya ve İzlanda için 2014, Türkiye ve ABD için 2016, Şili için 2017, diğer ülkeler için 2015 yılına aittir.

Ayrıca Çin ve Hindistan da dahil olmak üzere gelişmekte olan bir çok ekonomide, yüksek ekonomik büyümeyle birlikte gelir eşitsizliğinin de arttığı ifade edilmektedir.

OECD (2015: 22), raporunda ise zengin ve fakir arasında giderek artan bu bölünmeyi azaltmak için politika yapıcılarının dört temel noktaya odaklanması gerekmektedir. Bunlar; kadınların ekonomik hayata katılımının artırılması, istihdam teşvikleri ve kaliteli iş imkanlarının sunulması, beceri ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve verimli bir yeniden dağıtımı sağlayacak vergi ve transfer sistemlerinin uygulanması olarak belirtilmiştir.

3.1.3 OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği ile Mücadelede Vergi ve Transfer Harcaması Politikaları

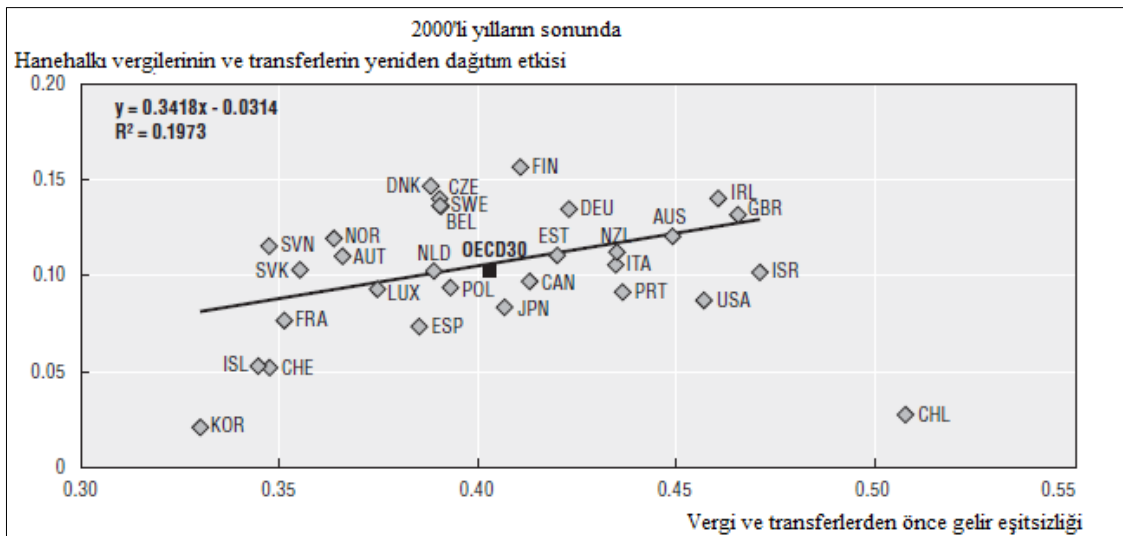
Gelirin yeniden dağılımında vergi ve transfer harcamaları politikalarının önemli bir yeri vardır. 2000’li yılların sonlarında OECD ülkelerinin ortalaması olarak gelir eşitsizliği, vergi ve transfer harcamaları sonrası (öncesine göre) yaklaşık % 25 daha düşüktür. Aynı dönemde yoksulluk, OECD ortalaması için vergi ve transfer harcamaları sonrası (öncesine göre) % 55 daha düşük ölçülmüştür. Vergi ve transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkisi, her bir bileşenin büyüklüğüne, bileşimine (karışımına) ve artan oranlılığına bağlıdır. Joumard vd. (2012), OECD ülkeleri için vergi ve transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkilerini ortaya koyan bir takım politika göstergeleri derlemiştir. Derlenen politika göstergelerine dayanarak OECD ülkelerini, kapsamlı bir şekilde benzer vergi ve transfer sistemlerini paylaşan dört gruba ayırmıştır. Bunlar (Joumard vd., 2012: 3-4):

- İskandinav Modeli: Büyük ve çoğunlukla kapsamlı nakit transferleri, aynı hizmetlere yapılan yüksek miktarda harcama ve yeniden dağıtımı destekleyen bir vergi bileşimi ile karakterize edilen bu modelin geçerli olduğu ülkeler, tüm İskandinav ülkeleri ve Belçika’dır.
- Kıta Avrupası Modeli: Model, yaşlılık aylıklarının aslan payını oluşturduğu geniş nakit transferleri ile tanımlanmaktadır. Yani geliri bireyler arasında yeniden dağıtmak yerine yaşam döngüsü boyunca dağıtmaktadır. Kişisel gelir vergisi için küçük bir rolü yansıtan ve bireyler arsında yeniden dağıtımı teşvik etmeyen bir vergi karmasının görüldüğü bu ülkeler, Avusturya, Fransa ve Almanya’dır.
- Anglo-Sakson Modeli: Az miktarda nakit transferleri ve gelirin yeniden dağılımını teşvik eden bir vergi karması ile ifade edilen bu model iki alt gruba ayrılmıştır. Birincisi, düşük gelirli grupları hedef alan transferlerin oldukça yüksek olduğu ülkeler (Avustralya ve Yeni Zelanda örnek olarak gösterilebilir); ikincisi, büyük ölçüde yaşlılık

maaşlarına harcanan nakit transferlerin artan oranlılığının az olduğu, Japonya ve ABD'dir.

- Düşük/Dar Gelirli Grup: Refah sisteminin iyi gelişmediği, transfer harcamaları ve vergi düzeylerinin OECD ortalamasının oldukça altında olduğu ve ağırlıklı tüketim vergilerine bel bağlayan bu grupta Şili ve Türkiye vardır.

Bu çalışmada Joumard vd. (2012: 4), vergi ve transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkilerinin (Grafik 3.6'da gösterildiği gibi), İzlanda hariç Kuzey ülkelerinde (İskandinav ülkeleri) ve Doğu Avrupa ülkelerinde yüksek olma eğiliminde olduğu sonucu varmıştır. Şili'de ve düşük piyasa gelir dağılımı ile nitelenen İzlanda, Kore ve İsviçre'de ise bu etkinin düşük olduğu sonucuna varmışlardır. Derlenen veriler, piyasa gelir eşitsizliği seviyesi ile vergi ve transferlerin yeniden dağıtım etkisi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.



Grafik 3.6 OECD Ülkelerinde Vergi ve Transfer Harcamalarının Yeniden Dağıtım Etkisi¹⁰

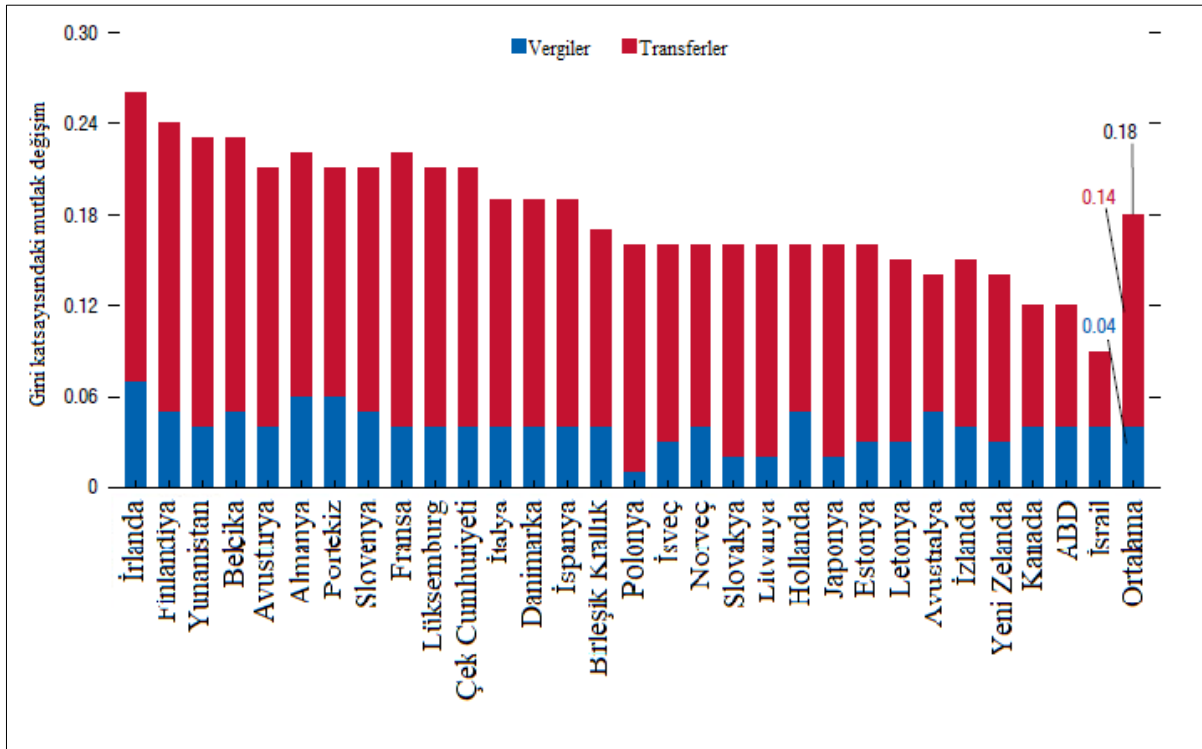
Kaynak: Joumard vd., 2012.

¹⁰ Not: Vergiler ve transferlerden önceki gelir eşitsizliği, yoğunlaşma (konsantrasyon) katsayısı ile ölçülmektedir. Vergiler ve transferlerin yeniden dağıtım etkisi, nakit transferler ve vergilerden önceki gelir (hanehalkı piyasa geliri) ve sonraki gelir (hanehalkı harcanabilir geliri) için ölçülen yoğunlaşma katsayıları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Piyasa gelirlerinin yoğunlaşmasını ölçmek için hanehalklarını, piyasa gelirlerine ya da harcanabilir gelirlerine göre sıralayarak iki farklı yöntem kullanılabilir. Joumard vd. (2012: 4), veri kısıtlamaları nedeniyle çalışmalarında, hanehalklarını harcanabilir gelirlerine göre sıralamıştır. Fransa ve İrlanda için veriler 2000'li yılların ortalarına aittir. Yukarıda gösterilen eğilim çizgisi Şili hariç hesaplanmıştır.

Açıklama: (DNK: Danimarka, SVN: Slovenya, SVK: Slovakya, NOR: Norveç, ISL: İzlanda, CZE: Çek Cumhuriyeti, FIN: Finlandiya, BEL: Belçika, SWE: İsveç, AUT: Avustralya, NLD: Hollanda, CHE: İsviçre, HUN: Macaristan, DEU: Almanya, POL: Polonya, LUX: Lüksemburg, KOR: Kore, IRL: İrlanda, FRA: Fransa, CAN: Kanada, AUS: Avusturya, ITA: İtalya, NZL: Yeni Zelanda, ESP: İspanya, JPN: Japonya, PRT: Portekiz, EST: Estonya, GRC: Yunanistan, GBR: Birleşik Krallık, ISR: İsrail, USA: Amerika Birleşik Devletleri, TUR: Türkiye, MEX: Meksika, CHL: Şili, IND: Hindistan, LVA: Letonya, RUS: Rusya, IDN: Endonezya, ARG: Arjantin, CHN: Çin, BRA: Brezilya, COL: Kolombiya, ZAF: Güney Afrika (World Bank, Country Codes).

vergiye tabi tutarak, yüksek bir vergi hasılatını tercih ederken diğerleri daha az vatandaş kapsayan ancak daha artan oranlı bir vergi sistemini tercih etmektedir. Buna karşılık transferlerin yeniden dağıtım etkisi, ülkeler arasında büyük farklılıklar sergilemektedir. Transferlerin yeniden dağıtım etkisi, Danimarka, Finlandiya ve İsveç'te, Kore'dekinden beş kat, ABD'dekinden üç kat daha fazladır. Ancak sosyal güvenlik programları, bireyler arasında yeniden dağılımı sağlamak yerine yaşam boyu yeniden dağılımı sağlayacak bir bileşene sahip olduğu için yıllık gelir dağılımı verileri, bireyler arasında yeniden dağılım derecesini önemli ölçüde yüksek (abartılı) gösterebilir. En çok nakit transferlere harcama yapan ülkeler, yaşam döngüsü boyunca yeniden dağıtıma (özellikle yaşlılık maaşları yoluyla) daha fazla yoğunlaşma eğilimindedirler (Joumard vd., 2012: 5).

IMF (2017), tarafından yayınlanan “Fiscal Monitor: Tackling Inequality” adlı raporda da gelişmiş ekonomilerde vergi ve transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkisini gösteren Grafik 3.8. transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkisinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (IMF, 2017: 7)



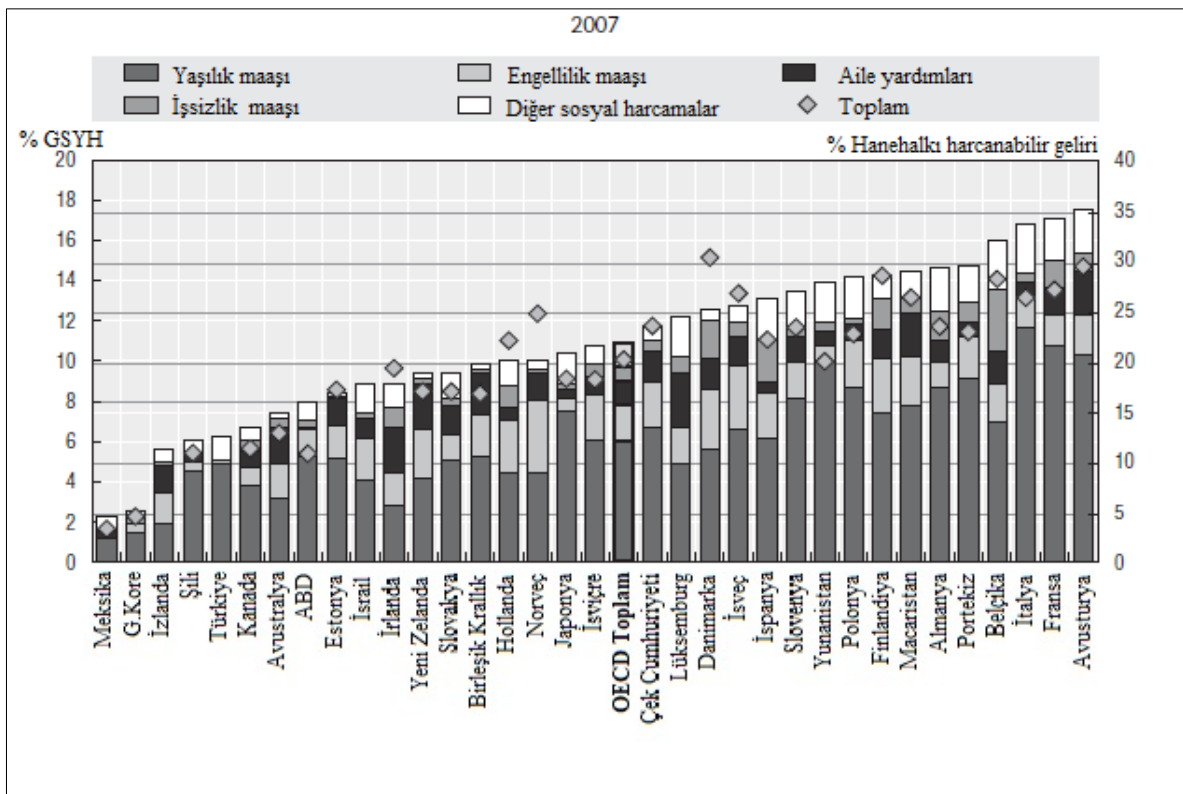
Grafik 3.8 Gelişmiş Ekonomilerde Vergi ve Transfer Harcamalarının Yeniden Dağıtım Etkisi: 2015 ya da Mevcut Son Yıl

Kaynak: IMF, 2017.

Grafik 3.8’de görüldüğü gibi gelişmiş ekonomilerde, doğrudan vergiler ve transferler gelir eşitsizliğini ortalama olarak yaklaşık üçte biri oranında azaltmaktadır. 2015 yılında, bu

ekonomilerde harcanabilir gelir için ortalama Gini katsayısı, piyasa geliri için 0,49 ile karşılaştırıldığında 0,31 olmuştur. Bu mali yeniden dağıtımın yaklaşık dörtte üçüne, bütçenin transferler kanalıyla ulaşılmıştır. Bu transferlerin ise neredeyse yarısını kamu emeklilik maaşları oluşturmaktadır (IMF, 2017: 7).

Kamu nakit transferlerinin yeniden dağıtım etkisi, OECD ülkeleri genelinde vergilerin yeniden dağıtım etkisinden daha fazladır. Ancak ülkeler arasında bu transferlerin seviye ve bileşenleri önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Grafik 3.9 OECD ülkelerinde kamu nakit transferlerinin seviye ve bileşenlerini göstermektedir (Joumard vd., 2012: 7).



Grafik 3.9 OECD Ülkelerinde Kamu Nakit Transferleri: Seviye ve Bileşenleri¹²

Kaynak: Joumard vd., 2012.

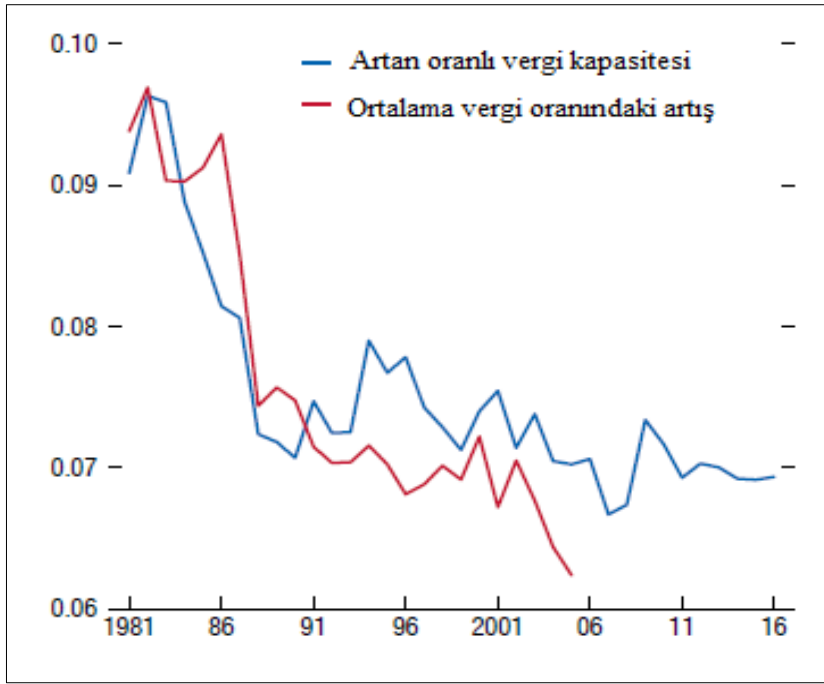
OECD genelinde ortalama olarak nakit transferleri 2007 yılında GSYH'nin % 11'i ve hanehalkı harcanabilir gelirinin % 20'sini oluşturmaktadır (Grafik 3.9). Bu transferler sayesinde gelir eşitsizliği, 2000'lerin sonlarında yaklaşık %19 azalmıştır. Nakit transferlerin miktar olarak

¹² Not: Burada gösterilen veriler, bazı ülkelerde (özellikle Şili, Almanya ve İsviçre) toplam sosyal harcamaların önemli bir kısmını oluşturan özel zorunlu harcamaları içermemektedir. Ayrıca, burada gösterilen kamu nakit transferleri, yerel yönetimler tarafından sağlanan veya ortak finanse edilen programları ve hizmetleri tam olarak hesaba katamaz. Ölçüm boşlukları, özellikle Kanada gibi federal ülkelerde yüksek olabilir. Engellilik maaşları için yapılan harcamaların içinde iş kazası vb. hastalık durumlarında yapılan günlük ödenekler de yer almaktadır.

fazla olduğu ülkelerde, transferlerin yeniden dağıtım etkisinin her zaman güçlü olduğu söylenemez. Nakit transferleri Avusturya'da GSYH'nin %17'sini aşarken Meksika ve Kore'de GSYH'nin yüzde 2'si ile 2,5'i arasında değişmektedir. Bununla birlikte Avusturya'da, transferlerin yeniden dağıtım etkisi, OECD ortalamasına yakındır (Joumard vd., 2012: 5).

1990'ların ortasından 2000'lerin sonlarına kadar, nakit transferlerinin yeniden dağıtım etkisi, verilerin bulunduğu 19 ülke için ortalama olarak hafifçe düşmüştür. Bu düşüş, kısmen işsizliğin azalmasından kaynaklanırken, transferlerin artan oranlılığın yükselmesinden de kaynaklanmaktadır. Transferlerin artan oranlılığı, yardım planlarına göre önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. İşsizlik maaşı yanında yaşlılık ve maluliyet (engellilik) maaşları, aile ve barınma yardımlarından daha düşük olma eğilimindedir. Transferlerin bileşenlerindeki bu farklılıklar, neden bazı ülkelerdeki transfer harcamalarının miktarı yüksek iken yeniden dağıtım etkisinin az olduğunu açıklamakta önemli bir rol oynamaktadır (Joumard vd., 2012: 7-8).

Gelir (ve servet) dağılımının üst kısmında, özellikle gelir payının çok yüksek olduğu grupta vergilendirme, yeniden dağıtmanın temel aracıdır. Teorik literatür, yüksek gelir grupları için, gelir dağılımının ortasındakilere kıyasla daha yüksek vergi oranları içeren bir gelir vergisi tarifesinin, yeniden dağıtım kazancının verimlilik maliyetlerine hükmetmesi (domine etmesi) anlamında ideal olduğunu öne sürmektedir. Uygulamada soru, marjinal (ve ortalama) vergi oranlarının gelirle birlikte dik bir şekilde nasıl artması gerektiğidir. Ayrıca, farklı gelir kategorilerinin vergilendirilmesi, bir vergi sisteminin genel artan oranlılığının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, çoğu ülkede olduğu gibi, sermaye geliri emek gelirinden daha düşük oranlarda vergilendirildiğinde, sistemin genel artan oranlılığı tipik olarak azalmaktadır, çünkü sermaye geliri genellikle ücretlerden daha eşitsiz bir şekilde dağıtılmaktadır. Ayrıca, sermaye gelirin daha düşük oranlarda vergilendirilmesi, arbitraj fırsatları yaratacak bu da sistemdeki etkin artan oranlılığın azalmasına neden olacaktır (IMF, 2017: 10)



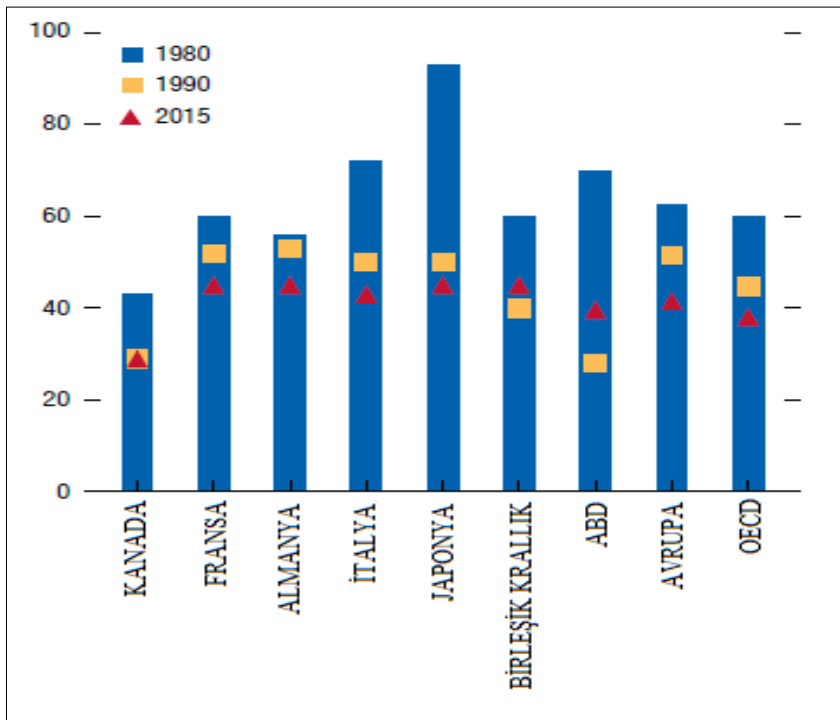
Grafik 3.10 OECD Ülkelerinde Medyan (Ortanca) Vergi Artan Oranlığı¹³

Kaynak: IMF, 2017.

Vergi artan oranlılığı (ortalama vergi oranının gelirle yükselme derecesi), son yıllarda düşme eğilimindedir. Kişisel gelir vergisinin artan oranlılığı, 1980'lerde ve 1990'larda dik bir şekilde düşmüş ve o zamandan beri genelde durağan bir seyir izlemiştir (Grafik 3.10.). Geçtiğimiz otuz yıldaki düşme eğilimi (Grafik 3.11.), gelişmiş ekonomilerin en üst dilime uygulanan vergi oranlarındaki düşüşle, OECD ortalamasının 1981'de % 62'den 2015 yılında yüzde 35'e düşmesiyle tutarlıdır. 1990'lardan beri daha düşük bir kişisel gelir vergisi oranıyla birlikte muafiyet eşiğinde bir artış içeren birçok vergi reformu, vergi yükünün çok yüksek ve çok düşük gelirden ortalara doğru kaymasına neden olmuştur. Aslında vergi sistemleri, ölçümlerin gösterdiğinden daha az artan oranlı olabilir. Çünkü varlıklı kimseler, genellikle vergi bağışlarına daha fazla erişebilmekte ve vergiden kaçınma fırsatları daha fazla olmaktadır. Ayrıca yapılan herhangi bir indirim ya da af, yüksek marjinal vergi oranlarında daha değerlidir. Vergi kaçakçılığının özellikle gelir dağılımının üst kısmında yüksek olduğunu gösteren ampirik bulgular vardır (IMF, 2017: 11).

Bazı gelişmiş ekonomilerde yasal kişisel gelir vergisinin en üst oranını gösteren Grafik 3.11'e göre, bu oran grafikteki tüm ülkeler için 1980'lerdeki seviyesinin altına düşmüştür.

¹³ Not: Ortalama vergi oranındaki artış, brüt gelirin logaritması üzerinden gerçek ortalama vergi oranlarının gerilemesinden kaynaklanan eğim katsayısıdır. Artan oranlı vergi kapasite indeksi, gelir dağılımını kullanarak Lorenz eğrisi ve gelir vergisi eğrisi arasındaki alanın iki katı olarak hesaplanır.



Grafik 3.11 Seçilen Gelişmiş Ekonomilerde En Yüksek Yasal Kişisel Gelir Vergisi Oranı: 1980-2015 (Yüzde)¹⁴

Kaynak: IMF, 2017.

1980'lerin zaten çok altında olan bu vergi oranları 1990'lardan 2000'li yıllara kadar da birçok OECD ülkesinde düşmüştür. OECD ülkelerinin çoğunda uygulanan bu vergi reformları, vergi sisteminin yeniden dağıtma etkisini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Artan oranlılığın bu şekilde aşındırılmasında öne sürülen temel argüman, en yüksek kişisel gelirler, kurumsal gelirler ve servet üzerindeki yüksek vergi oranlarının, büyüme ve istihdamı olumsuz etkiledi görüşüdür. Ancak Keynesyen makroekonomik açıdan, yeniden dağıtım sistematik olarak büyüme ve istihdam için elverişli olabilir. Godar vd. (2014: 3), OECD ülkelerinde artan oranlı vergi reformları ile ilgili yaptıkları çalışmada, 1980'lerin ortalarından bu yana piyasa gelirlerinin daha eşitsiz dağıldığına ve buna ek olarak devletlerin yeniden dağılımdaki rolünün özellikle 1990'lardan bu yana daha fazla zayıfladığı sonucuna ulaşmıştır. Yeniden dağıtım sistemlerinin, 1980'lerin ortaları ile 1990'ların ortaları arasında, piyasa gelir eşitsizliğindeki artışın yaklaşık dörtte üçünü telafi ettiğini, 1990'lar ve 2000'ler arasında ise bu oranın %53'e düştüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca 1970'lerden bu yana en üst gelir dilimine uygulanan gelir

¹⁴ Not: Avrupa Birliği (Avrupa) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) için çubuklar, rapor edilen tüm yıllar boyunca verinin mevcut olduğu ortalama 16 AB ve 26 OECD üye ülkesinin ortalamasını göstermektedir. OECD örneği, gelişmekte olan üç ekonomiyi içermektedir: Şili, Meksika ve Türkiye.

vergisi oranının neredeyse tüm ülkelerde düştüğünü ve bazı ülkelerde en yüksek marjinal kişisel gelir vergisi oranlarının yüzde 70'ten daha yüksek olduğu 1970'lerin altında olduğunu ifade etmişlerdir. 2010 yılında ise tüm OECD ülkelerinin ortalaması olarak bu oranın %41,7 olduğunu belirtmişlerdir.

Vazquez vd. (2014: 96), 1970-2009 arası 150 ülkeden oluşan geniş bir panel veri seti kullanarak vergi ve bazı kamu harcamalarının, gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. Yaptıkları analizin sonucunda, hem vergilerin hem de kamu harcamalarının, Gini katsayısı üzerinde önemli etkilerini bulmuşlardır. Vergiler açısından; artan oranlı kişisel gelir vergisinin, gelir eşitsizliğinde azalmaya katkıda bulunarak gelir dağılımı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ve bu etkinin kişisel gelir vergisinin artan oranlılık derecesi arttıkça ve bireysel gelir vergisiyle toplanan GSYH payı arttıkça daha belirgin hale geldiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kurumlar vergisinin de gelir dağılımı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ancak küreselleşme ve ülkenin dışa açıklık derecesi ile bu etkinin ortadan kalktığı sonucuna varmışlardır. Genel tüketim vergileri, harcamalar üzerinden alınan vergiler ve gümrük vergilerinin ise gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Harcamalar açısından ise GSYH'nin sosyal refah, eğitim, sağlık ve barınma harcamaları üzerindeki yüksek paylarının bireysel ve toplu olarak gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

IMF (2012: 21-22), maliye politikasının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerdeki gelir eşitsizliğini nasıl ele alabileceğine odaklanan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma ilgili literatürü gözden geçirmekte ve 22 gelişmiş ve 128 gelişmekte olan ülke için harcanabilir (yani vergi ve transferler sonrası) gelir eşitsizliği hakkında kapsamlı bir veri tabanı oluşturmaktadır. Her ne kadar maliye politikasının, son on yılda gelişmiş ekonomilerde gelir eşitsizliğini azaltmada kilit rol oynasa da yeniden dağıtım etkisinin 1990'ların ortalarından bu yana azaldığını ortaya koymaktadır. Artan oranlı gelir vergileri ve transfer harcamaları bileşenlerinin, gelir eşitsizliğini yaklaşık üçte bir oranında azalttığını, eğitim ve sağlık harcaması gibi aynı transferler de dahil edildiğinde bu düşüşün arttığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak 1990'ların ortasından bu yana harcanabilir gelir eşitsizliğinin, yeniden dağıtıcı sosyal yardımların cömertliğinin azalması ve gelir vergilerinin artan oranlılığının azalmasından dolayı piyasa gelir eşitsizliğinden daha fazla arttığını ifade etmektedir.

3.2 Türkiye'de Gelir Eşitsizliği

3.2.1 Kişisel Gelir Eşitsizliği

Kişisel gelir dağılımı göstergeleri bir ülkedeki gelirin, bireyler arasında ne ölçüde adaletli dağıldığını gösterir. Tablo 3.2'de ilk %20'lik grup gelirden en düşük payı alan, son

%20'lik grup ise gelirden en yüksek payı alan gelir gurubunu ifade etmektedir ve geliri en düşük olan grup toplam gelirden %10'un altında (%6 civarında) pay alırken en yüksek gelire sahip kesim toplam gelirin neredeyse yarısını almaktadır. Bu iki grup arasındaki fark arttığı ölçüde, kişisel gelir eşitsizliği artmakta ve tam tersi aradaki fark azaldıkça kişisel gelir eşitsizliği de azalmaktadır. 2006 yılında, gelirden en yüksek payı alan yüzde yirmilik grubun geliri, gelirden en düşük payı alan yüzde yirmilik grubun gelirinin 8,1 katı iken 2010'da 6,9 katına düşüp 2018'de tekrar 7,6'ya yükselmiştir.

Tablo 3.2 Hane halkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı %20'lik Gruplar

	İlk %20*	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20*	P80/P20 Oranı ¹⁵
2006	5,8	10,5	15,2	22,1	46,5	8,1
2007	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5	7,1
2008	6,4	10,9	15,4	22,0	45,3	7,1
2009	6,2	10,7	15,3	21,9	46,0	7,4
2010	6,5	11,1	15,6	21,9	44,9	6,9
2011	6,5	11,0	15,5	21,9	45,2	7,0
2012	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0	6,9
2013	6,6	10,9	15,4	21,8	45,2	6,8
2014	6,5	11,0	15,6	22,2	44,7	6,9
2015	6,3	10,9	15,5	22,0	45,3	7,2
2016	6,3	10,6	15,2	21,6	46,3	7,4
2017	6,3	10,6	15,1	21,4	46,7	7,4
2018	6,1	10,5	15,1	21,5	46,8	7,6

* Hane halkları kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; “İlk yüzde 20'lik grup” geliri en düşük olan grubu, “Son yüzde 20'lik grup” ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Kaynak: TÜİK.

Gelirden en yüksek payı alan (son) %20'lik grubun gelirine, en düşük payı alan (ilk) %20'lik grubun gelirinin bölünmesiyle hesaplanan (TÜİK, 2019: 8) P80/P20 oranı gelir dağılımının en tepesinde yer alan grubun, en altta yer alan grubun gelirinden kaç kat daha fazla gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu oranın artması, gelir dağılımının bozukluğuna işaret edip gelir eşitsizliğinin arttığını göstermektedir.

¹⁵ Kişisel gelir dağılımını ölçmeden kullanılan ölçütlerden biri olan P80/P20 oranı, “son (en yüksek) %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay / ilk (en düşük) %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay” şeklinde hesaplanmaktadır (TÜİK, 2019: 8).

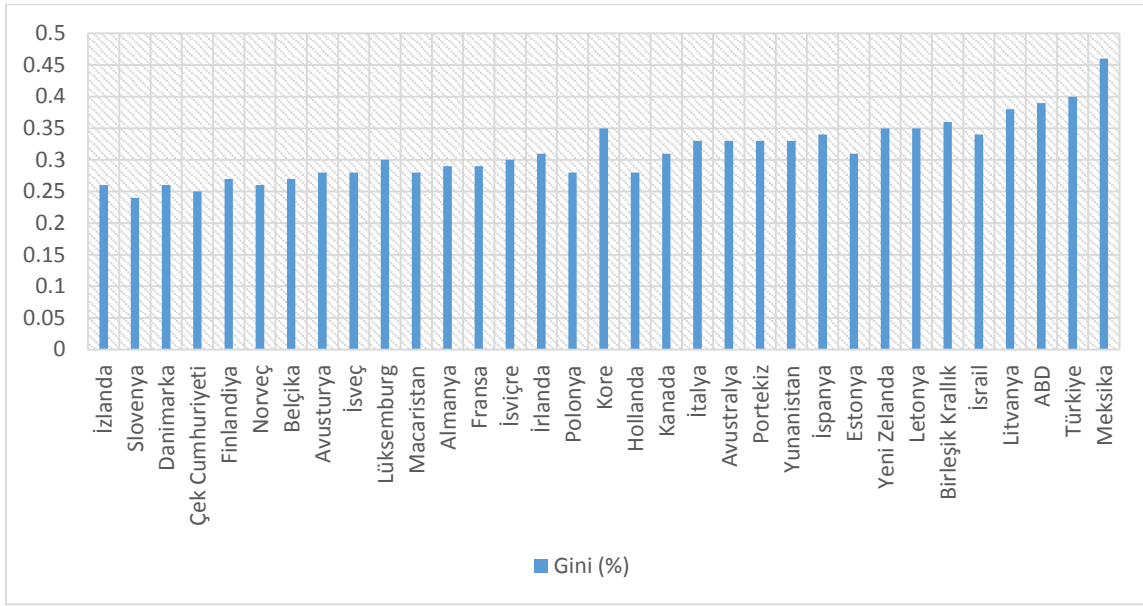
Dünya Bankası verilerine göre, Şili 10,2 (2017), ABD 9,4 (2016) ve Türkiye 8,5 (2016) ile P80/P20 oranının en yüksek olduğu OECD ülkeleridir. Ancak TÜİK verilerine göre Türkiye için bu oran 2016 yılında 7,6 olarak hesaplanmıştır (Tablo 3.3).

Tablo 3.3 Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayılar: 1994-2018

YILLAR	GİNİ	YILLAR	GİNİ
1994	0,49	2010	0,38
2002	0,44	2011	0,38
2003	0,42	2012	0,38
2004	0,40	2013	0,38
2005	0,38	2014	0,38
2006	0,40	2015	0,39
2007	0,39	2016	0,40
2008	0,39	2017	0,40
2009	0,39	2018	0,40

Kaynak: TÜİK.

Tablo 3.3'te TÜİK tarafından hesaplanmış, hanehalkı kullanılabilir gelire göre Gini katsayıları yer almaktadır. 1994 yılında 0,49 olan katsayı 2018'de 0,40 olarak hesaplanmıştır. Türkiye için Gini katsayısı, 1994'teki değer in altında olmasına rağmen hala birçok OECD ülkesinin üzerinde seyretmektedir (Garfik 3.12). Katsayının en yüksek olduğu üç ülke ABD, Türkiye ve Macaristan iken Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Norveç, İzlanda ve Danimarka en düşük olduğu ülkelerdir (Grafik 3.12).



Grafik 3.12 OECD Ülkeleri Gini Katsayıları (2014)¹⁶

Kaynak: OECD, Databank.

3.2.2 Fonksiyonel Gelir Eşitsizliği

Gelir türlerine göre yıllık fert gelirinin dağılımını gösteren Tablo 3.4 Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımı hakkında bilgi vermektedir. Türkiye’de gelirden en yüksek payı, sabit gelirliler dediğimiz maaş ve ücret sahipleri almaktadır. Ancak maaş ve ücret geliri elde edenlerin sayısı, diğer faktör geliri elde edenlerin sayısına göre çok daha fazla olduğu için gelirin grup içinde paylaşımında, kişi başına düşen gelir miktarı, diğer faktör geliri elde edenlerinkine göre düşük kalmaktadır (Eğilmez, 2012). OECD ülkelerinde ücretin milli gelir içindeki payının %60’lar civarında olduğu göz önünde bulundurulursa (Akın, 2015: 13), Tablo 3’de görüldüğü gibi Türkiye’de ücret ve maaş geliri elde edenlerin milli gelirden aldıkları payın, 2006’da %40,8 iken 2018’de %48,5’e çıkması, fonksiyonel gelir dağılımında iyileşme olmakla beraber tam adaletin sağlanamadığını göstermektedir. Çünkü ücret geliri elde edenler nüfusun büyük kısmını oluşturmakta ve gelir vergisinin büyük bir kısmı ücretliler üzerinden alınmaktadır.

¹⁶ Not: Veriler Yeni Zelanda için 2014; İzlanda, İsviçre, Japonya, Türkiye ve Güney Afrika için 2015; İsrail, Kore, Birleşik Krallık, ABD, Şili, Kanada, Norveç, Finlandiya ve İsveç için 2017; Kosta Rika için 2018 ve diğer tüm ülkeler için 2016 yılına aittir.

Tablo 3.4 Gelir Türlerine Göre Yıllık Fert Gelirinin Dağılımı (%): 2006-2018

Yıllar	Maaş Ücret Geliri	Yevmiye	Müteşebbis Gelirleri	Gayri Menkul	Menkul Kıymet	Sosyal Transferler	Haneler arası Transferler	Diğer Gelirler
2006	40,8	3,7	24,2	3,1	6,1	17,8	2,9	1,5
2007	39,7	4,0	23,2	4,1	7,0	18,2	2,6	1,1
2008	41,9	4,1	22,4	4,4	4,2	19,1	3,1	0,9
2009	42,9	3,5	20,4	5,0	5,3	19,6	3,1	0,2
2010	43,7	3,6	20,2	4,2	4,5	20,5	3,1	0,2
2011	44,8	3,6	21,4	3,9	3,8	19,4	3,0	0,2
2012	46,5	3,4	20,4	3,5	3,3	20,0	2,7	0,2
2013	48,3	3,2	19,6	3,3	3,1	19,7	2,5	0,2
2014	49,1	3,3	18,5	3,3	2,9	20,1	2,6	0,2
2015	49,7	2,8	18,8	3,3	2,6	20,0	2,6	0,2
2016	49,7	2,5	19,8	3,1	2,5	19,6	2,5	0,2
2017	48,9	2,6	19,6	3,4	3,2	19,7	2,4	0,2
2018	48,5	2,7	18,8	3,4	3,6	20,1	2,7	0,2

Kaynak: TÜİK.

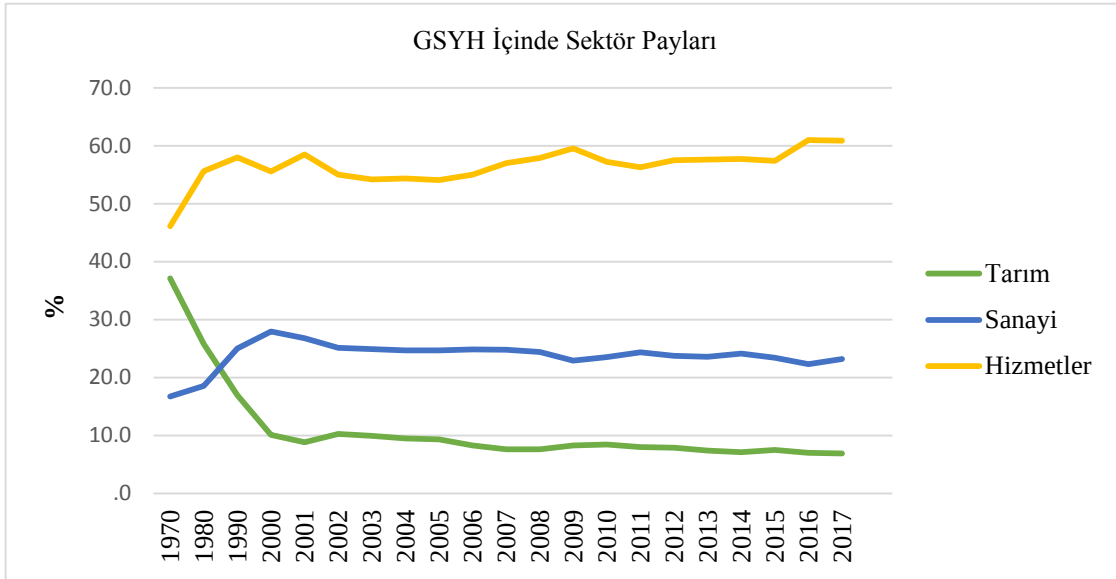
Sosyal transferlerde genellikle bir artış eğilimi olmasına rağmen haneler arası transferlerde büyük artışlar gözlenmemektedir. Hatta 2006’da 2,9 iken 2018,de 2,7’ye düşen (Tablo 3.4) haneler arası transferler, bireyler arasında gelirin yeniden dağılımının gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir rolünün olmadığına işaret etmektedir.

3.2.3 Sektörel Gelir Eşitsizliği

Sektörel gelir dağılımına ilişkin değerlendirme yapabilmek için kullanılan göstergelerden biri ana sektörlerin milli gelire paylarıdır. Diğeri de her bir sektörün milli gelir içindeki payını, o sektörün istihdam payına bölerek bulunan kişi başına (birim istihdam başına) gelir oranını, sektörler arasında oranlayarak bulunan sektörel bazda kişi başına gelirdir (Uysal, 2007: 267).

Grafik 3.13’e göre tarım sektörünün milli gelir içindeki payı sürekli düşerken hizmet sektörünün payı da sürekli artmıştır. 1960’larda izlenen ithal ikameci sanayileşme politikaları, sanayi sektörüne kaynak aktarımı için gelirin yeniden dağılımı politikalarını öne çıkarmıştır. İthal girdi kullanan sanayi sektörüne kaynak aktarmak için ihracatçı sektör gelirleri kullanılmıştır ve o dönemde en büyük ihracat payı tarım sektörüne ait olduğu için bu kaynağın büyük kısmı tarımdan aktarılmıştır. Tarım sektörünün milli gelir içindeki payı azalırken,

taşıdığı istihdam yükünün azaltılamaması da tarım sektöründe çalışanların görece olarak fakirleşmesine neden olmuştur (Uysal, 2007: 257).



Grafik 3.13 GSYH İçinde Sektör Payları

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler.

Sektörel gelir dağılımı hakkında yorum yapabilmek için bakılması gereken bir gösterge de her sektör için, o sektörde çalışanların kişi başına yıllık ortalama gelirleridir. Tablo 3.5'te tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde çalışan bireylerin yıllık ortalama gelirleri ve her sektörde istihdam edilen kişi sayısının, toplam istihdam içindeki payı gösterilmiştir. Bu tabloya göre, hizmet sektöründe istihdam edilen kişi sayısı, toplam istihdam içinde en yüksek paya sahiptir. Ancak hizmet sektöründe istihdam edilen kişi sayısı, diğer üç sektördeki toplam istihdamla hemen hemen aynı hatta 2012'den sonra daha fazladır. Yani hizmet sektörünün payına düşen gelir daha fazla kişi arasında paylaşıldığı için, gelirden en az payı alanlar hizmet sektöründe istihdam edilenlerdir.

Tablo 3.5 Hanehalkı Fertlerinin Esas İşteki İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri: 2006-2019 (TL)

Yıllar	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmet	
	Gelir	*(%)	Gelir	*(%)	Gelir	*(%)	Gelir	*(%)
2006	5,719	23.3	8,874	21.9	6,327	6	10,044	48.8
2007	5,853	22.5	10,221	21.8	8,360	6.1	11,498	49.6
2008	6,366	22.4	11,208	22	8,652	6	12,540	49.5
2009	6,421	23.1	12,263	20.3	11,558	6.3	13,583	50.4
2010	7,988	23.3	11,857	21.1	10,717	6.6	14,434	49.1
2011	9,596	23.3	12,741	20.8	11,733	7.2	16,293	48.7
2012	10,346	22.1	13,778	20.5	12,286	7.2	17,397	50.2
2013	11,886	21.2	15,896	20.7	14,659	7.2	19,516	50.9
2014	12,471	21.1	17,747	20.5	16,208	7.4	21,345	51
2015	14,064	20.6	20,757	20	18,159	7.2	23,724	52.2
2016	17,375	19.5	24,616	19.5	21,720	7.3	26,852	53.7
2017	16,996	19.4	29,292	19.1	24,951	7.4	30,407	54.1
2018	18,991	18.4	31,414	19.7	27,123	6.9	33,029	54.9

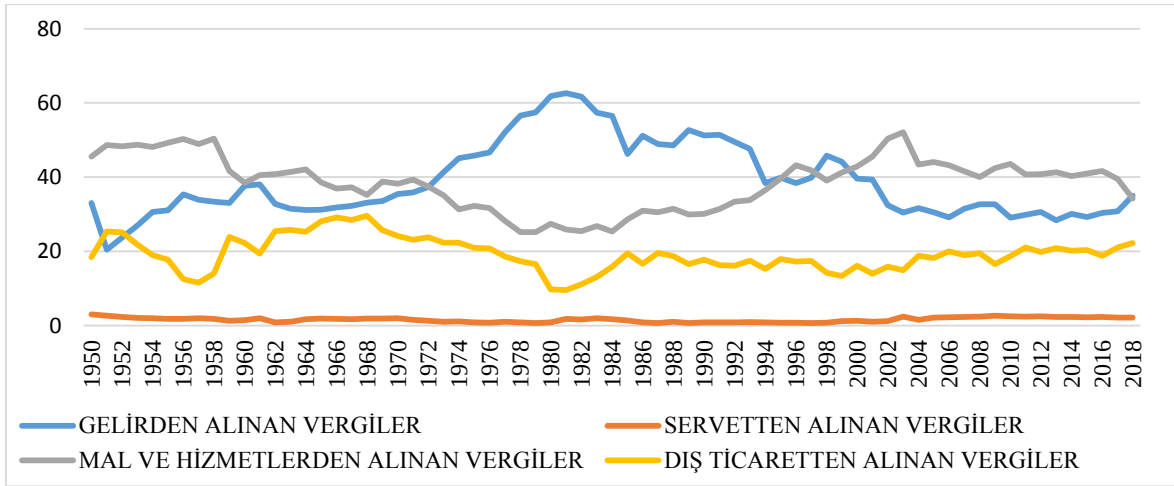
*(%): İktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilen kişi sayısının, toplam istihdam içindeki yüzde payını göstermektedir.

Kaynak: TÜİK.

3.2.4 Bölgesel Gelir Eşitsizliği

Türkiye İstatistik Kurumu'nun gelir ve yaşam koşulları araştırmasının (2018) verilerine göre, bölgelere göre ortalama gelir rakamları aşağıdaki Türkiye haritasında gösterilmektedir. Araştırma raporunda: "2018 yılı Türkiye ortalaması 24 bin 199 TL olan yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin, İBBS¹⁷ 2. Düzey bölgeleri itibarıyla en yüksek olduğu bölge 34 bin 912 TL ile TR10 (İstanbul) Bölgesi olmuştur. Bu bölgeyi, 29 bin 952 TL ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) Bölgesi ve 29 bin 847 TL ile TR51 (Ankara) Bölgesi izlemiştir. Ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en düşük olduğu bölgeler ise 10 bin 965 TL ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari), 11 bin 204 TL ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve 11 bin 357 TL ile TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) şeklinde sıralanmıştır.

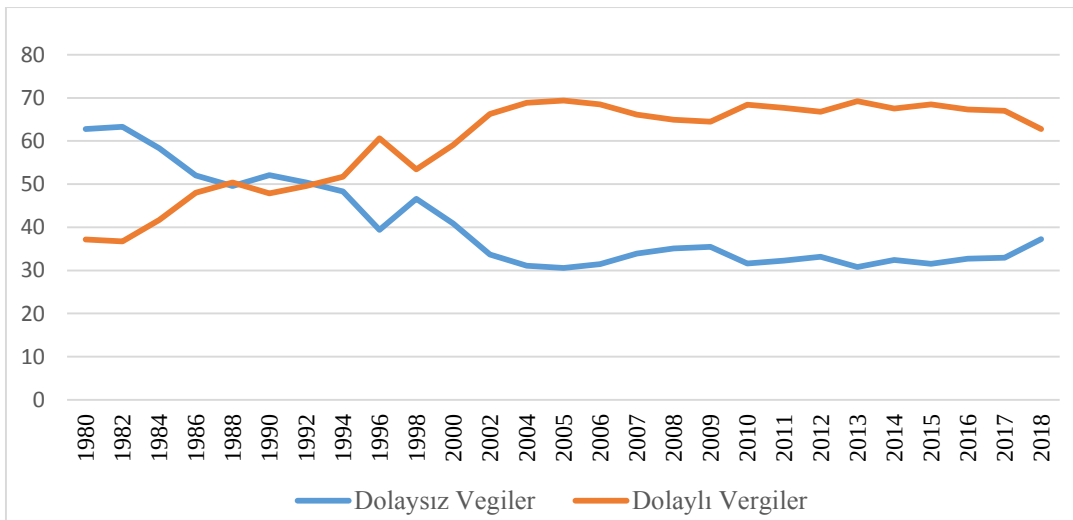
17 İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması: Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması ve Avrupa Birliği ile karşılaştırılabilir veriler üretilmesi amacıyla AB bölgesel sınıflandırması olan NUTS kriterlerine göre tanımlanan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması kullanılmıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi yönlerden benzer iller, belirli bir nüfus büyüklüğü de dikkate alınarak 12 adet 1. düzeyde bölge birimleri, 26 adet 2. düzeyde bölge birimleri tanımlanmıştır (TÜİK, Metaveri).



Grafik 3.14 Toplam Vergi Gelirlerinin Konularına Göre Dağılımı: 1950-2018 (%)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı.

1980 sonrası dönemde dolaylı vergilerin ağırlığının artmasında, küreselleşmenin de etkisiyle dışa açılma ve liberalleşme politikalarının uygulanmaya başlaması etkili olmuştur. Liberal politikalar doğrultusunda, devletin ekonomideki payını azaltıp, özel sektörün payını artırmak için sermaye kesimine kaynak aktarımı sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu gelişmeler vergi politikalarını, sermayenin üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi amacıyla, dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru kaydırmıştır. Dolaysız vergilerin oranlarının düşürülüp, emek ve sermaye gelirleri üzerindeki ikame etkisinin ortadan kaldırıldığında, ekonominin çalışma, yatırım ve tasarruf eğiliminin güçleneceğini ifade eden, Arz yanlı iktisat politikası temelinde, dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir vergi politikası benimsenmiştir (Kargı ve Özuğurlu, 2007: 280-281).



Grafik 3.15 Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Payı (%)

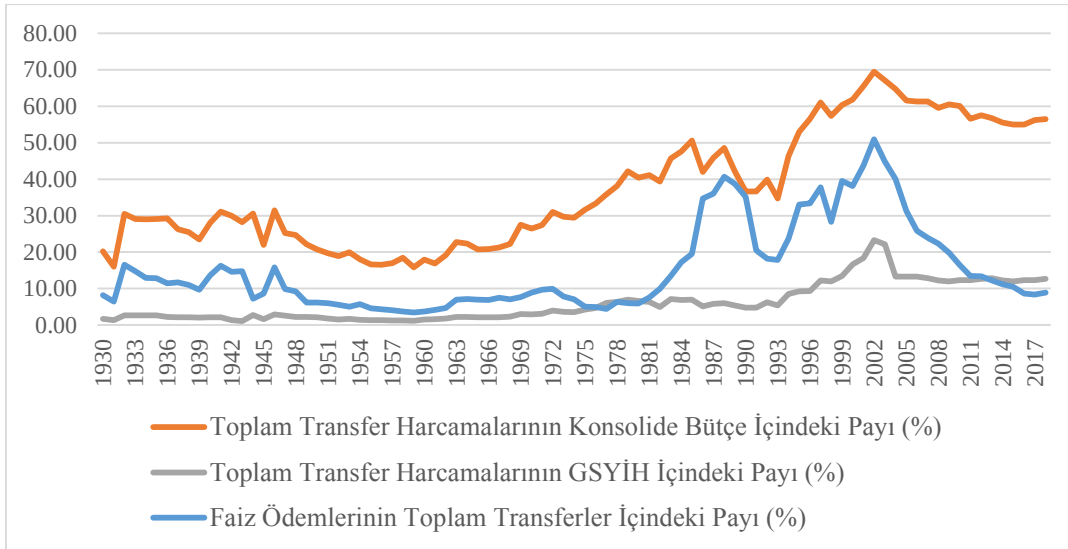
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Grafik 3.15'e göre de vergi gelirlerinin içinde dolaysız vergilerin payı artarken, dolaylı vergilerin payı artmıştır. Dolaylı vergiler, gelir dağılımı açısından olumsuz etkilere sahip olarak bilinmektedir. Dolaysız vergilerden dolaylı vergilere geçiş sermaye kesiminin lehine olan bir durumken, küçük üreticileri ve tüketim üzerinden ödediği dolaylı vergiyi yansıtmaya imkanı bulunmayan toplumsal kesimleri olumsuz etkilemiştir. Gelir dağılımı, düşük gelirli aleyhine kötüleşmiş, tüketim ve harcamalar üzerinden ödedikleri dolaylı vergilerin miktarları gelirine oranlandığında, yüksek gelirli kesime göre daha fazla artmıştır.

Günel (2019: 285-286), 1987-2016 yıllık verilerini kullanarak Johansen eşbütünleşme testi ile dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımı ile ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna ve dolaylı vergilerin gelir dağılımını olumsuz etkilerden dolaysız vergilerin olumlu etkilediğine ulaşmıştır. Çalışma sonucunda Türk Vergi Sistemi'nin yapısının, vergilemede adaleti ve gelir dağılımını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu ve ücretlerden kesilen vergilerin vergi gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturduğu bir vergi yapısına sahip olan Türkiye'de, vergilerin gelir dağılımını iyileştirme işlevinin etkisiz hale geldiği sonucuna ulaşmıştır.

Vergilerin gelir dağılımı üzerine etkilerini inceleyen Demirgil (2018: 118) 1980-2014 yıllık verilerini kullanarak yaptığı ekonometrik analizde, Gini katsayısı ile dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Analiz sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna ve dolaylı vergilerin oranında meydana gelen % 1 birimlik artışın, gini katsayısını % 0,10 arttırırken; dolaysız vergilerin oranında meydana gelen % 1 birimlik bir artışın, gini katsayısını % 0,05 oranında azalttığına ulaşmıştır.

Grafik 3.16'da toplam transfer harcamalarının konsolide bütçe ve GSYH içindeki yüzde payları gösterilmektedir. Söz konusu zaman diliminde artış eğiliminde olan transfer harcamaları özellikle 1990'lardan 2000'li yıllara kadar hızlı bir şekilde artmıştır. Ancak transfer harcamalarındaki artış eğilimi borç faizi ödemelerinde de görülmektedir. Özellikle 1980'lerin ortasından 2000'li yıllara kadar faiz ödemelerine yapılan harcamalar, transfer harcamalarının ortalama olarak %25'i üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkisinin, gelir eşitsizliğini azaltmadaki rolünün zayıflamasına neden olmaktadır.



Grafik 3.16 Toplam Transfer Harcamalarının Konsolide Bütçe ve GSYİH İçindeki Paylarının Gelişimi ve Faiz Ödemlerinin Toplam Transferler İçindeki Payı: 1930-2018 (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Özen (2003: 207-225), Türkiye’de transfer harcamalarının gelişimini ve ekonomik etkilerini 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırarak incelemiştir. 1963-1979 döneminde transfer harcamalarının, konsolide bütçe harcamaları içindeki payı ortalama %26.6 iken GSMH’ye oranı dönem boyunca ortalama % 5.48 düzeyinde seyretmiştir. 1980 yılında transfer harcamalarının konsolide bütçe harcamalarına oranı % 38.69 iken 2000 yılında %67.10’a, GSMH’ye oranı ise 1980’de %9.75 iken 2000 yılında % 25.06’ya yükselmiştir. Çalışmada 1990’lara kadar toplam transfer harcamaları içinde, iktisadi transferlerin önemi büyükken 1990’lardan sonra faiz ödemlerinin önemli bir yer kaplamaya başlaması ve sosyal transferlerin daha çok sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının kapatılması için gerçekleştirilmesi, transfer harcamalarının temel amacından sapmasına ve devletin ikincil dağılımındaki rolünü zayıflamasına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye’de 1980 sonrasında yapılan kamu harcamalarının, gelir dağılımına etkisini inceleyen Ersezer ve Ulutürk (2004: 165-166), 1980-2003 döneminde cari ve yatırım harcamalarından oluşan kamu harcamalarının azalıp, transfer harcamalarının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Transfer harcamalarının gelir dağılımı açısından olumlu etkilerinin olduğu bilinmesine karşın, bu harcamaları bileşenlerine ayırarak inceleyen çalışmada aksi sonuca ulaşılmıştır. Bunun nedenini de toplam transfer harcamalarının büyük bir kısmını iç borç faiz ödemlerinin oluşturması ve bu ödemelerden yüksek gelirli kesimin yararlanması olarak ifade etmişlerdir.

Yılmaz (2016: 45), Türkiye’de gelir üzerinden alınan vergilerin ve transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkisini 2002-2013 dönemi için incelemiştir. 2002 yılında %

6,40 olan vergilerin yeniden dağıtım etkisinin, vergi tarifelerindeki değişikliklerden dolayı 2004 yılından itibaren azalmaya başladığı ancak 2009 yılından sonra yükselişe geçerek 2013 yılında % 7,11'e kadar arttığı sonucuna varmıştır. Diğer yandan ücret gelirleri dışında kayıt dışılığın tespit edilememesi ve GVK'nin gelirin toplanması ile ilgili hükümlerinin uygulanmadığı durumlarının da dikkate alınması halinde, vergilerin yeniden dağıtım etkisinin daha az olacağını ifade etmiştir. Transfer harcamalarının yeniden dağıtım etkisinin ise vergilerden daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca vergi ve transfer harcaması sonrasında Gini katsayısında meydana gelen azalmanın OECD ortalamasının bir hayli altında olduğunu, Tablo 3.6 ile ortaya koymuştur.

Tablo 3.6 Vergi ve harcama sonrası Gini katsayısındaki % değişimin OECD ortalaması ve Türkiye karşılaştırması: 2003-2012

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
OECD Ort. Değişim	-37,5	-38,7	-36,5	-35,7	-36,4	-35,6	-35,9	-37,6	-36,1	-33,5
Türkiye Değişim	-23,7	-25,0	-24,7	-24,9	-23,7	-18,6	-19,6	-22,8	-21,2	-22,2
Fark	-13,8	-13,7	-11,8	-10,9	-12,7	-16,9	-16,2	-14,8	-14,9	-11,3

Kaynak: Yılmaz, 2016: 52.

Literatürde Türkiye için yapılan çalışmaların ortak özelliği, Türkiye’de vergilerin gelir dağılımını iyileştirmede etkin bir araç olmadığı ve yeniden dağıtım etkisinin zayıfladığı yönündedir. Bu etkinin zayıflamasında artan oranlılığın yapısındaki değişimin etkisini incelemek amacıyla bir sonraki bölümde, 1963-2017 dönemi için gelir vergisinin ve bütün olarak Türk Vergi Sistemi’nin artan oranlılığı ölçülmeye çalışılacaktır. Söz konusu dönemde gelir vergisi tarifesinde yapılan değişikliklerin, artan oranlılığı ne yönde etkilediğini gözlemlemek amacıyla tarifede yapılan değişiklikler dikkate alınmıştır. Türkiye’de 1950’li yıllarda uygulanmaya başlanan artan oranlı gelir vergisinin tarife yapısındaki değişiklikler Tablo 3.7’de gösterilmektedir.

Tablo 3.7 Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişimler: 1950-2018

Yıllar	Dilim sayısı	Artma oranı	Uzunluk farkı (000 ₺)	İlk dilime uygulanan vergi oranı (%)	Son dilime uygulanan vergi oranı (%)	Yükseklik farkı	Belirli bir düzeyin üstündeki gelire uygulanan indirilmiş oran
1950	7	-	-	15	45	30	100.000₺' yi aşan gelirler %35
1958	7	-	-	15	60	45	300.000₺' yi aşan gelirler %50
1961	7	10-10-10-10-10-10-10	215	10	70	60	500.000₺' yi aşan gelirler %60
1963-1980	10	5-5-5-10-10-10-5-5-3	282,5	10	68	58	1.000.000₺' yi aşan gelirler %60
1981	6	5-5-10-10-5	9.000	40	75	35	25.000.000₺' yi aşan gelirler %66
1982	6	5-5-10-10-5	9.000	39	74	35	25.000.000₺' yi aşan gelirler %65
1983	6	5-8-10-10-5	9.000	36	74	38	25.000.000₺' yi aşan gelirler %60
1984	6	5-8-10-10-5	9.000	36	68	38	25.000.000₺' yi aşan gelirler %55
1985	6	5-8-10-10-5	9.000	25	63	38	-
1986	6	5-5-5-5-5	45.000	25	50	25	-
1987	6	5-5-5-5-5	45.000	25	50	25	-
1988	6	5-5-5-5-5	75.000	25	50	25	-
1989	6	5-5-5-5-5	90.000	25	50	25	-
1990	6	5-5-5-5-5	120.000	25	50	25	-
1991	6	5-5-5-5-5	190.000	25	50	25	-
1992	6	5-5-5-5-5	480.000	25	50	25	-
1993	6	5-5-5-5-5	480.000	25	50	25	-
1994	7	5-5-5-5-5-5	2.325.000	25	50	25	-
1995	7	5-5-5-5-5-5	4.830.000	25	55	30	-
1996	7	5-5-5-5-5-5	9.300.000	25	55	30	-
1997	7	5-5-5-5-5-5	15.500.000	25	55	30	-
1998*	7	5-5-5-5-5-5	23.250.000	25	55	30	-
1998*	6	5-5-5-5-5	15.000.000	20	45	25	-
1999	6	5-5-5-5-5	48.000.000	15	40	25	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2000	6	5-5-5-5-5	60.000.000	15	40	25	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2001	6	5-5-5-5-5	67.200.000	15	40	25	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2002	6	5-5-5-5-5	91.200.000	15	40	25	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2003	6	5-5-5-5-5	115.000.000	15	40	25	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2004	6	5-5-5-5-5	134.000.000	15	40	25	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2005	5	5-5-5-5	71.400	15	35	20	Ücret dışındaki gelir unsurlarında 5 puan eklenerek uygulanır
2006	4	5-5-5	33.000	15	35	20	-
2007	4	5-7-8	35.500	15	35	20	-

Yıllar	Dilim sayısı	Artma oranı	Uzunluk farkı (000 ₺)	İlk dilime uygulanan vergi oranı (%)	Son dilime uygulanan vergi oranı (%)	Yükseklik farkı	Belirli bir düzeyin üstündeki gelire uygulanan indirilmiş oran
2008	4	5-7-8	36.900	15	35	20	-
2009	4	5-7-8	41.300	15	35	20	-
2010	4	5-7-8	67.400	15	35	20	-
2011	4	5-7-8	43.600	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 70.600
2012	4	5-7-8	48.000	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 78.000
2013	4	5-7-8	49.300	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 83.300
2014	4	5-7-8	59.000	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 86.000
2015	4	5-7-8	54.000	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 94.000
2016	4	5-7-8	56.400	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 97.400
2017	4	5-7-8	57.000	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 97.000
2018	4	5-7-8	65.200	15	35	20	Ücret gelirinde uzunluk farkı 105.200

*01.01.1998/31.06.1998. **01.07.1998/31.12.1998

Kaynak: 1950-2006 arası, Yılmaz, 2006'dan alınmıştır. 2007-2018 arası GİB ve verginet web sitesinden derlenmiştir.

Türkiye’de 1950’li yıllarda uygulanmaya başlanan artan oranlı gelir vergisi uygulaması, o tarihten günümüze tarife yapısı ve oranı olarak birçok değişiklik geçirmiştir ama artan oranlı yapısını hep korumuştur. En önemli değişiklikler 1960, 1980, 1999 ve son olarak 2006 yılında gerçekleşmiştir (Barut, 2013: 41).

Gelir vergisi tarifesinin analizinde, vergi oranları, matrah ya da matrah dilimleri ile yükseklik ve uzunluk farkı gibi kavramlar önem kazanmaktadır. Uzunluk farkı, vergi tarifesinde yer alan en düşük matrah dilimi ile en yüksek matrah dilimi arasında farktır ve her yıl, yeniden değerlendirme oranına farklılık göstermektedir. Yükseklik farkı ise vergi tarifesinde, en düşük matrah ile en yüksek matraha uygulanan vergi oranları arasındaki farkı göstermektedir. Uzunluk farkı arttıkça artan oranlılık yumuşamaktadır. Tablo 3.7’de gösterildiği gibi, yükseklik farkı 1961’den günümüze sürekli düşmektedir. Bu da üst gelir grupları için, artan oranlılığın azaldığı anlamına gelmektedir.

1963-1980 yılları arası uygulanan tarifiede, dilim sayısı 10’a çıkarılmış, ilk dilime uygulana vergi oranı aynı kalmış ve son dilime uygulanan vergi oranı 70’ten 68’ indirilmiştir. Ayrıca 1.000.000 TL’yi aşan gelirler için vergi oranı %60 olarak belirlenmiştir. Tarifenin ilk üç dilimi 5’er 5’er artarken ikinci üç dilimi, 10’ar 10’ar artmış ve son üç dilim de 5, 5, 3 oranında artmıştır. Azalarak artan bu tarifiede, gelir arttıkça artan oranlılık yumuşamıştır ve bu durum vergi yükünü orta gelirli kesimin sırtına yüklemiştir. Gelir dağılımı, düşük ve orta gelirli

kısmın aleyhine gerçekleşirken, yüksek gelirli kesimin lehine olmuştur. On üç sene boyunca uygulanan bu tarifenin, özellikle 1970'lerin sonuna doğru gerçekleşen yüksek enflasyon rakamları nedeniyle, artan oranlılığı aşınmış ve gelir dağılımını düşük gelirli kesim aleyhine bozmuştur (Yılmaz, 2006: 258).

1981 yılında vergi tarifesinin yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Dilim sayısı 6'ya düşürülmüş, hem ilk dilime hem de son dilime uygulanan vergi oranları artırılmış ve 25.000.000 TL'yi aşan gelirler için vergi oranı %66 olarak belirlenmiştir. Bu değişiklikler, hem düşük gelirli kesimin hem de yüksek gelirli kesimin vergi yükünü artırmıştır. 1981 yılında uygulanan bu yüksek vergi oranları, askeri darbe sonrasında kamu açıklarını gidererek vergi hasılatını artırma amacını taşımaktadır (Barut, 2013: 45).

1986 yılında uygulanan tarifeye, ilk dilime uygulanan vergi oranı yüzde 25'e, son dilime uygulanan vergi oranı da yüzde 50'ye indirilmiştir. 1981 yılından beri değişmeyen uzunluk farkı 45.000.000 TL'ye yükseltilmiştir. Dilim aralıklarının genişletilmesiyle, enflasyonun artan oranlı tarife üzerinde oluşturduğu aşınma etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

Ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında ilk dilime uygulanan oran değişmemiş, son dilime uygulanan oran ise yüzde 55'e yükseltilmiş ve bu uygulama 1998'e kadar sürdürülmüştür. Ancak artan oranlılığın uygulandığı gelir düzeyi kısıtlaması, artan oranlılığı ilk 15 Milyar TL'lik kazançlar için sertleştirilmiştir. İlk ve son dilime uygulanan oranların indirilerek, yükseklik farkının 30'dan 25'e düşürülmesi ise uzunluk farkının azalması ile ortaya çıkan sertliği bir ölçüde yumuşatmıştır. Bu tarife değişikliğiyle, hem ilk dilime girenlerin hem de gelirlerinin önemli bir kısmı son dilimi aşan mükelleflerin vergi yükü azalırken, orta gelirli kesimin vergi yükü artmıştır (Barut, 2013: 46).

1999 yılında 4444 sayılı kanunla yapılan değişikliğe göre, artan oranlılığın uzunluk farkı 48.000.000.000 TL'ye yükseltilmiş, ilk dilime uygulanan oran yüzde 20'den, yüzde 15'e ve son dilime uygulanan oran ise yüzde 45'ten, yüzde 40'a indirilmiştir. Böylece, ilk dilime giren mükellefler ile geliri 48.000.000.000 TL'yi aşan mükelleflerin marjinal vergi oranı düşürülmüş, ancak yükseklik farkı 25 olarak kalmış yani tarife önceki durumuna göre yumuşatılmıştır. Tarife, ücret gelirleri dışındaki diğer gelir unsurlarına 5'er puan artırılarak uygulanmaya başlanmıştır. Ücretliler lehine gerçekleşen bu durum ilerleyen yıllarda kaldırılmıştır (Yılmaz, 2006: 259).

Ayrırma ilkesinin bir sonucu olarak, 2006 yılına kadar ücret gelirleri dışındaki gelirlere vergi oranı 5'er puan fazla uygulanmıştır. Bu uygulama ile emek gelirinin, sermaye geliri karşısında korunması amaçlanmaktadır. Ancak 30.03.2006 tarihinde, 5479 sayılı Kanunla yapılan düzenleme ile ayırma ilkesi uygulamadan kaldırılmış ve tek tarifeye geçilmiştir.

Kararın iptaline ilişkin Anaya Mahkemesi'ne açılan iptal davası üzerine, 23.07.2010 tarihinde 6009 sayılı Kanunla gelir vergisi tarifesi, son iki dilime giren ücret gelirlerinin matrah tutarı arttırılacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Üstün, 2010: 604).



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE GELİR VERGİSİNİN ARTAN ORANLILIĞINI ÖLÇMEYE YÖNELİK UYGULAMALI BİR ANALİZ

4.1 Literatür

Türkiye’de vergi artan oranlılık indekslerini kullanarak yapılan çalışmalar oldukça sınırlı olup, ulaşılan mevcut çalışmalar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

Türkiye’de Gelir vergisinin gelir dağılımı üzerine etkilerini inceleyen, Selim ve Şenesen (1999: 36) 1960-1986 dönemi için beyana dayanan Gelir vergisinin artan oranlılığını, Musgrave-Thin, Khetan-Podar, Kakwani ve Suits indeksleri için hesaplamıştır. 1960-1986 döneminin ilk yılları için beyana dayanan gelir vergisinin artan oranlı bir yapıya sahip olduğu ve gelir dağılımını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak 1963’ten 1980’e kadar özellikle de 1970’lerin ortalarından sonra artan oranlılık derecesinin giderek azaldığı sonucuna varmışlardır. 1980 yılına gelindiğinde ise beyannamelilerin gelir vergisinin büyük ölçüde düz oranlı bir vergi haline geldiğini ifade etmişlerdir. 1981-1986 döneminde artan oranlılığın derecesinde bir artış gözlenirse de bu artışın 1980’lerdeki seviyesine bile ulaşamadığı ifade edilmiştir.

Moğol ve Çakır (2000: 465), literatürde önerilen artan oranlılık ölçülerini lokal ve global artan oranlılık ölçütleri olmak üzere iki grupta incelemiştir. Lokal olarak adlandırdıkları ölçütlerin, vergi ile gelir arasındaki ilişkinin farklı matematiksel ifadeleri olduğunu ve bu ölçütlerin tek bir vergi tarifesinin artan oranlılık derecesini ölçmek için kullanıldığını ifade etmişlerdir. Gelir dağılımını ve vergi sisteminin tamamını dikkate alan ölçütleri ise global artan oranlılık ölçütleri olarak adlandırmışlardır. Seçilmiş Türk gelir vergisi tarifeleri için lokal artan oranlılık ölçülerini hesaplamışlardır. 1980-1990 arasındaki tarifelerin ortak özelliğinin, artan oranlılığın yüksek gelir grupları için hızlı bir şekilde düşerken düşük gelir gruplarında hızla artması olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 1990’dan sonraki tarifelerde ise yüksek gelir grupları için artan oranlılığın zayıfladığı ama düşük gelir grupları ile yüksek gelir grupları arasındaki artan oranlılık farkının, 1980-1990 arasındaki tarifeler kadar sert olmadığını gözlemlemişlerdir. Bu durumda gelir dağılımı ve tasarrufları teşvik açısından 1990 sonrası tarifelerin daha uygun olduğu sonucuna varmışlardır.

Albayrak (2010: 125-126), dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerine etkilerini incelemek için, Kakwani indeksi, Reynolds-Smolensky indeksi ve Atkinson-Plotnick indekslerini gelir ve harcamalar için ayrı ayrı hesaplamıştır. Refah göstergesi olarak harcamaların alındığı durumda, vergilerin az da olsa gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak hanehalkı gelirinin

refah göstergesi olarak alındığı durumda, vergilerin gelir dağılımını bozucu etkilerinin oluşu sonucuna ulaşılmıştır.

Ünlükaplan (2011: 397), Kakinaka ve Pereira (2006) artan oranlılık ölçüsünü kullanarak, Türk Vergi Sistemi'nin 1924-2008 yılları için artan oranlılığını hesaplamıştır. Bu yıllarda yapılan vergi reformlarının, vergi sisteminin artan oranlılığı üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için 1924-2008 arasını sekiz farklı döneme ayırmış ve her dönem için ayrı ayrı artan oranlılık derecesini hesaplamıştır. Ünlükaplan bu çalışmasında, tüm dönemler için Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlı olduğu sonucuna varmıştır.

Albayrak (2011: 2), 2008 küresel krizinin etkilerini hafifletmek için uygulanan Türkiye'de dolaylı vergi politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ekonomide büyümenin gerçekleştiği 2004 ile 2009 yılını karşılaştırmıştır. Buna göre 2009 yılında KDV ve ÖTV'nin gelir dağılımını bozucu etkisinin, 2004 yılına göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Talebi canlandırmak için dolaylı vergilerde gerçekleştirilen indirimlerden daha çok yüksek gelir grubunun fayda sağlayıp gelir dağılımında bu kesimin lehine bir bozulmanın olduğu sonucuna varmıştır. Uygulanan tasarrufu teşvik ve talep artırıcı politikaların, vergilerin regresif etkisini arttırdığını ifade etmiştir.

Ceylan (2019: 31), Türk Vergi Sistemi için vergi esnekliği ve artan oranlılık üzerine yürüttüğü çalışmasında, Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlılığını ölçmek için Kakinaka ve Pereira (2006)'nın artan oranlılık ölçüsünü kullanmıştır. 1924-2016 dönemini vergi politikalarında önemli farklılıklar olduğu üç ayrı döneme ayırmıştır. Gelir, servet, satış ve ithalat vergilerinin her biri için artan oranlılık derecesini hesaplarken toplam vergilerin de artan oranlılığını hesaplamıştır. Dönem içinde Türk Vergi Sistemi'nin giderek daha az artan (progressive) oranlı bir yapıya dönüştüğü ve 1990'dan itibaren tüm vergilerin azalan (regressive) oranlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca 2009 ekonomik krizi sırasında uygulanan vergi indirimlerinin de vergi yapısında azalan oranlılığa sebep olduğu sonucuna varmıştır.

4.2 Yöntem

İkinci bölümde literatürde yaygın olarak bilinen farklı artan oranlılık indekslerine değinilmiştir. Bu indekslerin çoğunluğu, Lorenz Eğrisi ve Gini katsayısından yola çıkıp gelir ve vergi yükü dağılımı verileri kullanılarak hesaplanmaktadır.

Kakinaka ve Pereira (2006), bu klasik yöntemlerden farklı olarak, milli gelir ve vergi gelirlerinden oluşan makro verilerden yola çıkarak, artan oranlılık derecesini ölçmek için yeni bir yöntem önermiştir. Bu yöntem, vergi gelirlerinin milli gelir karşısındaki göreceli oynaklığına

(volatility) bağı bir artan oranlılık ölçüsüdür. Yöntemin avantajı, vergi artan oranlılık derecesini değerlendirmeyi mümkün kılması ve gelir ve vergi yükü dağılımı gibi özel bilgiler kullanılmaksızın uluslararası karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlamasıdır. Ayrıca her vergi türüne de uygulanabilmesi yöntemin bir diğer avantajıdır.

Vergi gelirleri, gelir değişikliklerine ne kadar duyarlı ise vergi sistemi o kadar artan oranlıdır. Bir ekonominin tam istihdama ulaştığını ve milli gelirin arttığını düşünelim. Eğer vergi sistemi artan oranlı ise vergi gelirlerinin, gelire oranla daha hızlı bir şekilde artması beklenir. Artan oranlı vergi dilimlerine sahip bir vergi sistemi açısından düşünüldüğünde hızlı bir ekonomik büyüme dönemi, daha yüksek vergi oranlarının uygulandığı gelir dilimlerine daha yüksek gelir kesirlerini getirmektedir ve vergi gelirindeki artış, gelir artışını aşmaktadır. Benzer bir mekanizma durgunluk döneminde de meydana gelmektedir. Dolayısıyla toplam gelir dalgalanmalarına bağlı olarak vergi gelirindeki dalgalanmalar, artan oranlılık derecesi açısından önemli bir bilgidir. İndeksin dayandığı temel mantık, vergi esnekliği kavramı ile ilgilidir. Kakwani (1977), bir artan oranlılık ölçüsünün, belirli bir vergi sisteminin oransal olmaktan ne kadar saptığını göstermesi gerektiğini ifade etmiştir. Vergi esnekliğinin oransal bir vergi sistemi için bire eşit olduğunu dikkate alarak artan oranlılığın, vergi esnekliğinin birden farkının büyüklüğü ile ölçülebileceğini belirtmiştir (Kakinaka ve Pereira, 2006: 2).

Kakinaka ve Pereira (2006), geliştirdikleri artan oranlılık indeksini şu şekilde göstermektedir (Kakinaka ve Pereira, 2006: 4-7):

Artan oranlılık indeksi, bir ülkede t dönemi için şu şekildedir:

$$\gamma_t \equiv \frac{\hat{\sigma}_{T,t}}{\hat{\sigma}_{Y,t}} \quad (1)$$

Burada γ_t artan oranlılık indeksini, $\hat{\sigma}_{T,t}$ t döneminde vergi gelirindeki oransal standart sapmasını, $\hat{\sigma}_{Y,t}$ ise t döneminde gelirin oransal standart sapmasını göstermektedir. Oransal standart sapma ise standart sapmanın ortalamaya oranı olarak tanımlanmıştır.

İndeksin, vergi sisteminin geleneksel tanımıyla ilişkisinin nasıl kurulduğu şu şekilde ifade edilmiştir: y_t t dönemindeki milli geliri, $T_t(y_t)$ t dönemindeki vergi geliri fonksiyonunu ve $r_t(y_t)$ t dönemindeki ortalama vergi oranını temsil ederken, vergi geliri fonksiyonu şu şekilde yazılabilir:

$$T_t(y_t) = r_t(y_t) y_t$$

Burada, $r_t(y_t)$ 'nin türevi vergi sisteminin artan oranlı ya da azalan oranlı olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Eğer ortalama vergi oranı, milli gelirle birlikte artıyorsa ($r_t'(y_t) > 0$) vergi sistemi artan oranlı, ortalama vergi oranı milli gelirden bağımsızsa ($r_t'(y_t) = 0$) vergi

sistemi oransal, ortalama vergi oranı gelire göre azalıyorsa ($r_t'(y_t) < 0$) vergi sistemi azalan oranlıdır.

Kakinaka ve Pereira'nın yöntemi de Musgrave ve Thin (1948)'inki gibi artan oranlılık üzerine yapılan çalışmalarda geleneksel yaklaşımla tutarlıdır. Musgrave ve Thin (1948)'in çalışmasındaki vergi sistemi tanımına göre, gelir ölçeğinde yukarı doğru hareket ettikçe ortalama vergi oranı da artıyorsa (yani marjinal vergi oranı, ortalama vergi oranından büyükse), vergi sistemi artan oranlı; gelir azaldıkça ortalama vergi oranı da azalıyorsa (yani marjinal vergi oranı, ortalama vergi oranının altında ise) vergi sistemi azalan oranlıdır.

Kakinaka ve Pereira (2006)'nın çalışmasında; $r(y)$ ortalama vergi oranını, $T'(y) = r(y) + yr'(y)$ ise marjinal vergi oranını ifade etmektedir. Bu nedenle, $r(y) < T'(y)$ veya $r'(y) > 0$ ise vergi sistemi artan oranlı; $r(y) > T'(y)$ veya $r'(y) < 0$ ise vergi sistemi azalan oranlıdır.

Milli gelir ve vergi gelirindeki dalgalanmalar (volatility) arasındaki ilişkiyi incelemek için y_t ile ifade edilen milli gelirin, $E(y_t) = \mu_t$ ortalaması ve $V(y_t) = \sigma_t^2$ varyansı olan bir dağılım fonksiyonuna göre rassal bir değişken olduğu varsayılmıştır. t dönemi için milli gelirin ve vergi gelirinin oransal varyansı ise şu şekilde gösterilmiştir:

$$\hat{\sigma}_{Y,t}^2 = \frac{V(y_t)}{[E(y_t)]^2} = \frac{\sigma_t^2}{\mu_t^2} \quad ve \quad \hat{\sigma}_{T,t}^2 = \frac{V(T_t(y_t))}{[E(T_t(y_t))]^2} \quad (2)$$

Buradan şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Birinci Ön Sav:

Vergi sistemi artan oranlı ise vergi gelirinin oransal varyansı, milli gelirinkinden daha yüksektir. Tam tersi, vergi sistemi azalan oranlı ise vergi gelirinin oransal varyansı, milli gelirinkinden daha düşüktür. Eğer vergi sistemi oransal ise vergi gelirinin oransal varyansı, milli gelirin oransal varyansına eşittir.

Birinci Ön Savın İspatı:

Vergi geliri fonksiyonunun, $T_t(y_t) = r_t(y_t) y_t$ olduğu düşünüldüğünde, $y_t = \mu_t$ eşitliği çerçevesinde vergi geliri fonksiyonunun Taylor açılımı şu şekildedir:

$$T_t(y_t) - T_t(\mu_t) \cong [r_t(\mu_t) + \mu_t r_t'(\mu_t)](y_t - \mu_t)$$

Bu denkleğe beklenti operatörü eklenip, varyansı alındığında:

$$E(T_t(y_t)) = T_t(\mu_t) = r_t(\mu_t)\mu_t$$

$$V(T_t(y_t)) = [r_t(\mu_t) + \mu_t r_t'(\mu_t)]^2 \sigma_t^2$$

Bu denklikler, (2) numaralı denkliklerle birlikte yazıldığında:

$$\hat{\sigma}_{T,t}^2 = \frac{V(T_t(y_t))}{[E(T_t(y_t))]^2} = \frac{[r_t(\mu_t) + \mu_t r_t'(\mu_t)]^2 \sigma_t^2}{[r_t(\mu_t) \mu_t]^2} = \hat{\sigma}_{Y,t}^2 \left[1 + \frac{\mu_t r_t'(\mu_t)}{r_t(\mu_t)} \right]^2 \quad (3)$$

Böylece eğer $r_t'(\mu_t) > 0$ olursa, $\hat{\sigma}_{T,t}^2 > \hat{\sigma}_{Y,t}^2$ olması ve eğer $r_t'(\mu_t) < 0$ olursa, $\hat{\sigma}_{T,t}^2 < \hat{\sigma}_{Y,t}^2$ olması beklenmektedir.

Kakinaka ve Pereira önerdikleri yöntem için buradan önemli bir sonuca ulaşmıştır. Bu sonuç, vergi gelirinin oynaklığının (volatility) milli gelirinkinden daha fazla olması durumunda vergi sisteminin artan oranlı olarak nitelendirilmesi; aksi durumda ise vergi sisteminin azalan oranlı olarak nitelendirilmesidir.

1 numaralı denklikle birinci ön sav dikkate alınır, vergi sistemine bağlı artan oranlılık indeksinin değeri şu şekilde gösterilmektedir:

Önerme 1: Eğer vergi sistemi azalan oranlı ise artan oranlılık indeksi 1'den daha küçük, oransal ise 1'e eşit ve artan oranlı ise 1'den daha büyüktür.

Bu indeks, vergi sistemini artan oranlı, oransal ve azalan oranlı olarak sınıflandırmanın yanı sıra vergi sisteminin artan oranlılık ya da azalan oranlılık derecesini de ölçmektedir. Vergi sisteminin artan oranlılık ya da azalan oranlılık derecesi aşağıdaki denkleğe göre belirlenmektedir:

$$\epsilon_t(\mu_t) \equiv \frac{\mu_t r_t'(\mu_t)}{r_t(\mu_t)} \quad (4)$$

$\epsilon_t(\mu_t)$ 'nin işaretinin yönü, vergi sisteminin artan oranlı mı yoksa azalan oranlı mı olduğunu göstermektedir. $\epsilon_t(\mu_t) > 0$ ise vergi sistemi artan oranlı $\epsilon_t(\mu_t) < 0$ ise vergi sistemi azalan oranlıdır. $\epsilon_t(\mu_t)$ teriminin değeri, ortalama vergi oranının ($r_t(\mu_t)$) beklenen gelire (μ_t) göre esnekliğini vermektedir. Bu ölçü, beklenen gelirden bir noktadaki artan oranlılık ya da azalan oranlılıkla ilgilidir. Artan oranlılık derecesinin bu özelliği, Kakwani (1977)'nin esneklik ve artan oranlılık arasındaki ilişkiyi tartışmasıyla da tutarlıdır. 1, 3 ve 4 numaralı denklemler kullanılarak, t dönemindeki vergi gelirinin oransal varyansının milli gelirin oransal varyansına oranı olarak tanımlanan artan oranlılık indeksi şu şekilde gösterilmektedir:

$$\gamma_t(\mu_t) \equiv \gamma_t = \frac{\hat{\sigma}_{T,t}}{\hat{\sigma}_{Y,t}} = 1 + \epsilon_t(\mu_t)$$

$\epsilon_t(\mu_t)$ 'nin -1'den büyük olduğu ($\epsilon_t(\mu_t) > -1$) varsayıldığında önerme 2'deki sonuç elde edilir:

Önerme 2: Eğer vergi sistemi artan oranlı ise artan oranlılık indeksi, artan oranlılık derecesinde monoton (tekdüze) şekilde yükselmektedir. Aksine eğer vergi sistemi azalan oranlı

ise indeks, azalan oranlılık derecesinde monoton (tekdüze) olarak düşmektedir. Eğer vergi sistemi oransal ise indeks 1'e eşittir.

Bu sonuç, milli gelir karşısında vergi gelirindeki göreceli oynaklığı temel alan artan oranlılık indeksinin, vergi sisteminin artan oranlılık ya da azalan oranlılık derecesini yansıttığını işaret etmektedir.

Kakinaka ve Pereira'nın artan oranlılık indeksi, vergi sisteminin bütünsel olarak artan oranlılığını ölçmek için kullanılabildiği gibi her bir vergi türü için ayrı ayrı da hesaplanabilmektedir (Kakinaka ve Pereira, 2006: 7). Tezde, Türkiye'deki gelir vergisinin ve Türk Vergi Sistemi'nin bütünsel olarak artan oranlılık indeksi hesaplanıp karşılaştırılmıştır.

4.3 Veri Seti

Gelir vergisinin artan oranlılık indeksini hesaplamak için kullanılan veriler, 1988-2017 arası Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan alınmış, 1963-1987 arası ise Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Bütçe Gerekçeleri'nden derlenmiştir. Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlılığını hesaplamak için toplam vergi gelirleri Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü'nden, GSYH verileri ise Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın Ekonomik ve Sosyal Göstergeler istatistiklerinden alınmıştır. Gelir vergisi ve toplam vergi gelirlerine ilişkin veriler, enflasyon etkisinden arındırılmamış olduğu için GSYH verileri de cari fiyatlarla alınmıştır. Gelir vergisinden elde edilen gelirler, toplam vergi gelirleri ve GSYH verileri 1963-2017 dönemini kapsayan, zaman serilerimizi oluşturmaktadır. Artan oranlılık indeksi hesaplamadan önce serilerin logaritması alınmış ve farklı parametre değerlerinde (λ) 98, 19 ve 6.25 için) Hodrick-Prescott Filtresi uygulanmıştır.¹⁸

Kakinaka ve Pereira (2006), çalışmalarında çeyreklik veriler kullanmıştır. Ancak Türkiye açısından, 2006 öncesinde çeyreklik vergi gelirleri verileri, yayınlanmamaktadır. Bu nedenle tezde yıllık veriler üzerinden hesaplama yapılmıştır. Diğer yandan Ünlükaplan (2011) çalışmasında, aynı yöntemi kullanarak 1924-2008 dönemi için Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlılığının hesaplanmasında yıllık verilerden hareket etmiştir. Ayrıca Ceylan (2019), Türk Vergi Sistemi için vergi esnekliğini ve artan oranlılığı hesapladığı çalışmasında, Kakinaka-Pereira artan oranlılık indeksini yıllık verilerden hareketle hesaplamıştır.

Bir zaman serisinde konjonktürel dalgalanmaların etkisiyle meydana gelen eğilim ve devresel hareket bileşenlerini en aza indirmek için kullanılan Hodrick-Prescott (H-P) Filtresi'nin düzgünleştirme parametresi (λ), çeyreklik verilerle yapılan çalışmalarda

¹⁸ Herhangi bir serinin onluk tabanda logaritmasının alınması, serinin doğal halini (lineer veya non-lineer) lineer (doğrusal) hale getirmektedir.

Hodrick ve Prescott (1997)'un temel varsayımından hareketle 1600 olarak kullanılmaktadır. Ancak ülkelere özgü dinamikler göz önünde bulundurulduğunda bu değer, yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilen, “Türkiye İçin Hodrick-Prescott Filtresi Düzgünleştirme Parametresi Tahmini” adlı çalışmada, Türkiye için uygun görülen lamda (λ) değerinin 98 ve 19 olduğu ve bu değerlerde elde edilen derinlik sonuçlarının Türkiye ekonomisi açısından daha geçerli olduğu ifade edilmektedir (MB, 2011: 5). Ayrıca Ravn ve Uhlig (2002: 371), ise yıllık veriler için düzgünleştirme parametresini (lamda (λ)), 6.25 olarak tahmin etmiştir. Buradan hareketle üç lambda (λ) değeri için de H-P filtresi uygulanmış ve sonuçlar karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

4.4 Türk Vergi Sistemi ve Gelir Vergisi İçin Artan Oranlılık İndeksi Hesaplama Sonuçları

Logaritması alınan seriler üzerinden hesaplanan artan oranlılık indeksleri ile bu serilere Hodrick-Prescott filtresi uygulandıktan sonra hesaplanan artan oranlılık indeksleri Tablo 4.1’de gösterilmektedir. Söz konusu dönem, gelir vergisi tarifesinde yapılan değişiklikler esas alınarak yedi döneme ayrılmıştır. Buradaki temel amaç, gelir vergisinin artan oranlılığını ölçmek olduğu için, vergi sisteminin tamamını ilgilendiren vergi reformları yerine, gelir vergisi tarifesinde yapılan önemli değişiklikler esas alınmıştır. Artan oranlı gelir vergisi tarifi uygulaması 1950’lerde başlamasına rağmen analizin 1963 yılından başlamasının nedeni, 1963 yılı öncesi gelir vergisinden elde edilen gelirlere ulaşamamasıdır.

Ceylan (2019), çalışmasında logaritmali ve filtrelenen seriler üzerinden hesapladığı artan oranlılık indekslerini karşılaştırmıştır. Hodrick-Prescott filtresinin, serileri aşırı düzgünleştirerek yanıltıcı sonuçlar verebileceğinden hareketle sadece logaritmali seriler üzerinden yapılan hesaplama ile karşılaştırmak, sonuçların sağlamasını yapmak için makul bir seçim olabilir. Tezde de artan oranlılık indeksi, hem logaritması alınan hem de filtrelenen seriler üzerinden hesaplanmıştır. Hodrick-Prescott filtresinin düzgünleştirme parametresi (lambda (λ)), Ravn ve Uhlig (2002) tarafından yıllık verilerde 6.25 ve Türkiye için MB (2011) tarafından 98 ve 19 olarak önerilmiş olup tezde bu üç parametre değerinde filtrelenen seriler üzerinden artan oranlılık indeksi hesaplanmıştır.

Logaritması alınan seriler üzerinden yapılan hesaplama sonuçlarına göre, gelir vergisi 1981-1985 ve 1999-2004 dönemleri için azalan oranlı olarak nitelendirilirken diğer tüm dönemlerde artan oranlı olarak nitelendirilmektedir. Artan oranlılık derecesinin en yüksek olduğu dönem ise 1963-1980 dönemidir. Bütünsel olarak Türk Vergi Sistemi’nin ise 1981-1985 dönemi hariç tüm dönemlerde artan oranlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4.1 Türk Vergi Sistemi ve Gelir Vergisinin Kakinaka-Pereira Artan Oranlılık İndeksi (γ_t): 1963-2017 Dönemi

Logaritması Alınan Seriler ile Artan Oranlılık İndeksi (γ_t)						
Dönem	Gelir Vergisi		Türk Vergi Sistemi			
1963-1980	1.844		1.409			
1981-1985	0.809		0.931			
1986-1993	1.292		1.184			
1994-1998	1.325		1.180			
1999-2004	0.996		1.226			
2005-2010	1.387		1.081			
2011-2017	1.244		1.007			
Logaritması Alınan ve Hodrick-Prescott Filtresi Uygulanan Seriler ile Artan Oranlılık İndeksi (γ_t)						
Dönem	HP 98		HP 19		HP 6.25	
	Gelir Vergisi	Türk Vergi Sistemi	Gelir Vergisi	Türk Vergi Sistemi	Gelir Vergisi	Türk Vergi Sistemi
1963-1980	1.787	1.389	1.826	1.406	1.839	1.412
1981-1985	1.121	1.095	1.014	1.053	0.948	1.029
1986-1993	1.187	1.177	1.222	1.187	1.249	1.193
1994-1998	1.198	1.212	1.210	1.212	1.224	1.206
1999-2004	1.161	1.207	1.118	1.217	1.075	1.224
2005-2010	1.224	1.119	1.301	1.085	1.373	1.077
2011-2017	1.230	1.027	1.212	1.031	1.214	1.026

Hodrick-Prescott filtresi uygulanan seriler üzerinden yapılan hesaplama sonuçlarına bakıldığında ise 98 ve 19 lambda değerlerinin bir biri ile daha tutarlı sonuçlar verdiği ve hem gelir vergisinin hem de Türk Vergi Sistemi'nin tüm dönemler itibariyle artan oranlı olduğu görülmektedir. Ancak logaritmali serilerin hesaplama sonuçları ile en tutarlı sonuçlar lambda değerinin 6.25 olarak alındığı filtreli seriler üzerinden yapılan hesaplama sonuçlarıdır.

İndeks vergi gelirlerinde meydana gelen değişimin oransal standart sapmasının milli gelirden meydana gelen değişimin oransal standart sapmasına oranlanması şeklinde hesaplandığı için, 1963-1980 döneminde en yüksek değeri alması olağandır. Ancak Kakinaka ve Pereira (2016: 3)'nın da kabul ettiği gibi indeks, önemli bölüşümsel konuları (gelir dağılımı hakkında önemli ayrıntıları) yakalayamamaktadır. Yani bu dönemde artan oranlılığın dik bir şekilde uygulanması ve indeks değerinin birin oldukça üzerinde çıkması, vergi yapısının gelir dağılımını iyileştirici etkisinin arttığı konusunda kesin bir bilgi vermemektedir. Özellikle 1970'li yıllarda seyreden yüksek enflasyon oranlarında, tarifenin artan oranlı yapısının aşınması ve düşük gelirli kesimin vergi yükünün artması göz önünde bulundurulursa, indeks değerinin

bu kadar yüksek çıkmasının doğrudan gelir dağılımında bir iyileşmeyle bağdaştırılması yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Çünkü Tablo 3.1'e baktığımızda 1980 yılında Türkiye'de Gini katsayısının 46,5 gibi yüksek bir değer aldığı görülmektedir.

Logaritmali seriler üzerinden hesaplanan ve 6.25 lambda değerinde filtrelenmiş seriler üzerinden hesaplanan indeks değerlerine göre, gelir vergisi 1981-1985 döneminde azalan oranlı iken 98 ve 19 lambda değerlerinde artan oranlı olmakla birlikte tüm dönemler içinde artan oranlılık derecesinin en düşük değerini almaktadır. Söz konusu dönemde Türk Vergi Sistemi'nin de artan oranlılık derecesi diğer dönemlere göre daha düşük bir değer alırken, logaritmali seriler üzerinden yapılan hesaplama göre azalan oranlı olduğu görülmektedir. Bu dönemde, gelir vergisi tarifesinde bir önceki dönemde 10 olan dilim sayısının 6'ya düşürülmesi ve en üst dilime uygulanan vergi oranı % 68'den %75'e çıkarılmasına rağmen, en alt dilime uygulanan vergi oranının %10'dan %40'a çıkarılması, tarifiedeki yükseklik farkının azalmasına ve vergi yükünün düşük gelirli kişiler üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Tarifiede yapılan değişikliklerin artan oranlılığı zayıflattığı, artan oranlılık indeksinin aldığı değerlerle de tutarlı görülmektedir. Ancak bu döneme vergi sistemi azalan oranlı olmasına rağmen gelir dağılımında bir iyileşme gözlenmiş ve Gini katsayısı 1980'deki 46,5 değerinden 1985'te 44,5 değerine gerilemiştir (Tablo 3.1).

Ayrıca 24 Ocak 1980 kararları ile fiyatların ve döviz kurunun serbest piyasa koşullarında belirlendiği, piyasa ekonomisine geçilmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulamaya konmuştur. Bu dönemde vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı azaltılmıştır. Ancak kamu gelirlerindeki bu azalmayı telafi etmek için iç borçlanma kullanılmış bu da reel faizlerin artmasına neden olmuştur. (Güçlü ve Bilen, 1995: 165). Bu dönemde ihracata dayalı bir büyüme politikası benimsenirken iç talebi kırmak için düşük gelirli kesime yüksek vergi oranları uygulanmış ve yüksek gelirli kesimden yüksek reel faiz karşılığı iç borçlanmaya gidilmiştir. Vergi gelirlerinin, GSYH içindeki payının azaltılması ise 1981-1985 döneminde indeksin azalan değerler almasının nedenlerinden biri olabilir.

1981 yılında en alt dilime uygulanan %40 vergi oranı aşamalı olarak indirilmiş ve 1985 yılında %25 oranında uygulanmıştır. En üst dilime uygulanan vergi oranı ise 1981'de % 75 iken 1985'te % 63'e düşürülmüştür. 1986 yılında ise vergi dilim sayısı ve en alt dilime uygulanan vergi oranı değiştirilmeden, en üst dilime uygulanan vergi oranı % 50'ye indirilmiştir. Ancak tarife dilimleri arasındaki matrah aralıkları genişletilerek uzunluk farkının yükseltilmesi, yükseklik farkındaki düşmeye rağmen gelir vergisinde artan oranlılığı sağlamış ve başka değişiklik yapılmaksızın uzunluk farkının aşamalı olarak yükseltilmesi 1986-1993 döneminde

gelir vergisinin artan oranlı yapısını korumuştur. Söz konusu dönemde artan oranlılık indeksi hem logaritması alınan serilerde hem de filtre uygulanan serilerde 1.187 (98 lambda değerinde) ve daha üzerinde değerler almıştır. Ayrıca bu dönemde Türk Vergi Sistemi'nin de bir önceki döneme göre atan oranlılık derecesinin yükseldiği görülmektedir. Ancak Gini katsayısı, 1985'teki 44,5 değerinden 1990'da 47,9'a yükselmiştir (Tablo 3.1).

1994 yılında yapılan değişiklikle tarifedeki dilim sayısı 7'ye çıkarılmış ve en alt dilime uygulanan vergi oranı değiştirilmeden en üst dilime uygulanan vergi oranı, %55'e çıkarılmıştır. Ayrıca uzunluk farkı da arttırılmıştır. 1998'e kadar uzunluk farkının her yıl yeniden düzenlenmesi dışında önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Bu dönemde de indeks değeri, logaritmalı serilerle hesaplanan dönemlere bakıldığında 1963-1980 döneminden sonra gelir vergisi için en yüksek değerini almıştır. Filtrelenen seriler üzerinden yapılan hesaplamada ise 1.198 (98 lambda değerinde) ve daha yüksek değerler almıştır. Diğer yandan Türk Vergi Sistemi de bu dönemde artan oranlı olarak nitelendirilmektedir. 1995 yılındaki Gini değeri ise 50,1 seviyelerine yükselmiştir (Tablo 3.1). 1994-1998 döneminde de artan oranlılık indeksi yüksek değer almasına rağmen gelir dağılımında bir iyileşme görülmemektedir.

Tarifedeki dilim sayısı 1998'in ikinci yarısında 6'ya düşürülmüş ve en üst dilime uygulanan vergi oranı % 45'e, en alt dilime uygulanan vergi oranı da %20'ye indirilmiştir. 193 Sayılı GVK'de 4444 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle (TBMM) 1999 yılında dilim sayısı düşürülmeden en alt ve en üst dilime uygulanan vergi oranları 5'er puan azaltılmış ve uzunluk farkı arttırılmıştır. Ayrıca tarifedeki dilimlere uygulanan vergi oranlarının ücret geliri dışındaki gelirlere % 5'er puan fazla uygulanacağı hususunun getirilmesi, ücret gelirini diğer gelirden ayırarak koruma altına almıştır. Tarifede yapılan bu değişiklikler 1999-2004 arası dönemde uygulanmış ve uzunluk farkı her yıl yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde gelir vergisi artan oranlılık indeksi, logaritmalı serilerle hesaplandığında azalan oranlı iken filtrelenen serilerde her lambda değeri için artan oranlı olarak nitelendirilen bir değer almaktadır. Türk Vergi Sistemi bu dönemde de artan oranlı yapısını korumakla birlikte önceki iki dönemden daha düşük bir artan oranlılık derecesine sahiptir. 2000 yılında Gini katsayısı, 50,4 değerini almış (Tablo 3.1) ve gelir dağılımında bir iyileşme meydana gelmemiştir.

Gelir vergisi tarifesinde 2005 yılında meydana gelen değişikliklerle birlikte, dilim sayısı 5'e düşürülmüş, en üst dilime uygulanan vergi oranı 5 puan indirilmiş ve uzunluk farkı neredeyse yarı yarıya azaltılmıştır. Yüksek gelirli için artan oranlılığın yumuşatıldığı bu değişiklikten sonra, 2006 yılında çıkarılan 5479 Sayılı Kanun ile tarifedeki dilim sayısı 4'e indirilirken, yükseklik farkında bir değişiklik yapılmadan uzunluk farkı bir önceki yılın yarısından daha az bir düzeye düşürülmüş ve ücret vergilerine 5'er puan indirimli oranların

uygulanmasına son verilmiştir. Ancak 23.07.2010 tarihinde 6009 sayılı Kanunla gelir vergisi tarifesi, son iki dilime giren ücret gelirlerinin matrah tutarı arttırılacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Üstün, 2010: 604). Bu dönemde hem gelir vergisi hem de Türk Vergi Sistemi için hesaplanan artan oranlılık indeksi, birin üzerinde değerler almaktadır. Ancak Türk Vergi Sistemi, gelir vergisine oranla daha düşük bir artan oranlılık derecesine sahiptir. 2000 yılında 50,4 değerini alan Gini katsayısı, 2005'te 47,9 değerini almış (Tablo 3.1) ve gelir dağılımında bir iyileşme gözlenmiştir.

2011-2017 döneminde de hem gelir vergisi hem de Türk Vergi Sistemi, artan oranlı yapısını korumaktadır. 6009 sayılı Kanunla ücret gelirlerine yönelik tarife farklılaştırması yeniden uygulanmaya başlamıştır. Emek gelirini, sermaye gelirin karı korumayı amaçlayan bu uygulama gelir dağılımı açısından da olumlu sonuçlar verebilmektedir. 2010 yılında 47,2 değerini alan Gini katsayısı, 2015 yılında 44,7 ye düşmüş (Tablo 3.1) ve gelir dağılımında bir iyileşme görülmüştür.

Vergi tarifelerinin yapıları karşılaştırıldığında ise hem dilim sayısının hem de yükseklik farkının en fazla olduğu 1963-1980 döneminde uygulanan gelir vergisi tarifesinin, artan oranlılık üzerine olumlu sonuçlarının olduğu görülmektedir. Ancak Kakinaka ve Pereira'nın da kabul ettiği gibi indeks, önemli bölüşümsel konuları (gelir dağılımı hakkında önemli ayrıntıları) yakalayamamaktadır. Bu nedenle sadece bu dönemlerdeki artan oranlılık indeksinin değerine bakarak uygulanan vergi tarifelerinin etkinliğini değerlendirmek yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Örneğin, 2005-2010 döneminde 2005'te yükseklik farkı düşürülürken 2006'dan itibaren uzunluk farkı ve dilim sayısının da düşürülmesi ve 2010 yılına kadar ücret vergilerine uygulanan indirimin kaldırılmasına rağmen bu dönemde gelir vergisi atan oranlılık indeksi 1.224 ve bu değer daha üzerinde değerler almaktadır. Bu dönemde yaşanan 2008 ekonomik krizi de indeks formülünde paydada yer alan GSYH'de bir düşüşün meydana gelmesine neden olarak, indeks değerinde sapmaya yol açabilmektedir. Aynı durum 1999-2004 döneminde de 2001 krizi nedeniyle ortaya çıkabilmektedir.

Gelir vergisi tarifesinin artan oranlılık üzerine etkileri açısından genel bir değerlendirme yapılacak olursa, dilim sayısı, uzunluk ve yükseklik farkının aynı anda arttırılması artan oranlılığı olumlu etkilemektedir. Ayrıca dilim sayısı ve yükseklik farkında önemli bir değişiklik olmaksızın uzunluk farkının azaltılması, artan oranlılık derecesini düşürürken; arttırılması da artan oranlılık derecesini yükseltmektedir.

Sonuçlar, Türk vergi sisteminin artan oranlılığının 1963-1980 döneminden sonra daha düşük değerler aldığını ve genel bir düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, 1985 yılında başlayan KDV uygulamasıyla birlikte 1980'lerin sonundan itibaren toplam vergi

gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının artması (Grafik 3.15) ve Türk Vergi Sistemi'nin dolaylı vergiler ağırlıklı bir yapıya dönüşmesi olabilir. Dolaylı vergilerin vergi yükünü düşük gelirliler aleyhine arttırması, vergi yapısının artan oranlılığının aşınmasında etkili olabilir.



SONUÇ

Tezin birinci bölümünde gelir, gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği kavramları tanımlanmıştır. Gelir dağılımının türleri, gelir dağılımını belirleyen unsurlar ve gelir eşitsizliğinin ölçüm yöntemleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Devlet'in gelir dağılımına ilişkin rolü ele alınmıştır. Devlet'in gelir dağılımını, gelir eşitsizliklerini azaltacak şekilde yeniden düzenlemek için kullandığı vergi ve harcama politikaları üzerinde durulmuştur. Gelir eşitsizliklerini azaltmada artan oranlı vergileme politikasının önemi açıklanmıştır. Artan oranlılığın gelişmesine katkıda bulunan kuramlar ve uygulama yöntemleri açıklanmıştır. Artan oranlılığı ölçmek için kullanılan indeksler, yapısal ve bölüşümsel artan oranlılık indeksleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde OECD ülkeleri ve Türkiye'de gelir eşitsizliği incelenmeden önce kısaca küresel düzeyde gelir eşitsizliğinin seyri hakkında bilgi verilmiştir. OECD ülkeleri ve Türkiye'de gelir eşitsizliğinin görünümü tablo ve grafiklerle açıklanmıştır. Gelir eşitsizliklerinin azaltılmasında vergi ve harcama politikalarının etkinliğine değinilmiştir. Vergi politikalarının, gelir eşitsizliğini azaltmadaki etkinliğinin zayıfladığı yönünde çalışmaların olması, bu etkinlik kaybının nedenlerinin araştırılması gerekliliğini doğurmaktadır. Bu nedenle gelir vergisinin artan oranlılığının ölçülmesi ve artan oranlılık derecesinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin incelenmesi, tezin önemini ortaya koymaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde, artan oranlı tarifelerde meydana gelen aşınmanın Türkiye'deki durumu analiz edilmiştir. Türkiye'de uygulanan gelir vergisi tarifesinde gerçekleştirilen düzenlemelerin artan oranlılığı ne ölçüde aşındırdığını ortaya koymak için Kakinaka ve Pereira'nın yöntemi ile gelir vergisi ve Türk Vergi Sistemi için artan oranlılık indeksi hesaplanmıştır. Artan oranlılık indeksi hesaplanırken 1963-2017 yılları, gelir vergisi tarifesinde gerçekleştirilen düzenlemelere göre yedi döneme ayrılmıştır.

Hesaplama sonuçlarına göre, 1981-1985 ve 1999-2004 dönemi hariç tüm dönemler itibarıyla gelir vergisinin, 1981-1985 dönemi hariç tüm dönemler için de Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlı yapısını koruduğu görülmektedir. Ancak zaman içinde hem gelir vergisinin hem de Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlılık derecesinde bir azalma eğilimi görülmektedir.

Analiz edilen dönemlerde gelir vergisi tarifesindeki değişiklikleri genel olarak göz önünde bulundurulduğunda, hem gelir vergisi hem de Türk Vergi Sistemi için artan oranlılık derecesinin en yüksek olduğu dönem olan, 1963-1980 döneminde tarifedeki dilim sayısının ve

uzunluk farkının en fazla olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca dilim sayısının ve yükseklik farkının bu döneme göre daha az olduğu halde uzunluk farkının yüksek tutulması, 1986-1993 ve 1999-2004 dönemlerinde gelir vergisinin (logaritmali seriler üzerinden yapılan hesaplamada 1999-2004 dönemi hariç) ve Türk Vergi Sistemi'nin artan oranlılık derecelerinin yüksek değerler almasında etkili olmuş olabilir. 1999-2005 döneminde ücret vergilerine indirimli oranların uygulanması ve 2010'dan sonra bu uygulamanın devam ettirilmesi, gelir vergisinin artan oranlılığını olumlu yönde etkilemektedir. 1981-1985 döneminde ise yükseklik farkı sonraki tüm dönemlere göre daha fazla olmasına ve tarifedeki dilim sayısının diğer iki dönemle aynı olmasına rağmen uzunluk farkının çok daha düşük olması hem gelir vergisinin hem de vergi sisteminin tamamının artan oranlılık derecesinin azalmasına neden olmaktadır.

Her dönemin tarife özellikleri değerlendirildiğinde, dilim sayısı, uzunluk ve yükseklik farkının aynı anda arttırılması artan oranlılığı olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dilim sayısı ve yükseklik farkında önemli bir değişiklik olmaksızın uzunluk farkının azaltılması, artan oranlılık derecesini düşürürken; arttırılması da artan oranlılık derecesini yükseltmektedir. Tarifede meydana gelen değişimlerin artan oranlılık derecesini etkilediği ancak kriz dönemlerinde GSYH'de meydana gelen azalmadan dolayı yanıltıcı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Türkiye'de yapılan artan oranlılık çalışmalarından farklı olarak tezde, gelir vergisi ve Türk Vergi Sistemi'nin 1981-1985 döneminde azalan oranlı diğer dönemlerde artan oranlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca gelir vergisinin iki (1981-1985 ve 1999-2004), Türk Vergi Sistemi'nin bir (1981-1985) dönem hariç tüm dönemlerde artan oranlı olmasına rağmen 2011-2017 dönemi dışında, artan oranlılığın gelir dağılımını olumlu yönde etkilediğine dair bir bulguya rastlanmamıştır. Çünkü artan oranlılık indeksinin yüksek değerler aldığı dönemlerde, Gini katsayısı da yüksek değerler almaktadır. Gelir dağılımında, artan oranlılığın tek belirleyici unsur olmadığı ve gelir dağılımını etkileyen farklı dinamiklerin de olduğu göz önünde bulundurulması gerektiği bir gerçektir.

Artan oranlı gelir vergisinin, gelir dağılımı üzerinde beklenen olumlu etkilerinin gerçekleşebilmesi için artan oranlılığı aşındıracak uygulamalardan kaçınmalı ve kamu harcamaları özellikle de sosyal amaçlı transfer harcamaları ile gerekli destek sağlanmalıdır. Vergi kayıp ve kaçaklarının ve kayıt dışı istihdamın kontrol altına alınması gerekmektedir. Sermaye kesimine uygulanan ve artan oranlı vergi yapısını büyük oranda aşındıran geniş kapsamlı vergi muafiyet ve istisnalarından kaçınıp daha çok sosyal amaçlı vergi muafiyet ve istisnalarına yer verilmelidir. Gelir vergisi tarifesi tüm bireyleri, ödeme gücüne göre

vergilendirebilecek şekilde artan oranlı olarak düzenlenmelidir. Dolaylı vergilerin ve yansıtılması kolay olan vergilerin, artan oranlı vergi yapısını aşındırmasının önüne geçilmelidir.



KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2005). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akın, F. (2015). “Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımına Müdahale Gereği”, *İş ve Hayat Dergisi*, 1(1): 9-25.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). “Gelir Dağılımında Adalet(sız)lık ve Gelir Eşit(sız)lığı: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*.
- Albayrak, Ö. (2010). “Redistributive Effects of Indirect Taxes in Turkey 2003”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1): 123-161.
- Albayrak, Ö. (2011). “Finansal Krizde Uygulanan Vergi Politikalarının Gelir Dağılımı Etkileri: 2004-2009”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (2): 1-34.
- Alchin, T. (1985). “A Comparison of The Kakwani and Suits Indices Of Tax Progressivity”. *New Zealand Economic Papers*, 19 (1): 85-93.
- Arslan, A. (2011). *Vergi Ödeme Gücünün Açıklanması, Vergi Ödeme Gücü Göstergelerinin Belirlenmesi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Aytaç, D. (2015). “Maliye Politikasında Amaç Araç Uyumu: Ücret Vergileri ve Artan Oranlı Tarife Uygulaması Açısından Bir İnceleme”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1): 135-148.
- Baş, K. (2009). “Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1): 49-70.
- Barut, N. (2013). *Türkiye’de Artan Oranlı Vergi Sistemi ve Gelir Dağılımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bilici, N. ve Bilici, A. (2018). *Kamu Maliyesi*. Savaş Yayınevi, Ankara.
- Cowell, F. A. (2009). *Measuring Inequality*. Oxford University Press, England.
- Demirgil, B. (2018). “Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (2): 118-131.
- Doğan, S. (2015). *Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamaya Yönelik Politikalar SYDY’nin Adıyaman İli Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- DPT, (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (DPT: 2599-ÖİK: 610)*. Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara.
- Duclos, J. Y. ve Tabi, M. (1996). “The Measurement of Progressivity, with an Application to Canada”, *Te Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d’Economiue (Published by: Wiley on behalf of the Canadian Economics Association)*, 29: 165-170.

- Durdu, Z. (2009). "Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22: 37-50.
- Dworkin, R. (1981). "What is Equality? Part 1: Equality of Welfare", *Philosophy&Public Affairs*, 10 (3): 185-246.
- Edizdoğan, N. ve Çelikkaya, A. (2012). *Vergilerin Ekonomik Analizi*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2017). *Kamu Maliyesi*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Erkin, G. (2012). "Artan Oranlilik", *Ankara Barosu Dergisi*, 4: 235-254.
- Ersezer, D. ve Ulutürk, S. (2004). "Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. 46: 150-168.
- Formby, J. P., Seaks, T. G. ve Smith, W. J. (1981). "A Comparison of Two New Measures of Tax Progressivity", *Economic Journal*, 91 (364): 1015-1019.
- Göker, Z. (2016). "Gelir Dağılımının İyileştirilmesinde Kamu Hizmetlerinin Rolü", *Çalışma ve Toplum*, 51(4): 1731-1746.
- Godar, S., Paetz, C. ve Truger, A. (2014), "Progressive Tax Reform in OECD Countries: Perspectives and Obstacles", Global Labour University, International Labour Office, Working Paper No: 27, May 2014.
- Guthrie, R. S. (1979). "Measurement Of Relative Tax Progressivity", *National Tax Journal*, 32 (1): 93-95.
- Güçlü, S. ve Bilen, M. (1995). "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişimler". *Yeni Türkiye Dergisi*, 6: 160-171.
- Günel, T. (2019). "Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Uygulama", *Journal of Yasar University*, 14 (55): 277-287.
- Hatırlı, S. A. (2015). *Mikroekonomi*. Alter Yayıncılık, Ankara.
- Hayes, K. J., Lambert, P. J. ve Slotje D. J. (1995). "Evaluating Effective Income Tax Progression", *Journal of Public Economics*, 56: 461-474.
- Hodric, R. J. ve Prescott, E. C. (1997). "Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation", *Journal of Money, Credit and Banking*, 9 (1): 1-16.
- International Monetary Fund (IMF). (2017). *World Economic and Financial Surveys, Fiscal Monitor: Tackling Inequality (October 2017)*. International Monetary Fund, U.S.A.
- International Monetary Fund (IMF). (2012). *Income Inequality and Fiscal Policy (September, 2012)*. International Monetary Fund, U.S.A.
- Journard, I. Pisu, M. ve Bloch, D. (2012). "Tackling Income Inequality: The Role of Taxes and Transfers", *OECD Journal: Economic Studies*, Published Online First.

- Kakwani, N. C. (1977). "Measurement of Tax Progressivity: An International Comparison", *The Economic Journal*, 87 (345): 71-80.
- Kakinaka, M. ve Pereira, R. M., "A New Measurement of Tax Progressivity", *International University of Japab GSIR Economic Development & Policy Series*, EDP06-7.
- Karayılmazlar, E. ve Güran, M. C. (2005). "Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (2): 141-169.
- Kargı, V. ve Özügurlu, H. Y. (2007). "Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri", *Yönetim ve Ekonomi CBÜ İİBF*, 14 (1): 275-289.
- Kaya, E. (2008). *Türkiye’de Gelir Bölüşümü Eşitsizliğine Cinsiyet Ayrımının Katkısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Kiefer, D. W. (1984). "Distributional Tax Progressivity Indexes", *National Tax Journal*, 37(4): 497-513.
- Kirmanoglu, H. (2017). *Kamu Ekonomisi Analizi*. Beta Yayın, İstanbul.
- Kubar, Y. (2009). *Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Merkez Bankası, (2011). *Türkiye İçin Hodric-Prescott Filtresi Düzgünleştirme Parametresi Tahmini*, MB, Ekonomi Notları, 2011/3.
- Milanovic, B. (2018). *Küresel Eşitsizlik*. (Çev. Doç. Dr. M. Uzbay ve Prof. Dr. M. Pirili), Efil Yayınevi, Ankara.
- Moğol, T. ve Çakır, T. (2000). "Artan Oranlılık Derecesinin Ölçülmesi", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1): 445-467.
- Musgrave, R. A., ve Thin, T. (1948). "Income Tax Progression, 1929-48", *Journal of Political Economy*, 56 (6): 498-514.
- OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*, OECD Publishing, Paris.
- Ortaç, F. R. (1999). "Vergilendirilebilir Gelir Kavramı, Geliri Belirleyen Teoriler ve Türk Gelir Vergisinde Yer Alan Gelir Tanımlaması", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (99): 105-115.
- Oxford University. (2017). *The definitions of income*, Working Paper Series 2017.
- Özen, A. (2003). "Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1): 205-228.
- Pişkin, A. (2008). *Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı Sonrasında Uygulanan İktisat Politikaları Çerçevesinde Türk Vergi Sisteminin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ravn, M. O. ve Uhlig, H. (2002). "On Adjusting The Hodric-Prescott Filter For The Frequency of Observations", *The Review of Economics and Statistics*, 84 (2): 371-380.
- Sağbaşı, İ. (2013). *Vergi Teorisi*. Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- Sarte, P. G. (1997). "Progressive Taxation and Income Inequality in Dynamic Competitive Equilibrium", *Journal of Public Economics*, 66: 145-171.
- Saygılı, S. (2004). *Adil Bir Gelir Dağılımında Maliye Politikası Araçlarının Etkinliği: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Ki Durum*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Savaşan, F. (2017). *Kamu Ekonomisi*, Dora Yayın, İstanbul.
- Selim, R. (1998). *Vergi Yükünün Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Selim, R. ve Şenesen, Ü. (1999). "Gelir Vergisini 1960'dan Sonra Türkiye Kişisel Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi", *İktisat, İşletme ve Finans*, 14 (158): 30-38.
- Sen, A. (1997). "From Income Inequality to Economic Inequality", *Southern Economic Journal*, 64 (2): 383-401.
- Silber, J. (1994). "Income Distribution, Tax Structure, and the Measurement of Tax Progressivity", *Public Finance Review*, 22 (1): 86-102.
- Slesnick, D. T. (1986). "The Measurement of Effective Commodity Tax Progressivity", *The Review of Economics and Statistics*, 68 (2): 224-231.
- Slitor, R. E. (1948). "The Measurement of Progressivity and Built-In Flexibility", *The Quarterly Journal of Economics*, 62 (2): 309-313.
- Stiglitz, J. E. (2012). *Eşitsizliğin Bedeli*. (Çev. O. İşler), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Stroup, M. D. (2005). "An Index for Measuring Tax Progressivity", *Economics Letters*, 86: 205-213.
- Suits, D. B. (1977). "Measurement of Tax Progressivity" *The American Economic Review*, 67 (4): 747-752.
- Şen, H. ve Sağbaşı, İ. (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- Tiryaki, H. H. (2013). *Teorik ve Ampirik Açından Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tokatlıoğlu, M. ve Selen, U. (2017). *Maliye Politikası*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Tosuner, M. ve Arıkan, Z. (2014). *Türk Vergi Sistemi*. Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık Birimi, İzmir.
- Türk, İ. (2010). *Kamu Maliyesi*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- TÜSİAD, (2012). *Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları*. TÜSİAD, İstanbul.
- Ulusoy, A. (2013). *Maliye Politikası*. Derya Kitabevi, Trabzon.

- Uysal, Y. (2007). “Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2): 248-292.
- Ünlükaplan, İ. (2011). “Türk Vergi Sisteminin Artan Oranlılığının Ölçülmesi: 1924-2008 Dönemine Yönelik Uygulamalı Bir Analiz”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1): 387-406.
- Üstün, Ü. S. (2010). “Anayasa Mahkemesinin Ücret Gelirlerine İlişkin Gelir Vergisi Tarifesi İptal Kararı ve Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2): 593-606.
- Vazquez, J. M., Vulovic, V. ve Dodson, B. M. (2014). “The Impact of Tax Expenditure Policies on Income Distribution: Evidence from a Large Panel of Countries”, *Hacienda Pública Española / Review of Public Economics*, 200 (2012): 95-130.
- Verbist, G. (2004). “Redistributive Effect and Progressivity of Taxes: An International Comparison Across the EU Using Euromod”, *Euromod Working Paper*, 2004, EM5/04.
- Yılmaz, G. A. (2006). “Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21 (1): 239-268.
- Yılmaz, H. (2016). “Türkiye’de Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Yeniden Dağıtım Etkisi:2002-2013 Dönemi”, *Tübitak Projesi*, Program Kodu: 3001, Proje No:214K014, Ankara.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2016). *Makro Ekonomi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Zengingönül, O. (2015). “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?”. *Siyasa*, 1(1): 85-106.

İnternet Kaynakları

- Ceylan, F. B. T. (2019). “Tax Elasticity and Progressivity for Turkish Tax System” *SageSubmissions*, Preprint. <https://doi.org/10.31124/advance.8052854.v1> (erişim tarihi: 28.11.2019).
- Eğilmez, M. (2012). “Türkiye’de Gelir Dağılımı”. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/turkiyede-gelir-daglm.html> (erişim tarihi: 12.09.2018).
- Eğilmez, M. (2012). “Gelirden Ne Kadar Pay Alıyorsunuz?”, *Kendime Yazılar*. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/08/gelirden-ne-kadar-pay-alyorsunuz.html> (erişim tarihi: 15.09.2018).
- GİB. <https://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/gelir-vergisi-tarifesi-2019> (erişim tarihi: 13.12.2019).
- Haig, R. M. (1921). *The Federal Income Tax*. Columbia University Press, New York. (Columbia University, Internet Archive: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nnc2.ark:/13960/t4rj61j60&view=1up&seq=4> (erişim tarihi: 22.11.2019).

- OECD, Databank. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm> (erişim tarihi: 11.12.2019).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Temel Ekonomik Göstergeler. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx> (erişim tarihi: 24.11.2019).
- TBMM. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4444.html> (erişim tarihi: 13.12.2019).
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, “Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri”. <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri> (erişim tarihi: 14.10.2019).
- TÜİK. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (erişim tarihi: 05.08.2019).
- TÜİK. (2019). Gelir Ve Yaşam Koşulları Araştırması Metodolojisi Hakkında Genel Açıklama. http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=30756&tb_id=7 (erişim tarihi: 20.11.2019).
- TÜİK. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (erişim tarihi: 24.11.2019).
- TÜİK. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (erişim tarihi: 24.11.2019).
- TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30756> (erişim tarihi: 25.11.2019).
- TÜİK, Metaveri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (erişim tarihi: 25.11.2019).
- TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30756> (erişim tarihi: 25.11.2019).
- University Of Texas Inequality Project (UTIP), Estimated Household Income Inequality Data Set (EHII). <http://utip.lbj.utexas.edu/data.html> (erişim tarihi: 15.11.2019).
- Verginet. https://www.verginet.net/dtt/1/GelirVergisiTarifesi_3804.aspx (erişim tarihi: 13.12.2019).
- World Bank, Country Codes. https://wits.worldbank.org/wits/wits/witshelp/content/codes/country_codes.htm (erişim tarihi: 18.11.2019).
- World Bank. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=poverty-and-equity-database> (Erişim tarihi: 18.11.2019).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Duygu DÜNDAR
Doğum Yeri - Tarihi	Sarıgöl / MANİSA – 15.04.1995
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Alaşehir Ahmet Altan Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Pamukkale Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Denizli Defterdarlığı 01.07.2014 – 15.07.2014
Çalıştığı Kurumlar	Selçuk Üniversitesi 03.10.2019 - ...
E-Posta	duygu.dundar@selcuk.edu.tr / dundarduygu12@gmail.com